

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Ieva Lauraitytė

Naslov analoge: Dileme in ovire pri krepitevi moči v organizacijah za ženske in otroke žrtve nasilja

Kraj: Ljubljana

Leto: 2014

Število strani: 116 Število prilog: 1 Število tabel: 4

Mentorica: izr. prof. dr. Vesna Leskošek

Ključne besede: krepitev moči, ženske in otroci žrtve nasilja, nasilje v družini, nasilje nad ženskami, nevladne organizacije, center za socialno delo, feminizem

Povzetek: Ovire in dileme pri krepitevi moči v organizacijah za ženske in otroke žrtve nasilja so še neraziskana tema. Magistrska naloga analizira ovire in dileme, ki so jih v intervjujih izpostavile strokovne delavke iz nevladnih in vladnih organizacij v zvezi s krepitevijo moči žrtev nasilja z mladoletnimi otroki. Z raziskavo sem poskušala podrobneje raziskati in preučiti naslednje: ali obstajajo posebne ovire pri krepitevi moči žrtve nasilja, ki ima mladoletne otroke, v primerjavi s krepitevijo moči žrtve nasilja, ki nima mladoletnih otrok; in če obstajajo, katere so. Usmerila sem se na analizo dilem in ovir pri procesu krepitev moči na konkretnih področjih, in sicer pri zaščiti žrtve nasilja in njenih otrok, pri prepoznavanju nasilja in pri ovirah in dilemah na institucionalnem nivoju. Izpostavljene dileme in ovire sem analizirala v povezavi z institucionalno pripadnostjo strokovnih delavk.

Title: Empowerment: dilemmas and obstacles in organizations for women and children victims of violence

Key words: empowerment, women and children victims of violence, violence in the family, violence against women, non-governmental institutions, center for social affairs, feminism.

Abstract: On the basis of an analysis of interviews with counsellors, and with specific regard to the processes of empowering the victims themselves, this paper addresses various dilemmas and obstacles encountered within Slovenian organizations dealing with women and children victims of violence. Research investigates the specific problems in empowering women with dependent children who have been victims of violence, as opposed to those who do not. Emphasis is placed on the address of impediments and predicaments in relation to (1) identification of violence, (2) protection of the victims, and (3) institutions specifically dealing with this problem. The study further investigates perceptual differences between counsellors working within the state sector and NGOs.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

MAGISTRSKA NALOGA

**DILEME IN OVIRE PRI KREPITVI MOČI V ORGANIZACIJAH ZA ŽENSKE IN
OTROKE ŽRTVE NASILJA**

Mentorica: izr. prof. dr. Vesna Leskošek

Ieva Lauraityte

Ljubljana 2014

KAZALO

PREDGOVOR	6
1. TEORETSKI UVOD.....	9
1.1. Krepitev moči.....	9
1.1.1. Zgodovinski pregled razvoja koncepta krepitev moči.....	10
1.1.2. Krepitev moči v socialnem delu.....	12
1.1.2.1. Tradicionalno socialno delo	14
1.1.2.2. Moderni in postmoderni modeli socialnega dela.....	15
1.1.2.3. Opolnomočenje vs. krepitev moči.....	18
1.1.2.4. Krepitev moči kot nova paradigma v socialnem delu	19
1.1.3. Krepitev moči v feminističnih teorijah.....	21
1.1.3.1. Modeli krepitev moči v feminističnih teorijah	21
1.1.3.2. Prispevek gibanja proti nasilju nad ženskami h konceptu krepitev moči.....	26
1.1.3.2.1. Problem nasilja nad ženskami postane javni problem.....	26
1.1.3.2.2. Redefinicija nasilja nad ženskami.....	28
1.1.3.2.3. Žrtev/preživela.....	29
1.1.3.2.4. Zakonodaja in zaščita žrtev nasilja	31
1.1.3.2.5. Nasilje nad žensko in otroki	32
1.1.3.2.6. Načela pri delu z žrtvami nasilja.....	33
1.1.4. Razlika med krepitevjo moči v socialnem delu in po feminističnih načelih.....	37
1.2. NVO in CSD	37
1.2.1. Razvoj in delo nvo.....	38
1.2.1.1. Zgodovinski pregled razvoja NVO	38
1.2.1.2. Razvoj služb in storitev NVO za žrtve nasilja v Sloveniji	39
1.2.1.3. Družbene akcije na področju nasilja nad ženskami.....	42
1.2.2. Vladne organizacije in nudenje pomoči žrtvam nasilja.....	44
1.2.2.1. Tradicionalno socialno delo in nasilje nad ženskami	44
1.2.2.2. CSD: med kontrolo in servisnimi storitvami ter nudenjem pomoči	46
1.2.2.3. Krepitev moči žrtev nasilja na CSD: med normativnim feminističnim diskurzom in mainstream diskurzom	47
1.2.3. Vloga NVO in CSD na področju krepitev moči pri ženskah, ki so žrtve nasilja in imajo mladoletne otroke: razlike in podobnosti	50
1.2.3.1. Prednostna obravnava nasilja v družini.....	50
1.2.3.2. Zakonodaja: otrokove interesi vs materini interesi	51

2.	RAZISKAVA.....	52
2.1.	Problem	52
2.2.	Metodologija	53
2.2.1.	Vrsta raziskave	53
2.2.2.	Merski instrument	53
2.2.3.	Populacija in vzorec	55
2.2.4.	Zbiranje podatkov	56
2.2.5.	Analiza podatkov.....	56
2.3.	Obdelava in analiza intervjujev	59
2.3.1.	Koncept krepitev moči pri žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke	59
2.3.2.	Krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, v primerjavi z žrtvami nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok	61
2.3.3.	Dileme in ovire v zvezi s prepoznavanjem nasilja	67
2.3.3.1.	Neprepoznavanje nasilja nad otrokom je lahko ovira pri krepitev moči žrtve nasilja	71
2.3.4.	Dileme in ovire: zaščita otroka in krepitev moči matere.....	74
2.3.4.1.	Dileme pri krepitev moči matere, ki izvaja nasilje nad otroki in je žrtev nasilja s strani partnerja.....	75
2.3.4.2.	Zakonska pooblastila kot ovira pri krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke	79
2.3.4.3.	Dilema: ali je menjava okolja v primerih nasilja v družini v korist otroka	84
2.3.4.4.	Dilema: zaščita otroka in krepitev moči žrtve nasilja	85
2.3.5.	Ovire in dileme glede na nivoju zakonodaje/institucij/strokovnih priporočil	86
2.3.5.1.	Pomanjkanje povezav med institucijami, ki nudijo pomoč žrtvam nasilja, je ovira pri krepitev moči	87
2.4.	Poskusna teorija.....	89
2.5.	Rezultati in razprava.....	90
2.5.1.	Posebne dileme in ovire pri krepitev moči pri žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke....	90
2.5.2.	Dileme in ovire pri krepitev moči na področju prepoznavanja nasilja	92
2.5.3.	Dileme in ovire pri krepitev moči na področju zaščite žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke.....	94
2.5.4.	Dileme in ovire pri krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, na institucionalnem in zakonskem nivoju	95
2.5.5.	Povezava med izpostavljenimi dilemami in ovirami s pripadnostjo strokovnih delavk vladni ali nevladni instituciji	96
3.	SKLEPI	101
4.	PREDLOGI	104

5. LITERATURA.....	106
6. POVZETEK	112
7. PRILOGE	115

PREDGOVOR

Feministična redefinicija nasilja nad ženskami in koncept krepitve moči kot eno izmed vodil v stroki socialnega dela sta se pojavila približno istočasno, in sicer v zgodnjih 70-ih letih prejšnjega stoletja. Oba pristopa se uporabljata v socialnem delu, a ker sta oba razmeroma nova, se v zvezi z njima še vedno pojavljajo različna vprašanja, predvsem pri njunem izvajanju v praksi. Kar nekaj vprašanj je povezanih s tem, kako v praksi krepitvi moč žrtev nasilja, ki imajo otroke.

Nastanek izraza in koncepta krepitve moči je povezan z nastankom različnih družbenih gibanj, ki so si prizadevala za družbene spremembe oz. za drugačen pristop do marginalnih družbenih skupin (temnopoltih, žensk, gejev in lezbijk, etničnih manjšin, revnih). Jerman pravi: "Bistvena kritika socialnega dela konec 60-ih in na začetku 70-ih in glede katere so se strinjale različne struje in iniciative tistega časa je bila: 'Pomoč, ki jo je nudilo socialno delo ni bila dana na temelju resničnih potreb klientov in klientk, ampak z namenom, da se rehabilitirajo v okviru običajnih norm obnašanja'" (Dominelli 1989: 102 v Jerman 1996: 12).

Krepitev moči kot glavno vodilo pri delu z žrtvami nasilja se je v socialnem delu začela uporabljati v 90-ih letih 20. stoletja. Kot pristop pri delu z žrtvami nasilja je povezana s feminističnimi gibanji iz 70-ih let, ki so redefinirala nasilje nad ženskami in ga začela obravnavati kot izraz moške dominacije v družbi. V feministični perspektivi so ženske obravnavane kot ranljiva skupina, ki ima omejen dostop do družbenih virov in je sistematično izključena iz pozicij moči. Feministična načela krepitve moči pri žrtvami nasilja so se oblikovala z razvijanjem prakse in teoretičnih izhodišč. Proces krepitve moči pri žrtvami nasilja je bil usmerjen k poudarjanju njihovih močnih lastnosti, spoštovanju njihovih izkušenj, prepoznavanju njihovih odzivov kot racionalnih, k razumevanju t.i. patologij kot načina preživetja in k temu, da strokovnjakinje¹ same sebe niso razumele kot izvedenke, temveč kot tiste, ki lahko lajšajo proces sprememb.

V magistrski nalogi analiziram ovire in dileme, s katerimi se v praksi srečujejo socialne delavke iz nevladnih in vladnih organizacij pri procesu krepitve moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke. Izhajam iz feminističnega pristopa k nasilju nad ženskami in iz koncepta krepitve moči, ki se uporablja v stroki socialnega dela.

Raziskave o nasilju nad ženskami na splošno kažejo na veliko strpnost družbe do nasilja. Nacionalna raziskava o pojavnosti nasilja v zasebni sferi in partnerskih odnosih v Sloveniji je pokazala, da je vsaka druga ženska po 15. letu starosti doživela eno od oblik nasilja. (Leskošek,

¹ Vse ženske slovnične oblike veljajo za oba spola razen, ko ne gre za izrecno obravnavo žensk, žrtev nasilja.

Urek, Zaviršek, 2010:20). Glede na visoko strpnost do nasilja v družbi lahko trdim, da je vloga institucij, ki nudijo krepitev moči žrtev nasilja, ključnega pomena. Institucije s svojim delovanjem na področju preprečevanja nasilja nad ženskami (ena njegovih oblik je tudi nasilje v družini) lahko prispevajo k odpravljanju posledic nasilja na individualni ravni pri pomoči določeni žrtvi nasilja ter na institucionalni ravni pri spreminjanju družbene klime v zvezi z nasiljem nad ženskami (spremembe na zakonodajni ravni, ponujanje različnih oblik pomoči itd.).

Krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo otroke, in tistih, ki jih nimajo, izvajajo vladne (na primer CSD) in nevladne institucije (NVO). NVO, ki nudijo krepitev moči žrtev nasilja, so specializirane za eno področje dela, in sicer za preprečevanje nasilja nad ženskami. NVO se med seboj razlikujejo glede na posamezne prakse dela in oblike pomoči, ki jih nudijo žrtvam nasilja. Nekatere NVO so tudi nastale iz gibanja proti nasilju nad ženskami. Po drugi strani pa CSD niso bili ustanovljeni z izključnim namenom pomagati žrtvam nasilja, temveč različnim marginalnim skupinam. Ustanovljeni so bili "od zgoraj": ni jih neposredno ustanovilo uporabniško gibanje, ustanovila jih je država. Glede na naloge, oblike dela in sam potek ustanovitve NVO in CSD, lahko predvidevam, da proces krepitev moči žrtev nasilja z mladoletnimi otroki v obeh vrstah institucij poteka drugače in da bodo predstavnice CSD in NVO na tem področju izpostavile različne dileme in ovire.

V teoretskem delu naloge najprej predstavim teorije krepitev moči v socialnem delu in feministični teoriji ter analiziram NVO in CSD na podlagi njihovih nalog in ideoloških usmeritev. V naslednjem, raziskovalnem delu opravim osem polstrukturiranih intervjujev s predstavnicami CSD in NVO. Namen teh intervjujev je raziskati, katere ovire in dileme pri krepitevi moči žrtev nasilja z mladoletnimi otroki vidijo sogovornice. V intervjuju zastavljena vprašanja se navezujejo na določeno problematiko, in sicer na sam koncept krepitev moči in na vprašanje, ali obstajajo posebne ovire (a) pri krepitevi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, v primerjavi s krepitevijo moči žrtev nasilja, ki jih nimajo; in če obstajajo, katere so; (b) pri prepoznavanju nasilja; (c) v okviru zaščite žrtev nasilja in njihovih otrok; (d) na institucionalnem nivoju. Na podlagi analize intervjujev ugotovim, da obstajajo posebne dileme in ovire pri krepitevi moči žrtev nasilja in da sogovornice izpostavljajo različne in podobne dileme in ovire pri krepitevi moči žrtev nasilja. Večina ovir in dilem je povezanih s šibkim vplivom, ki ga ima feministični pristop do nasilja v družini pri krepitevi moči žrtve nasilja, ki ima mladoletne otroke. Feministični diskurz, ki opozarja na podrejen položaj žensk v družbi in poziva k spremembam na tem področju, počasi postaja del normativnega diskurza, vendar v vsakdanjem življenju nima vodilne vloge.

Zahvaljujem se številnim ženskam za solidarno pomoč pri nastajanju magistrske naloge.

1. TEORETSKI UVOD

1.1. Krepitev moči

Koncept krepitve moči je tesno povezan s problematiko nasilja nad ženskami: vključuje in odraža glavna izhodišča pri delu z žrtvami nasilja. Razvoj koncepta je povezan z aktivističnimi gibanji, med katera sodi tudi drugi val feminističnega gibanja, in z razvojem konceptov, kot so demokratizacija, refleksija, kritična zavest, radikalno socialno delo, antizatiralska praksa ter drugimi. Koncept krepitve moči v 90-ih letih 20. stoletja zaznamuje nov preobrat, novo paradigmo v socialnem delu. Krepitev moči iz perspektive posameznice poteka na različnih nivojih (individualnem, kulturnem, strukturnem) in v različnih oblikah (individualno, skupinsko) itn. V svoji nalogi se osredotočam na institucionalni nivo ter ovire in dileme, ki se pojavljajo na nivoju institucij pri krepitvi moči žensk, ki so žrtev nasilja in imajo mladoletne otroke.

Področje krepitve moči žrtev nasilja na ravni institucij predstavljajo vladne in nevladne institucije. Izhajajoč iz tega, s kakšnim namenom in na kakšen način so bile te institucije ustanovljene (zakonska pooblastila, strokovna doktrina), lahko domnevam, da se zaradi pripadnosti določeni vrsti institucije (vladni ali nevladni) in s tem povezanimi zakonskimi pooblastili, strokovnimi izhodišči in osebnimi prepričanji, pri strokovnih delavkah pojavljajo različne ovire in dileme na področju krepitve moči pri ženskah, ki so žrtve nasilja in imajo mladoletne otroke.

Na podlagi izhodišč strokovnjakinj glede funkcij institucij, ki nudijo krepitev moči žrtvam nasilja, predvidevam, da bodo razlike med dilemami in ovirami, ki so jih izpostavile nevladnice in pripadnice vladnih institucij. Veliko je namreč odvisno od zakonskih pooblastil, ki jih ima institucija. Nekatera zakonska pooblastila lahko prispevajo k institucionalni diskriminaciji oz. niso odvisna od posameznice, temveč od zakonodaje.

Pri strokovnem znanju se lahko pojavijo vprašanja, koliko je v socialnem delu pri nudenju pomoči žrtvam nasilja vključena kategorija spola. Krepitev moči v socialnem delu se namreč ne osredotoča toliko na kategorijo spola kot na druge kategorije, na primer etničnost.

Glede osebnih prepričanj predvidevam, da predstavnice NVO, ki izhajajo iz feminističnih vrednot in načel, lažje uresničujejo svoja prepričanja kakor predstavnice CSD, ki morajo izhajati predvsem iz zakonskih okvirov.

V tem poglavju bom na kratko predstavila razvoj koncepta krepitve moči (zgodovinski pregled, splošno teorijo, feministični pristop in teorijo krepitve moči v socialnem delu) in krepitev moči v nevladnih in vladnih institucijah.

1.1.1. Zgodovinski pregled razvoja koncepta krepitve moči

Razvoj koncepta krepitve moči je povezan z različnimi strokami ter aktivističnimi in političnimi gibanji. Različne stroke nimajo enotnega mnenja, od kod in od kdaj izhaja izraz *krepitev moči*, angleški *empowerment*. Kot pravi Boškić (2005: 178), ki se sklicuje na Hermanna, je morda eden najstarejših izvorov tega izraza povezan s francosko besedo *pouair*, ki se je v 13. stoletju uporabljala za moč. Beseda *pouair* se je nanašala na lastnino in posest ter pomenila "biti sposoben, biti zmožen". Po Hermannu naj bi se izraz uporabljal "v povezavi s socialnim delom in vsako vrsto družbenega angažiranja" (Boškić 2005: 178).

Boškić navaja možnost, da izraz *to empower* izvira iz 17. stoletja in naj bi v pravnem jeziku pomenil "pooblastiti, odobriti, podeliti moč". Kmalu po začetku uporabe izraza naj bi se pomen razširil na "opremiti z možnostjo, sposobnostjo oziroma spretnostjo" oziroma "omogočiti" (*to enable*) (Boškić 2005: 178). Avtorica tudi navaja, da se je izraz *empowerment* uporabljal že v 18. stoletju na področju medicine (Boškić 2005: 178).

Ni torej enega samega koncepta ali ene definicije "moderne" uporabe koncepta krepitve moči, ki bi se razvil v različnih strokah (medicina, izobraževanje, socialno delo, psihologija, sociologija). Boškić navaja, da se izraz *krepitev moči* uporablja znotraj treh teoretskih pristopov:

- (a) "kritičnih družbenih pristopov in emancipatornih pristopov, za katere so značilna prizadevanja za izboljšanje življenjskih pogojev marginaliziranih, izključenih skupin;
- (b) organizacijskih teorij, ki se s krepitvijo moči ukvarjajo s stališča delegiranja izvajalske moči na eni strani in subjektove zmožnosti za delovanje na drugi;
- (c) socialno-psiholoških teorij, ki so osredotočene na razvoj posameznika, posameznice" (Boškić 2005: 178).

Kljub temu, da so razne stroke razvile lastne koncepte krepitve moči, domnevam, da se večina avtoric strinja, da je koncept krepitve moči povezan z gibanji za državljanske pravice oz. s političnim delovanjem (Boškić 2005: 179). Avtorica navaja Friedmanna in njegovo razumevanje krepitve moči – to naj bi bila politika, ki se je razvila kot alternativa neoliberalizmu konec 70-ih in v 80-ih letih 20. stoletja. Friedman krepitev moči razume kot politiko, ki predstavlja alternativno obliko razvoja (Boškić 2005: 178).

Tudi Adams (2008: 51) povezuje koncept krepitve moči z družbenimi gibanji in politično držo. Avtor govori o vplivu afroameriškega gibanja v ZDA v 70-ih letih in omenja delo Salomon. Po mnenju Videmšek Salomon "promovira koncept kot poseg in strategijo za doseganje afriškoameriške avtonomije" (2008: 212). Salomon vidi krepitev moči kot vodilni princip "za dostop moči zatiranih družbenih skupin in je način, ki povečuje njihovo samospoštovanje, prav tako pa tudi njihove sposobnosti reševanja problemov" (2008: 202).

Salomon krepitev moči opredeli kot dejavnosti, usmerjene k zmanjševanju nemoči, ki se pojavlja zaradi pripadnosti k stigmatizirani skupini (Adams 2008: 51). Po Adamsovem mnenju je delo Salomon pomembno zaradi dvojega: prvič, ker teorijo uporablja v praksi, in drugič, ker zagovarja spremembo negativnih izkušenj na osebnem nivoju zaradi stigmatizacije ali institucionalne diskriminacije s pozitivno družbeno akcijo, v kateri bi stigmatizirane skupine dobile moč (Adams 2008: 51).

Adams razvoj krepitve moči povezuje tudi z idejami utemeljitelja pedagogike Freira. Videmšek meni, da je bil Freire eden prvih, ki je v svojem delu uporabil besedo *empowerment*, in sicer v smislu emancipacije in osamosvajanja (Videmšek 2008: 211). Tudi Videmšek meni, da so Freirove ideje imele veliki vpliv na razvoj socialnega dela. Avtorica povzame priznanega pedagoga, ki je menil, da "so socialni delavci (ne nujno vsi) 'agenti sprememb', ki zaznajo, kaj je mogoče v danem trenutku narediti. Socialni delavci in delavke podprejo posameznika tam, kjer posameznik sam želi, in ne delujejo tam, kjer bi sami želeli delovati. (...) Freire je zahteval, da pri svojem delu izhajamo iz posameznika, iz njegove življenjske situacije in dojemanja sveta. (...) Za Freira je 'empowerment' zlasti ozaveščanje posameznikov in spodbujanje k dialogu. To pa je še danes osnova socialnodelavskega odnosa" (Videmšek 2008: 211).

Adams izpostavi tri področja v okviru teorije krepitve moči, na katera je vplival Freire, in sicer:

- 1) Freire je zagovarjal demokracijo bolj kot metodo na področju izobraževanja in ne toliko kot sestavni del izobraževanja.
- 2) Freire je zagovarjal vzajemnost v odnosih med učiteljem in učencem in idejo učitelja v vlogi tega, ki se uči, in učenca v vlogi tega, ki uči.
- 3) Freire je uvedel koncept t.i. "*conscientization*", ki v portugalsščini pomeni povečevanje kritične zavesti, s pomočjo katerega lahko povežemo individualni in kolektivni nivo krepitve moči (Adams 2008: 52).

Adams meni, da so na razvoj koncepta krepitve moči vplivale ideje predstavnic radikalne terapije, ki so kritizirali pristope tradicionalnih terapij in psihiatrije. Avtor omenja vpliv

marksističnih idej, feminističnih teorij, samozagovorniškega gibanja na razvoj omenjenega koncepta (Adams 2008:52-57).

Adams predlaga svojo definicijo krepitev moči, in sicer: "Krepitev moči lahko definiramo kot načine, s katerimi posamezniki, skupine in/ali skupnosti postanejo sposobni vplivati na okoliščine in doseči svoje lastne cilje ter tako postanejo sposobni pomagati sebi in drugim, da maksimirajo kvaliteto svojega življenja" (Adams 2008: XVI).

Gutierrez, DeLois in GlenMaye izpostavljajo, da teorija krepitev moči temelji na treh elementih: moči, nemoči in zatiranju. Avtorji opišejo metode pri krepitevi moči v praksi. Menijo, da krepitev moči v praksi pomeni odnos pomoči, ki temelji na sodelovanju, zaupanju in porazdelitvi moči. Avtorji izpostavijo tudi pomembnost skupinskih aktivnosti v procesu krepitev moči, sprejemanje, kako klient opredeli svoj problem, prepoznavanje virov moči v klientu in delo na njih, povečanje klientovega zavedanja o družbenih razredih in razporeditvi moči, aktivno vključitev klienta v proces sprememb, učenje specifičnih veščin kot del procesa krepitev moči (Busch, Valentine 2000: 82-84).

Drugi avtorji navajajo, da je proces krepitev moči sestavljen iz potreb in pravic oz., da je oseba okrepljena do mere, do katere so njene potrebe "prevedene" v njene pravice (Peled idr. 2000: 9).

Eno izmed najbolj splošnih klasifikacij krepitev moči, ki temelji na podlagi odnosov med posamezniki in organizacijami, je po besedah Boškić, izdelal Somerville. Na podlagi njegove sheme lahko ocenjujemo, kako poteka krepitev moči v organizaciji oz. med posamezniki in organizacijami:

- (a) smer delovanja: od zgoraj navzdol/od spodaj navzgor;
- (b) sprememba v razmerjih odvisnosti: naraščajoča odvisnost/naraščajoča neodvisnost, razmerja odvisnosti se ne spreminjajo;
- (c) način doseganja sprememb: konzervativen/radikalen/reformističen način doseganja sprememb;
- (č) komu krepitev koristi: posameznikom/ kolektivom/elitam (Boškić 2005:181-182).

1.1.2. Krepitev moči v socialnem delu

Koncept krepitev moči simbolizira strokovni preobrat v socialnem delu oz. novo strokovno paradigmo. Obstajajo različne definicije krepitev moči v socialnem delu. Daryl Imple in Burke predlagata naslednjo definicijo: "Krepitev moči je proces, v katerem se pripadnikom

stigmatizirane skupine zagotavlja podporo, da razvijejo in povečajo lastne spretnosti, sposobnosti, lasten vpliv in se jim zagotovijo pozitivne izkušnje" (Humljan Urh 2013: 117).

Po Saleebeyu je "formula preprosta: mobiliziraj moč uporabnikov (talente, znanja, sposobnosti, vire) tako, da podpreš njihova prizadevanja, da dosežejo svoje cilje in vizije, in uporabniki bodo imeli bolj kakovostno življenje, tako, ki bo v skladu z njihovimi predstavami o kakovosti. Čeprav je recept preprost, zahteva trdo delo" (Humljan Urh 2013: 117).

Za Thompsona "krepitev moči pomeni podporo ljudem, da pridobijo več kontrole v svojem življenju" (Humljan Urh 2013: 117).

Razvoj in uporabo krepitev moči na področju socialnega dela v slovenskem prostoru lahko povežemo z razvojem socialnega dela. Milošević-Arnold predlaga razdelitev razvoja socialnega dela v Sloveniji na štiri obdobja: (1) obdobje, v katerem so prevladovale predvsem neprofesionalne socialne dejavnosti (1945–1957); (2) obdobje začetkov profesionalizacije in institucionalizacije socialnega dela (1958–1973); (3) obdobje, za katero je značilno "podružbljanje socialnih dejavnosti" (1974–1987); in (4) obdobje po letu 1989, ko socialno delo poskuša doseči avtonomijo (Milošević-Arnold 1998: 213-214). Avtorica poudarja, da je v obdobju 1978–1998 na področju socialnega dela prišlo do nekaterih paradigmatskih sprememb. Kot eno izmed teh sprememb izpostavi koncept *večanja moči*, ki je eden od sodobnih konceptov socialnega dela: "Večanje moči uporabnikov pomeni zagotovitev potrebnih sredstev, možnosti in podobno. Gre za iskanje virov, ki uporabnikom (in drugim ljudem) pomagajo dobiti večji vpliv nad svojim življenjem in izboljšati možnosti za socialno funkcioniranje (Hugman 1995)" (Milošević-Arnold 1998: 220). Strokovnjakinja meni, da je večanje moči kot eden izmed sodobnih konceptov socialnega dela že nekaj časa prisotno v Sloveniji. "Zavestno se uporablja v okviru novih gibanj v zvezi z duševnim zdravjem in v nevladnih organizacijah na tem področju. Sicer pa je večanje moči jedro delovanja vseh skupin za samopomoč, ki jih imamo pri nas v zadnjih letih vse več in delujejo že za številne skupine ljudi (starejši, ženske, žrtve nasilja ...). V javni sektor, zlasti v delo centrov za socialno delo, pa koncept prodira nekoliko počasneje, čeprav se v delu nekaterih strokovnih delavcev tudi že jasno kaže" (: 220).

Dragoš opozarja na razvoj pojma *empowerment*. Na začetku (v 70-ih letih prejšnjega stoletja) je bil pojem "rezerviran zlasti za razredno-empacipacijska, antirasistična, antipsihiatrična in feministična prizadevanja za izboljšanje položaja marginaliziranih in stigmatiziranih kategorij, ki rekrutirajo uporabnike socialnega dela. Ker se je pokazalo, da nižji sloji niso edini odjemalci storitev, in zaradi potrebe po izboljšanju učinkov storitev se je pozneje vse bolj

začela krepiti pozornost tudi na odnosno razmerje moči znotraj profesionalnega odnosa " (Dragoš 2008: 38).

1.1.2.1. Tradicionalno socialno delo

Humljan Urh opisuje "tradicionalno" socialno delo, ki se je razvijalo od začetka 20. stoletja do zgodnjih 70-ih let 20. stoletja in navaja razlike med "tradicionalnim" in postmodernim socialnim delom, ki temelji na pristopu krepitve moči. Avtorica opozarja, da lahko na perspektivo moči, ki je temelj koncepta krepitve moči, pogledamo iz več perspektiv, in sicer "iz zgodovinske perspektive razvoja različnih modelov socialnega dela, iz perspektive razvijanja strokovnih odnosov in vlog, iz perspektive delovanja socialnih služb, iz perspektive vrednot socialnega dela, iz perspektive uporabe jezika socialnega dela in iz perspektive raziskovalnih pristopov v socialnem delu" (Humljan Urh 2013:108).

Avtorica tudi navaja, da se je tradicionalni model v socialnem delu opiral predvsem na "sposojene teorije" oz. na medicinske in pozneje psihoanalitične teorije. Raziskovalka izpostavlja značilnosti tradicionalnega modela socialnega dela, in sicer:

- (1) pomoč posameznikom je usmerjena predvsem na prilagajanje na obstoječe družbene razmere, resocializacijo, spreminjanje posameznikov;
- (2) socialno delo se ukvarja predvsem s psihološko pomočjo, medtem ko je družbena politična angažiranost strokovnjakov zanemarjena;
- (3) ta model temelji na prepričanju, da je sam posameznik kriv za svoje socialne stiske, in iz tega prihaja do obtoževanj;
- (4) posameznik je obravnavan ločeno od socialnega okolja (: 109).

Avtorica izpostavi še dva vidika tradicionalnega modela, in sicer jezik, ki ga uporabljajo socialne delavke, in odnos med strokovnjakinjo in uporabnico.

Humljan Urh meni, da so v okviru tradicionalnega modela strokovnjakinje uporabljale "sposojen" jezik, in sicer medicinski jezik oz. izraze, kot so anamneza, diagnoza, terapija, rehabilitacija.

Odnos med socialno delavko in uporabnico je bil "nevtralen", značilna je bila distanca. "Strokovnjak je veljal za tistega, ki lahko posamezniku pomaga, posameznik pa je bil od strokovnjaka odvisen. Komunikacija je bila enostranska, 'klient' ni bil aktiven soudeleženec v procesu socialnega delovanja" (:109). Kot največjo kritiko tradicionalnega socialnega dela strokovnjakinja izpostavi zanemarjanje rasnih oz. etničnih in drugih dimenzij. Po mnenju avtorice "to pomeni, da [tradicionalno socialno delo] ni prepoznalo širših družbenih vplivov

(kot so revščina, nezaposlenost, slabe bivalne razmere, slabo zdravje) na vsakdanje življenje ljudi. Prevladovala je univerzalistična osredotočenost za vse ljudi enako. Torej sta bila za tradicionalno socialno delo značilna univerzalizem in "barvna slepota" (: 109-110). Strokovnjakinja meni, da "tradicionalno socialno delo ni pripomoglo k izboljšanju položaja prikrajšanih družbenih skupin, temveč je vzdrževalo obstoječe stanje" (: 110). Ob koncu je treba poudariti, da lahko o razlikah med "tradicionalnim" in "postmodernim" socialnim delom govorimo bolj na nivoju teorije oz. prevladujočega pristopa, ne moremo pa tako posplošeno govoriti o tem, kako se je izvajalo v praksi.

1.1.2.2. Moderni in postmoderni modeli socialnega dela

Ob koncu 60-ih let 20. stoletja, so se začeli razvijati "moderni" modeli socialnega dela. Med njimi Humljan Urh navaja reformistični model, radikalni model in sistemsko ekološki model. Avtorica izpostavi radikalni model socialnega dela, na podlagi katerega se je spremenil odnos med socialno delavko in uporabnico: temeljil je na sodelovanju, skupnem aktivizmu, namenjenemu izboljšanju družbenih razmerij. Tudi cilj radikalnega socialnega dela bil povsem drugačen od cilja tradicionalnega modela, cilj so bile namreč družbene spremembe (Humljan Urh 2013: 110).

Na podlagi zgodovinskega pregleda razvoja socialnega dela, ki ga predstavi Humljan Urh, domnevam, da se je model krepitve moči pojavil v obdobju postmodernizma, in sicer v 90-ih letih 20. stoletja. Kot eno izmed značilnosti postmodernega socialnega dela avtorica izpostavi "perspektivo moči", ki se je v socialnem delu začela uveljavljati v poznih 80-ih letih. Strokovnjakinja perspektivo moči opredeli kot pristop, "ki krepi avtonomnost in aktivno udeležbo uporabnikov v procesih socialnega (so)delovanja. Krepitev moči se osredotoča na zmožnosti in potencialne uporabnikov socialnega dela. Ljudje imajo namreč pogosto lastne vire moči, ki pa jih ne znajo uporabiti ali pa se jih niti ne zavedajo. Pristop krepitve moči omogoča oz. spodbuja, da uporabniki izrazijo svoje cilje pri tem strokovnjak deluje v vlogi podpornika" (:111). Humljan Urh izpostavi razlike v primerjavi s tradicionalnim socialnim delom in radikalnim ter postmodernim socialnim delom, spremenjen odnos med socialnimi delavkami in uporabnicami, različno raba jezika, drugačne vrednote ter obstoj različnih socialnih služb, ki delujejo po načelu "od zgoraj navzdol" ali od "spodaj navzgor" (: 110-114).

Pogled na jezik v socialnem delu se začne spreminjati in nanj se ne gleda le kot na sredstvo, s katerim reflektiramo objekte, ampak tudi kot na sredstvo, s katerim ustvarjamo "realnost". Humljan Urh navaja, da je "v medicinskem modelu pravladoval medicinski jezik, ki je

stigmatiziral uporabnike, zanje iskal diagnoze in jih tako dodatno razvrednotil. V postmodernem obdobju socialnega dela pa govorimo o uporabi jezika, ki človeka v vsej njegovi raznovrstnosti postavi na prvo mesto. Gre za jezik, v katerem diagnoza ne prevlada, saj vidimo tudi druge darove, spretnosti, znanja, interese človeka, ki so lahko njegovi viri moči" (: 111).

Humljan Urh na podlagi izhodišč Lene Dominelli opredeli tri različne pristope v socialnem delu, v katerih se odražajo spremembe v vlogi socialnih delavcev v odnosu do uporabnikov:

1) terapevtski pomagajoči pristop, ki je značilen za tradicionalno socialno delo. Na podlagi tega pristopa se socialna delavka osredotoči na spremembe posameznice in njeno psihološko delovanje;

2) odnos, ki temelji na vzdrževanju obstoječega stanja uporabnic, socialna delavka pa ne zavzame aktivne drže;

3) "emancipatoren" odnos, v katerem se socialna delavka zavzame za socialno pravičnost: osredotoča se na nepravilna družbena razmerja in na vire moči posameznic (: 30).

Avtorica meni, da je "pot šla torej od odvisnosti uporabnika in ekspertne pomoči, ki jo je dajal socialni delavec, k večjem priznanju uporabnika, da je sam največji strokovnjak za svoje življenje. "Uporabnik se je v stoletnem razvoju socialnega dela postopoma emancipiral, socialni delavec pa je moral biti vedno bolj usposobljen za poslušanje, razumevanje in upoštevanje uporabnikove stvarnosti in za to, da mu pomaga najti novi smisel in nove rešitve" (Milošević Arnold, Poštrak 2003: 143). Vedno pa je bil socialni delavec postavljen v vlogo mediatorja, tj. posrednika med posamezniki in širšo družbo (Thompson 2001; Milošević Arnold, Poštrak 2003), na kar radikalna in postmoderna teorija socialnega dela še posebej opozorita" (Humljan Urh 2013: 30).

Videmšek pri modelu krepitve moči tudi izpostavi odnosni vidik med uporabnico in strokovnjakinjo. Avtorica opozarja na izziv za strokovne delavke pri uporabi modela krepitve moči, in sicer "kako se izogniti razmerjem 'nadzora' med uporabniki storitev in strokovnjaki in kako naj se osredotočimo na socialno delo, ki bo delo skupaj z ljudmi in ne delo na ljudeh" (Videmšek 2008:216). Avtorica navaja, kako se izogniti nadzorovalnemu odnosu med strokovnjakinjami in uporabnicami v praksi. Po njenem k izogibanju "nadzora" nad uporabnicami pripomoremo tako, (a) da jim omogočimo, da same izrazijo svoje potrebe in ne da jih v njihovem imenu določa kdo drug; in (b) da jim pomagamo poiskati njihove lastne vire moči in raziskati, kako lahko prevzamejo nadzor nad svojim življenjem. Avtorica meni, da je "bistvena razlika koncepta krepitve moči v predpostavki, da so spremembe možne, da imajo ljudje sami odgovore in rešitve in da je vloga strokovnega delavca, da vodi, usmerja in podpira

na poti iskanja možnih rešitev. Krepitev moči je tako proces za doseganje ciljev posameznika, ki pa nujno vključuje participacijo posameznika z izkušnjami. Koncept krepitev moči se namreč najpogosteje povezuje s konceptom participacije, ki implicira vključenost, in z že omenjenim konceptom perspektive moči kot temeljnim znanjem za ravnanje" (: 216).

Glede odnosa med uporabnico in socialno delavko je v modelu krepitev moči poudarek na čim večji avtonomiji uporabnice. Koristno je vključiti Dragoševo definicijo, ki pojasnjuje razmerja odvisnosti med strokovnjakinjo in uporabnico. Dragoš namreč opredeli pojem krepitev moči kot regulacijo razmerij odvisnosti v korist šibkejšega akterja. "Krepitev moči je regulacija razmerij odvisnosti, ne pa njihovo odpravljanje" (Dragoš 2008: 45, 36). Avtor navaja, da je človek družbeno bitje, kar pomeni, da je odvisen od drugih (ljudi in stvari). "Zato je popolna neodvisnost posameznika neuresničljiva, celo nepredstavljiva. Šele odvisnost od drugih nas naredi za socialna bitja, od primarne socializacije, v katero smo rojeni, do pogrebne slovesnosti. (...) Zato pri krepitevi moči uporabnikov ne gre za odpravljanje njihove odvisnosti nasploh, temveč za spreminjanje tipa ali stopnje konkretnih razmerij odvisnosti" (: 36).

Povzamem lahko, da je bila ena izmed največjih sprememb nove teoretične paradigme v socialnem delu preobrat v mišljenju, in sicer, da "moč ni le na strani strokovnjaka, temveč tudi na strani uporabnika in uporabnice" (Zaviršek, Zorn, Videmšek 2002: 60).

Poleg drugačne rabe jezika in sprememb v odnosu do uporabnic so se pojavile tudi spremembe v vrednotah, ki jih zagovarjata radikalna in postmoderna teorija socialnega dela. Humljan Urh na podlagi Thompsona opozarja, da se je v zadnjih dvajsetih letih v socialnem delu zgodil premik od tradicionalnih k emancipatorskim vrednotam. Kot primer tradicionalnih vrednot v socialnem delu navaja individualizacijo, sprejemanje, neobsojajoč odnos, zaupnost, spoštovanje, empatijo; kot primer emancipatorskih vrednot pa spoštovanje človekovih pravic in človekovega dostojanstva, socialno pravičnost, državljanstvo, socialno krepitev. Thompson meni, da so tradicionalne vrednote "preveč ozke in individualistične, saj ne upoštevajo širšega socialno-političnega konteksta, v katerem deluje socialno delo" (Humljan Urh 2013: 112).

Humljan Urh zagovarja načelo krepitev moči v socialnem delu: "Če v socialnem delu ni družbenopolitične oz. aktivistične vizije, ki temelji na odzivu na sistemske nepravičnosti, potem socialno delo pripomore k vzdrževanju obstoječega stanja. Ker je eno od poglavitnih načel socialnega dela zavzemanje za socialno pravičnost, je naloga socialnih delavk in socialnih delavcev, da opozarjajo na izključenost" (:140-141).

Vendar strokovnjaki na področju socialnega dela niso docela enotnega mnenja glede aktivističnega vidika stroke. Mesec denimo meni, da prizadevanje za družbene spremembe ne sodi v območje socialnega dela: "'Dodajanje moči' ima svoje smiselno mesto kot metodična

usmeritev na delo 'skupaj z', na sodelovanje in uporabo lastnih virov uporabnika in v zagovorništvo; v povezavi z osvobajanjem pa meri onstran strokovnega socialnega dela, v *razredni boj* (sramežljiv ali pa zviti evfemizem zanj je 'strukturni pristop') ali druge vrste političnega prizadevanja. Pojmi kot 'zatiranje', 'osvobajanje', 'krepitev moči' in podobno so čisto ideološki pojmi in ne sodijo v socialno delo" (Mesec 2006: 243-244).

Aktivistični vidik v socialnem delu lahko poleg tega povežemo tudi s pripadnostjo določeni instituciji, bodisi vladni bodisi nevladni. Humljan Urh pokaže, kako lahko na podlagi delovanja socialnih služb določimo, ali je moč v korist uporabnice ali pa je na strani strokovnjakinje. Socialne službe, ki delujejo po principu "od zgoraj navzdol", Humljan Urh ter druge strokovnjakinje povezujejo s modeli tradicionalnih služb, ki "se osredotočajo na kolektivno oskrbo, ne pa na zagotavljanje individualnih človekovih pravic in s tem ustvarjajo pasivne prejemnike paketov pomoči" (Humljan Urh 2013: 113). Boškić meni, da pri takem delovanju ponavadi ne gre za spreminjanje družbenih pogojev življenja, temveč za način socializacije. Avtorica opozarja, da se "ta način običajno skriva za stališči, da 'je potrebno dati posamezniku možnost, da izrabi vse svoje potenciale, da postane kompetentna oseba...'. Razlika s pristopom od spodaj navzgor je torej v tem, da nekdo komu nekaj omogoča, (...) gre za krčenje krepitve moči na omogočanje" (Boškić 2005: 182-183).

Službe, ki delujejo od "spodaj navzgor", po mnenju Humljan Urh "temeljijo na individualizaciji zagotavljanja storitev, saj izhajajo iz posameznikove ocene potreb pri storitvah, ki jih potrebuje" (Humljan Urh 2013: 113). Boškić tako delovanje povezuje z različnimi družbenimi gibanji, ki so se pojavila v drugi polovici 20. stoletja in so se borila za pravice različnih skupin (gibanje uporabnikov psihiatričnih storitev, hendikepiranih, žensk, temnopotih in drugih) (Boškić 2005:182).

1.1.2.3. Opolnomočenje vs. krepitev moči

Videmšek (2008: 209) opiše razvoj prevoda izraza *empowerment* z besedno zvezo "krepitev moči". V slovenskem prostoru se prvi članki na to temo pojavljajo od leta 1994, uvajajo pa jih različne avtorice (Zaviršek 1994, Škerjanc 1995, Lamovec 1998). Izraz sprva prevajajo kot "opolnomočenje". Zamenjava "opolnomočenja" z izrazom "krepitev moči" ni bila samo "terminološko preigravanje", temveč konceptualni preobrat, ki je postal temelj ravnanja v socialnem delu. "Ne glede na terminološko preigravanje je bistveno zavedanje, da je nadomestitev enega pojma z drugim nesmiselna, če se v temeljni strukturi odnosov med sodelujočimi nič ne spremeni. Pri spremembi v odnosu med sodelujočimi pa lahko izhajamo iz

koncepta krepitev moči" (Videmšek 2008: 211). Prevod angleške besede *empowerment* v "krepitev moči" najde utemeljitev v strokovni literaturi. Dragoš opozarja, da je izraz "opolnomočenje" preozek; prihaja iz pravne terminologije in "pomeni, da nekdo dobil polno veljavo (prejel je polnomočno odločbo, dobil je polnomočje, da upravlja s premoženjem, pooblaščen je za nekaj, oseba je polnomočni ali pooblaščen predstavnik organizacije itn.). Značilnost 'opolnomočenja' je redistribucija virov moči (npr. zakonskih pristojnosti) z enega akterja na drugega, kar je le eden od možnih načinov krepitev moči, ni pa ne edini ne najpogostejši" (Dragoš 2008: 28).

Dragoš razvija teorijo o petih načinih ravnanja z viri moči v smeri krepitev položaja uporabnice: (a) aktiviranje obstoječih virov, (b) kreiranje novih virov, (c) povečevanje dostopnosti virov, (č) redistribucija virov, (d) mediacija. "Krepitev moči" je torej širši pojem in vključuje "teoretsko in veščinsko prizadevanje za prerazporeditev moči uporabnikov socialnih storitev v smeri večje avtonomije njihovega življenja (individualnega ali kolektivnega) (: 38).

V svojem delu uporabljam uveljavljeni izraz krepitev moči.

1.1.2.4. Krepitev moči kot nova paradigma v socialnem delu

Strokovnjakinje na področju socialnega dela opozarjajo, da je krepitev moči večplasten proces, ki poteka na različnih ravneh. Darlymple in Burke menita, da krepitev moči poteka na dveh ravneh, in sicer na mikroravni in na makroravni: "Na mikroravni pomeni proces krepitev moči razvijanje osebnih občutkov moči, kontrole, ne da bi se osredotočali na spremembo obstoječih strukturnih razmer. Na makro ravni pa pomeni krepitev moči povečevanje družbeno-političnega vpliva marginaliziranih ljudi" (v Humljan Urh 2013: 117). Avtorja zagovarjata stališče, da se obe ravni prepletata: ko se okrepi posameznik na osebni ravni, to tudi vpliva na krepitev moči celotne skupnosti ter obratno, ko se poveča moč skupine, to vpliva na večjanje moči posameznikov (:117).

Po Thompsonovi teoriji se proces krepitev moči odvija na treh ravneh: osebni, kulturni in strukturni. "Na osebni ravni krepitev moči pomeni podporo posameznikom pri tem, da pridobijo več vpliva nad svojim življenjem (npr. večanje samozavesti). Na kulturni ravni krepitev moči pomeni večanje vpliva za odpravljanje stereotipov in predsodkov o izključenih skupinah. Na strukturni ravni pa pomeni krepitev moči preseganje in odpravljanje strukturnih neenakosti, kar zahteva kolektiven političen odziv, korenite družbene spremembe in socialno akcijo" (v Humljan Urh 2008: 37).

Askheim navaja, da kljub različnim definicijam krepitev moči lahko najdemo elemente, ki so prisotni v vseh. Eden od teh elementov je pogled, da krepitev moči vsebuje individualno in strukturno raven. Na individualni ravni je glavni cilj povečati uporabničin nadzor nad svojim življenjem, izboljšati samopodobo, izboljšati znanja in veščine. Na strukturni ravni delo poteka na spremembah socialnih struktur, ovir in odnosov moči, ki zmanjšujejo uporabničin nadzor nad njenim življenjem (Askheim 2003: 230). Askheim vidi ti dve ravni kot dopolnjujoči in kot izraz tega, da je krepitev moči istočasno cilj in metoda. Cilj krepitev moči je, da bi skupine, ki "niso okrepljene", opustile svoj neokrepljeni položaj in vzpostavile družbeno "enak" status. Hkrati je krepitev moči način spreminjanja odnosov moči (Askheim 2003: 231). V nalogi predstavim krepitev moči kot cilj in kot metodo ter uporabim oba vidika, individualnega in strukturnega.

Videmšek tudi opozarja, da je v literaturi mogoče najti dva vidika krepitev moči, in sicer kolektivnega in individualnega: "(...) je za prvi val uvajanja pojma 'empowerment' sredi dvajsetega stoletja značilna kolektivna akcija in zavzemanje za pravice in izboljšanje položaja marginaliziranih in zatiranih skupin. (...) Po skupinskih akcijah v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je govora zlasti o boju za državljske pravice, se razvije drugi val, ko je koncept krepitev moči opredeljen kot individualno pridobivanje moči in iskanje individualne podpore" (Videmšek 2008: 214). Videmšek navaja, da "Chamberlin (1988) kot individualno krepitev moči navede pridobivanje nove vrste zavedanja. Individualna krepitev moči izhaja zlasti iz tega, da si posameznik ponovno pridobi zaupanje vase in si okrepi lastne *resource* moči" (Videmšek 2008: 214). Videmšek tudi povzame Lamovec, ki na individualno raven krepitev moči "uvrsti ozaveščanje (odpiranje vprašanj in ne svetovanje), učenje spretnosti (posameznik se nauči izraziti čustva in jih začne sprejemati) in posredovanje v okolje (vzpostavitev dialoga s svojci in ustanovo)" (Videmšek 2008: 214).

Pri izvajanju procesa krepitev moči v socialnem delu je torej pomembno, da ta proces razumemo kot večplasten. Če se osredotočimo le na psihološko oz. individualno raven krepitev moči pri posameznici, lahko s tem samo vzdržujemo njen podrejeni položaj v družbi. Seveda socialne delavke velikokrat ne morejo drugače, kakor da se osredotočijo na individualno raven in tako blažijo stisko. Kot pravi Mencin Čeplak: "Socialno delo je eden tistih poklicev, katerih učinkov ni mogoče predvideti in katerih cilj se nenehno izmika, še posebno če je ta cilj odprava neenakosti. Težava niso samo nepredvidljivi medsebojni vplivi neposredno vpletenih posameznikov in posameznikov, temveč predvsem strukturne neenakosti, ki s simbolnimi in materialnimi ovirami onemogočajo emancipacijske procese. Tako socialnim delavkam in delavcem pogosto ne preostane drugega kot zgolj blažiti stiske, kar je eden od

načinov zmanjševanja škode. Prav zaradi teh omejitev se na socialno delo (podobno kot na psihoterapijo) naslavlja očitki, da s tem, ko pomaga ljudem v stiski življenje napraviti znosno, hkrati pomaga ohranjati razmerja dominacije in podrejanja na makro družbeni ravni. Z vidika globalnih razmerij so ti očitki umestni, z vidika konkretnih ljudi, ki se soočajo z vprašanjem, kako ohraniti golo življenje, pa arogantni. Pravi naslovniki teh očitkov so namreč predvsem politični aparat in vednosti, ki individualizirajo vzroke neenakosti" (Mencin Čeplak 2010: 201).

1.1.3. Krepitev moči v feminističnih teorijah

1.1.3.1. Modeli krepitve moči v feminističnih teorijah

Krepitev moči žensk je postal glavni cilj znotraj *mainstream* gibanja proti nasilju nad ženskami (Kasturirangan 2008: 1465). Glavna izhodišča feminističnih teorij temeljijo na prepričanju, da so ženske v podrejenem položaju zaradi neenakosti med spoloma v družbi, ki je oblikovana znotraj političnih, ekonomskih in socialnih razmerij moči (Turner, Maschi 2014: 2).

Po obeh avtoricah (Turner, Maschi 2014: 2) je koncept "krepitve moči" postal sestavni del feministične teorije, ki se zavzema, da bi zatirane in marginalizirane skupine pridobile moč na osebnem, medosebnem in političnem nivoju z namenom osebne in skupinske transformacije. Feministične strokovnjakinje in socialne delavke, ki zagovarjajo koncept krepitve moči v okviru človekovih pravic in socialne pravičnosti, si prizadevajo zgraditi bolj sočuten svet. Socialno delo, ki temelji na krepitvi moči, je osebno in politično (Turner, Maschi 2014: 8).

Izhodišče pri krepitvi moči je, da klientka sama najbolje pozna svoj problem in ima vire moči za njegovo reševanje, ki jih je mogoče nadgraditi. Pomembno je zagovarjati in mobilizirati vire moči pri delu z osebami, družinami in skupinami. Naloga socialne delavke je, da razume njihove izkušnje, povezane z zatiranostjo, in da dela v smeri okrepitve in socialne in ekonomske pravičnosti (: 9).

Ena izmed mnogih stičnih točk med feministično teorijo in teorijo krepitve moči je poudarek na povezanosti med ljudmi in moči, ki izhaja iz medsebojnih odnosov. Na podlagi razlag, ki jih predstavita Turner in Maschi, sklepam, da so medsebojni odnosi lahko eden izmed virov krepitve moči, saj nam lahko dajejo občutek spoštovanja, zanimanja, empatijo in odzivnost. Avtorici omenjata različne odnose, od družinskih (mati/hči, oče/hči) do bolj formalnih odnosov (svetovalka /klientka, učiteljica/šudentka) in menita, da koncept vzajemnosti razširi

koncept okrevanja od enosmerne perspektive (ko oseba prejema pomoč od druge osebe) v dvosmerni odnos, ki sam posebej prispeva k okrevanju (: 1).

Summerson Carr predstavi koncept krepitev moči iz feministične perspektive. Strokovnjakinja zagovarja stališče, da je krepitev moči ciklični (in ne linearen) proces kolektivnega dialoga in socialne akcije, ki je usmerjen k pozitivnim spremembam (Summerson Carr 2003: 13).

Avtorica meni, da se začetek procesa krepitev moči začne s pozicije nemoči (človeške bede, zatiranja ali prikrajšanosti) in pri tem izpostavi, da sta zatiranost ali prikrajšanost po različnih teorijah odskočni deski pri krepitev moči. Teoretičarke krepitev moči in feministične strokovnjakinje iščejo razloge za to v socialno-ekonomskih okoliščinah in psiholoških faktorjih. Večina se jih strinja, da so razlogi predvsem politični in ne psihološki (Summerson Carr 2003: 13). Carr izpostavi kritično zavest kot glavni del krepitev moči in uporablja Freirov izraz "*conscientization*".

Kritična zavest se hrani s skupinskim dialogom, ki ima cilj odkrivati politične korenine osebnih izkušenj nemoči in zatiranja. Tudi feministke so poudarjale pomembnost kritičnega mišljenja in menile, da lahko ženske svoje izkušnje zatiranja povežejo z izkušnjami drugih žensk in v tem vidijo politični vidik svojih osebnih izkušenj. Za feministke je ozaveščanje proces, v katerem se začne oseba identificirati s svojo pozicijo in se potem premika v druge pozicije. V tem smislu kritično zavedanje ni samo proces odkrivanja, temveč tudi aktivna strategija (: 15).

Tudi interpretacija sveta je del krepitev moči. Teoretičarke krepitev moči in feministke poudarjajo pomembnost interpretacije sveta preko procesa ozaveščanja kot del procesa krepitev moči. Ali kot pravi Freire: "Zato da bi živel kot človek, moraš svet poimenovati in ga spreminjati" (v Summerson Carr 2003: 16). Avtorica Freirovo misel interpretira s pomočjo Parsona, po katerem ozaveščanje pripomore k temu, da se ljudje povežejo, da bi ugotovili skupne okoliščine in zato postanejo bolj kritični do svojih odnosov z okolico. Podobno tudi feministke drugega vala govorijo o tem, da ženske lahko ugotovijo in interpretirajo posledice seksizma v pogovoru v skupinah, kjer lahko svoje osebne izkušnje povežejo s politično resničnostjo patriarhata. Dokler ženske niso udeležene v procesu ozaveščanja, ne morejo sebe razlikovati od zatiralcev, saj so prisiljene uporabljati jezik zatiralca (Summerson Carr 2003: 16).

Summerson Carr izpostavi še eno dimenzijo krepitev moči, in sicer identiteto. Avtorica tudi tu najde stično točko med feministično in Freirovo razlago. MacKinnon (1989) govori o tem, da so osebe, ki pripadajo zatiranim skupinam, zase nevidne in morajo odkriti svojo identiteto,

medtem kot Freire (1970) opozarja na to, da so zatirani ljudje odtujeni in zato nimajo dovolj znanja o sebi (v Summerson Carr 2003: 16).

Summerson Carr meni, da v procesu ozaveščanja ne potekata samo nova interpretacija sveta in gradnja identitete, temveč tudi mobilizacija, ko proces kritične zavesti mobilizira ljudi k akciji (Summerson Carr 2003: 17). Hkrati pa akcija vodi k političnim spremembam (: 18).

Če povzamem avtoričina razmišljanja, je proces krepitev moči ciklični proces, v katerem je najpomembnejši del kritično razmišljanje, ki pripomore k novi interpretaciji sveta, ustvarjanju nove identitete in mobilizaciji k političnim akcijam.

Busch in Valentine predstavita potek krepitev moči pri žrtvah nasilja. V svojem članku (2000: 86) dokazujeta, da osebe ali skupine postanejo okrepljene, ko dobijo moč in dostop do virov. Po njunem mnenju se za krepitev moči v socialnem delu uporabljajo štiri strategije, in sicer: (1) aktiviranje obstoječih virov oz. prepoznavanje moči osebe ali skupine; (2) povezovanje oseb, ki imajo podobne izkušnje. Ta strategija temelji na prepričanju, da ljudje in družine lahko povečajo svoje moči s povezovanjem z drugimi, ki jim lahko ponudijo druge perspektive ali možnosti; (3) pridobivanje novih virov za doseganje neodvisnosti in moči; (4) prevzemanje pobude s strani strokovnih delavk, ko se strokovne delavke postavijo v vlogo *brokerjev* (ali kot pravi Dragoš *mediatorjev*) v situacijah, ki lahko predstavljajo izziv za uporabnice.

Busch in Valentine (2000: 87) predstavita strategije krepitev moči žensk, žrtev nasilja v družini, na osebni, medosebni in institucionalni ravni.

Tabela 1: Strategije krepitev moči žensk, žrtev nasilja v družini, na osebni, medosebni in institucionalni ravni.

Strategije	Osebni (<i>mikro</i>) nivo	Medosebni (<i>mezzo</i>) nivo	Institucionalni (<i>makro</i>) nivo
Aktiviranje	Možnost izbire. Potrditev situacije. Zagotavljanje čustvene podpore. Zagotavljanje pomoči v varni hiši.	Podporne skupine. Podpora varne hiše in zagotavljanje različnih storitev za uresničevanje izbir in možnosti.	<i>The Clothes Line Project</i> . Možnosti prostovoljstva za preživele.
Povezovalne skupine		Zmanjševanje izolacije.	Koalicije. Državno urejeno

		Ustvarjanje skupnosti.	zagovorništvo.
Pridobivanje novih virov	Zagotavljanje finančne pomoči. Zagotavljanje pomoči pri iskanju zaposlitve. Zagotavljanje nastanitve v vmesnem obdobju.	Novi programi za preprečevanje nasilja v družini. Nova zakonodaja. Širitev storitev za ženske in otroke.	Financiranje raziskav o spolni neenakosti.
Pomoč.	Odvetniško spremstvo na sodišču. Mogoča prepoved približevanja.	Pomoč družinam pri razumevanju posledic nasilja. Ozaveščanje in izobraževanje javnosti.	Izobraževanje o nasilju. Učenje novih veščin, npr. asertivnosti in samoobvladovanja.

Če povzamem, proces krepitve moči pri žrtvah nasilja poteka na treh nivojih: osebnem, medosebnem in institucionalnem.

Avtorici opozarjata, da strukture na makronivoju niso spodbudne za žrtve nasilja. Vendar obstoj varnih hiš in dejstvo, da je nasilje v družini postalo kaznivo dejanje in iz osebnega preraslo v družbeni problem, pozitivno vplivata na krepitev moči žensk (Busch, Valentine: 88). Avtorici navajata štiri psihološke spremembe, ki se pojavijo pri okrepljenih osebah in skupinah:

- (1) večja samoučinkovitost. Bandura opredeli samoučinkovitost kot prepričanje v človekovo lastno zmožnost ustvarjanja in uravnavanja dogodkov. Samoučinkovitost in občutek sposobnosti se razvijata s pridobljeno samozavestjo (v Busch in Valentine 2000: 89);
- (2) razvijanje skupinske zavesti pomeni zavedanje, kako politične strukture vplivajo na osebne in skupinske izkušnje. Skupinska zavest se začne razvijati, ko predstavniki zatirane skupine začnejo prepoznati skupne občutke in izkušnje (2000: 90);
- (3) zmanjšan občutek krivde. Mnoge žrtve nasilja so prepričane, da so same odgovorne in krive za nasilje. Prepričanje, da niso krive za nasilje, ki ga povzročajo povzročitelji, je že znak okrepljenosti;
- (4) pridobljena osebna odgovornost (Busch, Valentine 2000: 89).

Tabela 2. Koraki in stopnje krepitev moči: izjave pretepenih žensk (2000: 92)

Korak	Izjava pred krepitevjo moči	Osebni (<i>mikro</i>) nivo	Medosebni (<i>mezzo</i>) nivo	Institucionalni (<i>makro</i>) nivo
Samo- učinkovitost	"Žrtev sem." "Ne morem spremeniti svoje situacije."	"Preživela bom." "Sem preživela in ne žrtev."	"To bomo premagale."	"Lahko kaj spremenimo."
Skupinska zavest	"Sama sem." "Nihče ne razume moje situacije."	"Nisem sama." "Ne morem nadzorovati povzročiteljevega vedenja."	"Uspešne bomo, ko bomo lahko pomagale druga drugi."	"Obstaja veliko institucij in sistemov, ki pomagajo ali so dolžni pomagati žrtvam nasilja."
Zmanjševanje občutka krivde	"Sama sem kriva. Ne bi ga smela razjeziti."	"Jaz zato nisem kriva."	"Nasilje v družini se pojavi v različnih odnosih." "Nasilje v družini nima ekonomskih, rasnih, kulturnih, in etičnih meja."	"Zakone moramo spremeniti tako, da bodo varovali ženske in otroke."
Sprejemanje odgovornosti	"Ničesar ne morem narediti, da bi spremenila svojo situacijo."	"Moram se zaščititi."	"Moram pomagati svojim sestram."	"Moramo dvigniti zavest in zavedanje."

Povzetek:

- (1) Odnosi so vir moči in že sami po sebi omogočajo krepitev moči.
- (2) Krepitev moči je ciklični proces, v katerem je najpomembnejši element ozaveščanje o strukturah moči, ki vplivajo na občutek nemoči.
- (3) Krepitev moči poteka na osebnem, medosebnem in institucionalnem nivoju.

(4) Štiri strategije za krepitev moči pri delu z žrtvami nasilja so: aktiviranje, povezovalne skupine, pridobivanje novih virov, pomoč.

1.1.3.2. Prispevek gibanja proti nasilju nad ženskami h konceptu krepitev moči

Koncept in izvajanje krepitev moči pri žrtvah nasilja je tesno povezan z gibanjem proti nasilju nad ženskami, ki je nastalo v okviru drugega vala feminističnega gibanja. Razvoj služb in storitev, namenjenih krepitev moči, je povezan z feminističnimi teoretskimi in praktičnimi izhodišči. Dobnikar (2009a: 98-99) na kratko opiše zgodovino gibanja proti nasilju nad ženskami:

- 70. leta: "V t.i. zahodnem svetu so feministke z artikuliranjem vprašanj, povezanih z nasiljem nad ženskami, v sedemdesetih letih preteklega stoletja sprožale pravo valovanje, ki se je širilo na različna področja: v znanstveno in teoretsko raziskovanje, v praktično delovanje samega feminističnega gibanja pa tudi državnih institucij ter v nacionalne in mednarodne politike."

- 80. leta: "Nasilje nad ženskami je bilo pogost predmet preučevanja ženskih, socioloških, psiholoških in drugih študij, skratka vstopilo v akademsko sfero, prav tako je postalo predmet ukrepov socialnega dela in nacionalnih socialnih politik."

- 90. leta: "V prvi polovici devetdesetih let oz. nekaj predhodniki v osemdesetih letih si je na široko odprlo vrata v dokumente mednarodnih organizacijah, kot so OZN, Svet Evrope, Evropska unija, Afriška unija itd.."

1.1.3.2.1. Problem nasilja nad ženskami postane javni problem

Drugi val feminističnega gibanja je vplival na to, da je problem nasilja nad ženskami postal del javnega spomina (Zaviršek 2000: 118). Zaviršek pojasnjuje, da je javni spomin družbeno konstruiran, izpostavljen procesom pozabljenja, cenzuriranja in izpostavi, da javni spomin "selekcioniira in filtrira osebne in kolektivne spomine in s tem eni dogodki postanejo 'nevidni' oz. postanejo dogodki, ki se 'niso zgodili'" (Zaviršek 2000: 18). Govori tudi o tem, da javni spomin oblikujejo institucije. V primeru nasilja nad ženskami to pomeni, da je feministično gibanje prispevalo k temu, da so tudi institucije "dovolile, da je spomin žensk z izkušnjo nasilja postal del javnega spomina". Pomen feminističnega gibanja pri obravnavi problema nasilja nad ženskami je zelo pomemben: "Dokler je bilo to zatiranje nepoimenovano in nevidno, ženske čustvene težave niso mogle biti niti primerno razumljene niti se jim ni dalo na

primeren način pomagati. Poimenovanje pojavov in stanj je pomembno – šele, ko nek pojav prepoznamo in poimenujemo, lahko postane družbeno prepoznan. Šele kot takšen pa ima možnost, da se z njim ne bodo ukvarjale le posamezne stroke, ampak tudi oblikovalke in oblikovalci politike" (Robnik 2009: 37).

Zelo pomembno je poudariti še eden dosežek feminističnega gibanja: ko je problem nasilja nad ženskami postal del javnega spomina, je tudi osebni spomin žensk, žrtev nasilja postal "legitimen". Zaviršek trdi, da je "osebni spomin, ki ima prostor v sferi javnega, *dovoljen spomin*" in pojasnjuje, da "pravica do javnega spomina in kolektivnega spomina dovoli osebnemu spominu, da se spominja" (Zaviršek 2000: 124). V primeru nasilja nad ženskami je to pomenilo, da so zgodbe žensk - žrtev nasilja postale "vidne" oz. so ženske lahko začele pripovedovati o tem, kaj se jim je zgodilo/dogajalo. Pred tem niso mogle osmisлити nesmiselnih dogodkov, ker to ni bilo dovoljeno, niti niso mogle biti priče svoji zgodbi. Laub pravi: "Izguba sposobnosti, da je človek priča samemu sebi in torej priča od znotraj, je morda najresničnejši pomen uničenja, saj se je tako izbriše človekova zgodovina, prav tako pa preneha obstajati resnična identiteta osebe" (v Zaviršek 2000: 126).

Z detabuizacijo teme nasilja nad ženskami v javnosti so ženske, žrtve nasilja dobile možnost, da začnejo govoriti o svojih travmatičnih izkušnjah, jih vključijo v svojo identiteto in na tej osnovi najdejo povezavo z drugimi s podobno izkušnjo. Za nekatere lahko prav travma postane temelj, na osnovi katerega se povezujejo (: 124). Feministično gibanje je vplivalo na ustanavljanje skupin za samopomoč žensk, žrtev nasilja, kjer so ženske lahko predelovale svoje travmatične izkušnje in se povezovale.

Ko je problem nasilja nad ženskami postal del kolektivnega spomina, je tudi trpljenje teh žensk postalo "družbeno sprejemljivo". Zaviršek opredeli družbeno sprejemljivo bolečino kot bolečino, "ki prinaša trpljenje za 'pravo' stvar in je del kolektivnega spomina" (: 122). Rečem lahko torej, da je drugi val feminizma prispeval k temu, da se je v družbi začelo govoriti o bolečinah in posledicah nasilja nad ženskami, kar je pretrgalo molk v javnosti in zasebnem življenju.

Feministke, ki so zbirale zgodbe pretepenih, posiljenih žensk, so videle v tem politično dejanje. Njihov namen ni bil ganiti javnosti z zgodbami o bolečini in trpljenju, temveč so želele, da bi te zgodbe postale "del upora proti okoliščinam" (Zaviršek 2000: 122), ki ovirajo ženske in jih silijo v podrejen položaj. Dokler zgodbe žensk, žrtev nasilja niso bile del javnega spomina, tudi njihove bolečine niso bile družbeno sprejemljive.

Feministično gibanje je problematiko nasilja nad ženskami na novo ovrednotilo in ga opredelilo kot družbeni problem, ki izhaja iz patriarhalnih prepričanj: kar se zgodi med

moškim in žensko v zasebni sferi, je politično dejanje, ker izhaja iz družbene neenakosti spolov (Schechter 1982: 31). Zato je bilo tudi nasilje nad ženskami opredeljeno kot družbeni problem. "Feministični pristop k problemu nasilja nad ženskami upošteva družbeni kontekst nasilja nad ženskami in definira moško nasilje nad ženskami kot socialni fenomen, kot sredstvo za ohranjanje moške nadvlade nad ženskami" (Deležan 1999: 13).

Če povzamem: ko je problem nasilja nad ženskami postal javni problem oz. del javnega spomina, so tudi zgodbe žensk, žrtev nasilja postale del javnega spomina, posredno pa tudi del osebnega spomina in osebne identitete. "Legitimna" in "dovoljena" je postala tudi njihova bolečina.

1.1.3.2.2. Redefinicija nasilja nad ženskami

Redefinicija nasilja nad ženskami, ki izhaja iz drugega feminističnega vala, je po besedah Urek premaknila pogled z osebne patologije "'mazohističnih žensk' na družbeno vprašljivost moškega nasilja in v obtožbo nasilnežev" (Urek 1997: 389). Zaviršek navaja, da je "za razumevanje nasilja nad ženskami v družini potrebno razumeti družbeni kontekst, v katerem živijo ženske in moški (...)" (Zaviršek 1994: 70).

Dobnikar meni, da je "ena od rdečih niti tega valovanja bilo feministično prizadevanje za samo priznanje obstoja nasilja nad ženskami: točneje, za priznanje, da je nasilje vidik strukturne podrejenosti in diskriminacije žensk ter znamenje, posledica in vzrok neenakosti žensk kot družbene skupine" (Dobnikar 2009a: 99). Sklepam torej lahko, da je glavna razlika v definiciji nasilja nad ženskami, ki jo je prineslo feministično gibanje proti nasilju nad ženskami, drugačen pogled na nasilje nad ženskami oz. prehod nasilja nad ženskami iz zasebnega v javni problem, ki izhaja iz strukturne podrejenosti žensk v družbi.

Dobnikar se v svojem članku "Nasilje nad ženskami kot oblika socialne kontrole" sklicuje na Hanmer in zagovarja tezo, da je "nasilje v družini oz. partnerski zvezi temeljna oblika socialne kontrole nad ženskami" (Dobnikar 1991: 138). Avtorica navaja probleme, ki jih opaža pri različnih teoretičnih izhodiščih, ki se "poskušajo resno spoprijeti s problemom nasilja", in sicer:

(a) sociološke analize običajno zanemarijo dejstvo, "da je poleg nasilja, ki je usmerjeno od moških proti moškim, večina nasilja umerjena od moških proti ženskam in da se nasilje žensk nad moškimi skorajda v vseh primerih zgodi kot reakcija na poprejšnje nasilje moškega nad žensko";

(b) teorije, ki individualizirajo ali psihologizirajo problem nasilja nad ženskami, "norme in vrednote nasilja razumejo kot deviantne in kot prisotne predvsem v subkulturah, posameznih okoljih ali posameznih družinah";

(c) teorije, ki "imajo nasilje za zelo razširjeno, družino pa opisujejo kot institucijo, ki daje temeljno vzgojo v normah, vrednotah in tehnikah nasilja"

(č) teorije, ki "kombinirajo teorijo socializacije s teorijo frustracije, stresa in blokiranih ciljev kot osnovnih razlogov za nasilno vedenje, se ukvarjajo s stresom, frustracijo in blokirano stranjo na strani nasilneža, zanemarjajo pa možnost in dejansko prisotnost takih občutkov na strani žrtve" (Dobnikar 1991: 138).

Izhajajoč iz navedenih teoretičnih izhodišč lahko sklepam, da take razlage nasilja nad ženskami ne pripomorejo h krepitvi moči pri žrtvi nasilja: žrtev je "spregledana" ali pa predstavljena kot nosilka dela odgovornosti za nasilje.

Dobnikar govori, da "razumevanje, da je namen nasilja moških nad ženskami nadzorovanje, razloži tako nasilje v javni kot v privatni sferi. Ko so antropologi v neki raziskavi spraševali Peruance, zakaj pretepajo svoje žene, so dobili zelo jasn odgovor: da jih imajo pod kontrolo. Primeri z našega telefona kažejo, da z enakim namenom in prav tako brez kakršnegakoli razloga pretepajo svoje žene moški v Sloveniji. Nasilje, ki ga doživljajo ženske doma, v družini, partnerski zvezi, jih drži v nenehnem strahu pred tem, da bi naredile kaj narobe, se pravi pred tem, da bi naredile kaj, kar partnerju ne ustreza. Kaj vse lahko partnerju ne ustreza, je na tem mestu nemogoče naštet - sega od tega, kako se ženska obnaša v skupni družbi, prek tega, kakšne odnose ima s svojimi sorodniki, tja do tega, kako je zlikala srajce ali kako je solila juho...." (: 140). Iz razlage nasilja nad ženskami kot oblike nadzora moških nad ženskami je vidno, da feministične teoretičarke skušajo "odstraniti" krivdo in odgovornost za nasilje z žrtve nasilja in jih vidijo kot posledico patriarhalne družbe. Izhajajoč iz feminističnega pristopa do nasilja nad ženskami menim, da lahko okrepljenost socialnih delavk povežem z poznanjem feminističnega pogleda na problematiko nasilja nad ženskami.

1.1.3.2.3. Žrtev/preživela

Gibanje proti nasilju nad ženskami je izpostavilo tudi problematiko poimenovanja; kako namreč poimenovati žensko, ki je žrtev nasilja: žrtev nasilja, preživela ali kako drugače. Zaviršek ugotavlja, da je v večini razprav prevladal koncept prizadete, ki je "preživela" (Zaviršek 1994: 71), ker izraz žrtev v sebi nosi pomen ženske kot pasivnega objekta. Avtorica navaja, da so "številne raziskave dokazale, da ženske v situacijah družinskega nasilja

uporabijo ogromno energije, moči in emocionalne pripravljenosti za to, da bi nasilje preprečile in da bi odnos postal znosen" (: 71). Opozarja tudi, da se je koncept ženske kot nemočne žrtve uveljavil predvsem v ZDA, medtem ko so v Veliki Britaniji "skupine ženske pomoči poudarjale aktivni boj prizadetih, ki poskušajo spremeniti nasilna partnerska razmerja in svoje vsakdanje življenje" (: 72).

Zaviršek zagovarja stališče, da sta oba izraza, preživela in žrtev, relevantna, vendar odvisna od konteksta. Avtorica meni, da je pojem "žrtev" relevanten takrat, "ko opisujemo dogodek kot izkušnjo, kjer je ženska dejansko žrtev nasilnega napada" (: 70).

Kelly (1996a: 148) posveti celoten članek pojasnjevanju definicije "preživele", ki temelji na treh konceptih, in sicer upor, obvladovanju in preživetju. Pri vseh treh konceptih avtorica poudarja aktivno vlogo ženske. Upor definira kot obvladovalno strategijo, "ki onemogoči nekatere oblike premoči, ki jo imajo izrabljajoči moški nad ženskami" (: 150). Upor po njenem "vključuje dejavno nasprotovanje izrabljajočemu moškemu vedenju oziroma nadzoru, ki ga hočejo imeti moški nad ženskami" (: 149). Obvladovanje avtorica definira kot "dejanje, s katerim se izognemo stiski ali jo nadziramo" (: 148). Pri tem konceptu tudi poudari aktivno vlogo žensk, ki se aktivno in konstruktivno prilagodijo na doživeto nasilje (: 148). Preživetje Kelly definira kot "obstajati naprej po življenjsko nevarni izkušnji" (: 150). S temi tremi koncepti je avtorica opozorila na aktivna dejanja, ki jih uporabljajo ženske za preživetje v nasilnem odnosu. Beseda "žrtev" se po njenem nanaša na ubite ali uničene ali na tiste, ki so pretrpele izgubo. Pomembno je, da si priznamo, da moški ubijejo veliko žensk; še več jih čuti, da so jim moški uničili del jaza, številne ženske pa doživijo čustveno izgubo. Vendar pojem "žrtev" zakriva drugo stran ženske viktimizacije: aktivne in pozitivne načine, s katerimi se ženske upirajo ter poskušajo obvladovati položaj in preživeti (: 151).

Dobnikar utemeljuje rabo izrazov "žrtev" in "nasilnež": "V besedilu uporabljam izraza 'žrtev' in 'nasilnež'. Čeprav se strinjam z mnenjem, da izraz 'žrtev' daje vtis pasivne osebe, kar ni v skladu z resnico, saj si žrtve na različne načine prizadevajo preprečevati nasilje, in da izraz 'nasilnež' daje vtis, da obsojamo osebo, ne pa njenega vedenja (ustreznejši izrazi naj bi bili 'povzročitelj nasilja', 'oseba, ki uporablja nasilje' itd.), menim, da zamenjava izraza 'žrtev' z izrazom 'preživela' in izraza 'nasilnež' z izrazom 'povzročitelj' ne prepreči teh napačnih vtisov. Navedeni in drugi alternativni izrazi celo ponovno blažijo odgovornost za nasilje, ki bi morala biti povsem na strani t.i. povzročitelja" (Dobnikar 2009b: 3).

V svoji nalogi uporabljam izraz žrtev.

1.1.3.2.4. Zakonodaja in zaščita žrtev nasilja

Z drugi valom feminističnega gibanja so povezane tudi spremembe v zakonodaji na področju nasilja nad ženskami v različnih evropskih državah. Prvi resoluciji EU o nasilju nad ženskami leta 1986 so sledile druge resolucije, mnenja, poročila in priporočila, vendar noben od teh dokumentov ni obvezen (Selišnik 2009: 34).

Slovenski zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND) iz leta 2008 opredeli, kaj je nasilje v družini, določi naloge različnih institucij, uvede prepoved približevanja in opredeli vlogo spremljevalca in zagovornika, opredeli pa tudi, v katerih postopkih se ženskam, žrtvam nasilja, dodeli brezplačna pravna pomoč.² Področje nasilja v družini ureja tudi Kazenski zakonik (KZ) iz istega leta. Leta 2010 sta Ministrstvo za notranje zadeve in Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve sprejeli pravilnik o sodelovanju policije z drugimi organi in organizacijami pri odkrivanju in preprečevanju nasilja v družini, ki je pomemben temelj za učinkovitejšo multidisciplinarno obravnavanje tovrstnega nasilja. Na podlagi statističnih podatkov Ministrstva za notranje zadeve leta 2011 vidimo trend povečevanja števila izrekov prepovedi približevanja od leta 2004, ko je bilo teh izrekov zelo malo, do leta 2011, ko se je njihovo število statistično zelo povečalo.

Število izrečenih ukrepov prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi

Tabela 3.

Leto	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011(drugo polletje)
Število izrečenih ukrepov	152	282	504	555	1.222	1.080	511

Vir: MNZ, http://www.mnz.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article//7249/

Strokovnjakinje opozarjajo na pomembne spremembe v zakonodaji s področja nasilja v družini v zadnjih dvajsetih letih. Filipčič te spremembe razdeli na tri temeljne sklope:

- (a) "zakonske spremembe, usmerjene k obravnavanju storilcev, ki zajamejo predvsem področje kazenskega prava (inkriminiranje nasilja, strogost kaznovanja, zmanjševanje sekundarne viktimizacije);
- (b) zakonske spremembe, usmerjene k zagotavljanju žrtvine varnosti (različne oblike prepovedi približevanja tako na kazenskem kot civilnem področju in povezava med kazenskimi in civilnimi ukrepi);

²<http://www.uradni-list.si/1/content?id=84974>.

(c) zakonske spremembe, usmerjene na delovanje različnih institucij, ki se kažejo v dolžnosti organov, da morajo v okviru pristojnosti pomagati žrtvam in pri tem sodelovati" (Filipčič 2014: 173).

1.1.3.2.5. Nasilje nad žensko in otroki

Vzporedno z gibanjem proti nasilju nad ženskami je potekalo tudi gibanje za otrokove pravice (Dobnikar 2009b: 315). Udeleženke gibanja proti nasilju nad ženskami je opozorilo na dejstvo, da se večina nasilja nad ženskami zgodi v partnerskih, družinskih ali sorodstvenih odnosih in da so (neposredno ali posredno kot priče) žrtve nasilja praviloma tudi otroci (: 315). Dobnikar na podlagi raziskav opozarja, da "moramo biti, kadar v družini identificiramo eno žrtev nasilja, pozorni tudi na morebitne druge žrtve" (: 316), in navaja Hester (2007), ki pravi: "Podobno velja v obratni smeri – kadar so otroci žrtve nasilja v družini, so približno v treh od petih primerov žrtve tudi matere" (v Dobnikar 2009b: 316).

Po Mullender ni naključje, da se nasilni moški usmerijo na sposobnosti ženske kot matere, ker vedo, da je to eden izmed njihovih virov za konstrukcijo pozitivne identitete. In prav to, namreč vlogo matere kot del svoje pozitivne identitete, skušajo žrtve nasilja ohraniti – in prav tu so zelo ranljive. V tem kontekstu moramo razumeti "dvojnost povzročiteljeve namere": nasilje, ki je usmerjeno na mater ali otroka, ima namen prizadeti tudi drugega, torej oba. Primeri takega nasilja so nasilje nad žensko pred otrokom, nasilje nad otrokom pred materjo z namenom, nadzorovati oba, in siljenje ženske, da gleda ali se udeleži nasilja nad svojim lastnim otrokom (Damant idr. 2010: 13).

Edleson (1995) meni, da so v 32-53% družin, kjer so ženske žrtve nasilja, žrtve nasilja tudi otroci (v Damant 2010: 12). Druge avtorice navajajo celo višji odstotek. Kordič v svojem članku navaja raziske tujih avtorjev, po katerih naj bi bilo kar sedemdeset odstotkov moških, ki pretepajo svoje žene, fizično nasilnih tudi do svojih otrok. Drugi strokovnjaki ocenjujejo, da naj bi bila dobra polovica moških, ki izvajajo nasilje nad svojimi ženami, nasilnih tudi do otrok. "Tudi Filipčič (2002) je prepričana, da se nasilje med partnerjema generalizira v nasilje nad otrokom. Po njenem mnenju zaradi nasilja v družinah prihaja tudi do agresivnega vedenja zunaj družine ali drugih oblik deviantnega vedenja. Pahl (1995) trdi, da vzročna povezava poteka ravno obratno, da namreč moški, ki pretepajo svoje otroke, pogosto pretepajo tudi ženo, moški, ki pretepajo svoje žene, pa otrok običajno ne pretepajo" (Kordič 2007: 447).

1.1.3.2.6. Načela pri delu z žrtvami nasilja

Načela pri delu z žrtvami nasilja, ki so jih izoblikovale slovenske ženske nevladne organizacije, so usmerjena h krepitvi moči žrtev nasilja. Če ne upoštevamo feminističnih načel, "se lahko kaj hitro znajdemo v situaciji, ko si moramo zastaviti vprašanje o tem, ali smo del težave ali del rešitve (...)" (Vučenović 2007: 86).

Izhajajoč iz feministične teorije krepitve moči lahko domnevam, da je del krepitve moči žrtev nasilja povezan tudi z oblikami pomoči, ki so jim na voljo. V Sloveniji trenutno obstajajo različne oblike pomoči (telefonsko svetovanje, individualno svetovanje, skupine za samopomoč, zatočišča, zagovorništvo). Nevladne organizacije, pri katerih so zaposlene strokovne delavke, s katerimi sem naredila intervju, nudijo zatočišče, krizni center, individualno svetovanje in zagovorništvo. Vse tri organizacije (Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja, Društvo Ženska svetovalnica, Zavod Emma) v svojih načelih dela izpostavljajo delovanje v interesu javnosti in ineresu žrtev nasilja ter ponujajo različne oblike pomoči.

Društvo SOS telefon ponuja osnovni program, ki zajema SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja in zatočišči za ženske in otroke – žrtve nasilja. Društvo ima tudi spremljevalne programe, ki so usposabljanja prostovoljk za delo v društvu, skupina za samopomoč za ženske, žrtve z izkušnjo nasilja, zagovorništvo, izobraževanja za strokovno javnost, ozaveščanje širše javnosti in drugi programi, ki jih v skladu z nalogami društva predlaga upravni odbor in potrdi občni zbor.³

Ženska svetovalnica je prostovoljna ženska organizacija, ki deluje na področju psiho-socialne pomoči in samopomoči žensk, ki so žrtve nasilja ali imajo motnje hranjenja. Organizacija obstaja od leta 1993. Ženskam v stiski nudi brezplačno svetovanje, zagovorništvo, informacije o pristojnostih javnih služb in pomoč pri organizaciji skupin za samopomoč. Poleg tega deluje tudi javno: opozarja na družbene okoliščine, ki pogosto pogojujejo stiske žensk, se bori proti različnim oblikam diskriminacije žensk in se zavzema za pravice žensk.⁴

Zavod Emma po statutu in programski naravnosti v okviru svojega dela nudi telefonsko, individualno in skupinsko obliko pomoči. Na teh področjih zavod spodbuja in skrbi za odpravljanje negativnih dejavnikov, v smislu zmanjševanja socialne izključenosti

³<http://www.drustvo-sos.si/o-nas/predstavitev-drustva>.

⁴<http://www.drustvo-zenska-svetovalnica.si/o-nas>.

uporabnikov, uporabnic ter pomoč pri izboljšanju kvalitete življenja uporabnikov in uporabnic.⁵

Na podlagi storitev, ki jih ponujajo omenjene nevladne organizacije, lahko sklepam, da izpolnjujejo svojo vlogo in spodbujajo "razvoj pluralnega sistema blaginje in ohranjajo ravnovesje, ki ga izrazita usmerjenost v trg in birokratsko delovanje socialne države stalno rušita" (Mesec 2008: 24).

Poleg oblik pomoči, ki so na voljo žrtvam nasilja pri krepitvi njihove moči, je pomembna tudi vsebina pomoči, ki temelji na feminističnih izhodiščih. Poslanstva, ki jih navajajo omenjene NVO, eksplicitno omenjajo pomoč ženskam žrtvam nasilja. Tako izhodišče lahko povežemo s feministični načeli, ki so razvidna v predstavljenih poslanstvih NVO. Zavod Emma je bil ustanovljen z namenom nudenja strokovne in brezplačne pomoči otrokom, mladostnikom, mladostnicam in ženskam žrtvam nasilja.⁶ Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja je namenjeno reševanju in lajšanju socialnih stisk in težav ter izvajanju različnih oblik psihosocialne pomoči za ženske in otroke - žrtve nasilja v družini ter partnerskih in sorodstvenih zvezah (...).⁷ Ženska svetovalnica je prostovoljna ženska organizacija, ki deluje na področju psiho-socialne pomoči in samopomoči žensk, ki so žrtve nasilja ali imajo motnje hranjenja.⁸

Iz poslanstev navedenih NVO je očitno, da so uporabnice njihovi storitev ženske in otroci, žrtve nasilja. Strokovnjakinje iz področja nasilja nad ženskami menijo, da je "prednost NVO njihova možnost, da se lahko specializirajo za eno področje dela, medtem ko državne institucije, ki delujejo na področju preprečevanja nasilja, pokrivajo veliko število različnih problematik" (Horvat, Matko: 2014: 247).

Po Vučenović, dolgoletni aktivistki na področju nasilja nad ženskami in predstavnici nevladne organizacije, ženske NVO, ki se borijo proti nasilju nad ženskami, zagovarjajo naslednja stališča in dejstva:

- (a) nasilje nad ženskami je družbeni problem in ne problem posameznice ali posameznika, zato je za pomoč preživelim odgovorna družba s svojimi institucijami in organizacijami;
- (b) nasilje je zloraba moči, ki jo največkrat povzročajo tisti, ki pripadajo družbenim skupinam z več moči;
- (c) žrtvam nasilja moramo verjeti, nasilja ne smemo nikoli opravičevati, nasilje vedno poimenujemo;

⁵<http://zavod-emma.si/o-nas/>.

⁶<http://zavod-emma.si/>.

⁷ <http://www.drustvo-sos.si/>.

⁸ <http://www.drustvo-zenska-svetovalnica.si/o-nas/>.

(č) za nasilje je odgovoren izključno povzročitelj ali povzročiteljica nasilja (Vučenović 2007: 84-85).

Eno od feminističnih načel pri delu z žrtvami nasilja, je koncept "zavestne pristranskosti" (Zaviršek 1996: 34), ki pomeni, da se postavimo na stran žrtve nasilja. Predstavnica Društva SOS telefon Maja Plaz tako stališče utemeljuje z razlago Herman, ki meni, da "krivec vabi, da se postavimo na njegovo stran. Želi le to, da opazovalec ne bi ničesar naredil. Krivec apelira na univerzalno željo po tem, da ne bi videli, slišali in govorili nič slabega. V nasprotju s tem žrtev prosi opazovalca, da bi z njo delil breme bolečine. Žrtev zahteva delovanje, angažiranje in spominjanje" (v Zaviršek 1998: 12). Na podlagi takega razmišljanja domnevam, da postavljanje na stran žrtve nasilja zahteva več energije in znanja. Lažje se je postaviti na stran povzročitelja in ne narediti nič. Tako zgolj (re)produciramo prevladujoče predstave o nasilju in posredno vplivamo na strpnost do nasilja v družbi.

S konceptom zavestne pristranskosti lahko povežemo tudi koncept zagovorništva v primerih nasilja v družini. Menim, da je pri delu z žrtvami nasilja zagovorniška drža socialnih delavk ključnega pomena. Žensko lahko krepimo in ji pomagamo pridobiti izgubljeno moč samo tako, da ji verjamemo in jo podpremo v njenih odločitvah, ki delujejo v njeno korist. Ženska, nekdanja uporabnica programa varne hiše, je pojasnila, kaj ji je pomenilo zagovorništvo: "Za zagovorništvo sem se odločila zaradi velikega strahu pred uresničenjem njegovih groženj in zato, ker sem se bala, da bom zaradi vznemirjenja pozabila, kaj želim povedati. Zagovornica mi je bila zagotovilo, da bo moja izjava taka, kot sem si jo želela" (Papež 2004: 139).

Nevladne organizacije s področja nasilja nad ženskami ponavadi izvajajo funkcijo zagovorništva. Papež tako navaja oblike zagovorništva, ki jih uporabljajo v zatočišču Društva SOS telefon:

- delno zagovorništvo (dopolnitev izjav, vzpostavljanje predhodnjega stika z institucijo in vnaprejšnja priprava "ugodnega terena" za žensko, na primer pri razgovorih v centru za socialno delo, na obravnavah na sodišču, pošiljanje dopisov itn.);
- spremstvo na razne institucije;
- popolno zagovorništvo. V teh primerih zagovornica v celoti govori v imenu uporabnice in zastopa njene interese. To zagovorništvo se lahko izvaja v prisotnosti ženske ali v njeni odsotnosti (Papež 2004: 141).

Papež opozori na več razlogov, zakaj se ženske, ki so žrtve nasilja, odločijo za zagovorništvo: "Čutijo se čustveno preobremenjene in nestabilne, imajo prehudo tremo, bojijo se tvegati, da ne bi doživele še ene negativne izkušnje, strah jih je, ne čutijo se zadosti kompetentne in izkušene za nastop v določeni instituciji in za zagovor svojih pravic... Zaradi tega nam mora

uporabnica zaupati, da bomo dejansko ves čas pristransko z njo in spremljale uresničevanje njenih pravic, ne glede na vse, ter ji pri tem pomagale, če bo to potrebno" (Papež 2004: 139).

Papež razdeli zagovorništvo na pet faz:

- (1) priprava: informacijska in čustvena priprava na določen dogodek (prijava nasilja, obravnava v centru za socialno delo ali na sodišču, izvedba stika med otrokom in očetom);
- (2) sprejemanje dogovora;
- (3) izvedba: za zagovorništvo na sami obravnavi v institucijah je pomembno, da smo prisotni, da smo ob uporabnici, da jo razbremenimo, da smo ji na voljo za njene potrebe in jo neverbalno vzpodbujamo;
- (4) analiza vsebine dogajanja: analiziramo njeno vlogo in predvsem počutje;
- (5) spremljanje nadaljnjega postopka: v tej fazi ostajamo v stiku z institucijami in izvajamo pritiske nanje, če presodimo, da je potrebno (Papež 2004: 139-140).

Strokovnjakinje, ki delajo v službah, od katerih se pričakuje zagovorniška drža, morajo reflektirati, odkrivati in odpravljati vse možne oblike diskriminacije. Na področju spola se različne diskriminatorne predpostavke lahko skrivajo v moralnih sodbah o tem, kaj je urejeno življenje za žensko ("neprimerno" je zadrževanje v lokalih, pogosta menjava partnerjev, uporaba alkohola itn). Diskriminacija se lahko reproducira na podlagi predpostavk o zaposlitvi (predpostavka, da manj kvalificirano delo vpliva na položaj ženske kot žrtve nasilja), kulturni pripadnosti (predpostavka, da Rominja ne potrebuje pomoči, saj je nasilje v romskih naseljih vsakodneven dogodek) itn.

Proces krepitev moči žrtve nasilja (imenuje ga opolnomočenje) natančno opiše in razčleni Zaviršek (1997a: 338-340):

1. razumevanje: prizadeta oseba mora razumeti, kaj se ji dogaja, mora dobiti uvid v situacijo;
2. zaupanje: pridobiti moramo zaupanje uporabnice. Nezaupanje je pogosto posledica negativnih izkušenj z institucijami, kjer ženska ni bila slišana. Nepotrebna vprašanja lahko še poglobijo njeno nezaupanje. Pri procesu pridobivanja zaupanja je pomembno uporabljati besede, ki jih uporablja prizadeta oseba;
3. razbremenitev krivde: ženska, ki preživlja nasilje, mora vedeti, da ji verjamemo, da ni ona odgovorna za nasilje, ki se ji dogaja. Strokovnjakinja mora uporabiti princip strokovne pristranskosti – vedno mora biti na strani uporabnice;
4. pravica do izbire: strokovnjakinja mora vedeti, da ima uporabnica vedno pravico do izbire in soodločanja;
5. vpliv struktur: strokovnjakinja mora razumeti, da nasilje ni samo posledica individualne izkušnje uporabnice, temveč tudi posledica družbenih struktur v moško centrirani družbi;

6. podpora skupin: strokovnjakinje se morajo zavedati, da se uspeh procesa krepitev moči poveča, če ima uporabnica podporo skupine;
7. pravica do zgodbe: pomembno je, da v procesu krepitev moči uporabnici ne odvzamemo pravice do njene zgodbe, da ji damo prostor in čas, kjer lahko svojo zgodbo pripoveduje, in zgodbi ne dodajamo svojih pomenov;
8. izdelovanje načrta za varnost: pomembno je, da svetovalka z uporabnico naredi načrt varnosti, ki bo ženski dal občutek, da bo imela, ko se bo nasilje ponovilo, nadzor nad situacijo, vedela bo, kdaj in kam se umakniti oz. kako se zaščititi pred nasiljem;
9. soudeležnost v procesih pomoči: strokovnjakinje morejo vedeti, da načelo soudeležnosti v procesih pomoči za veliko žensk pomeni opolnomočenje in opogumljanje. Veliko prizadetih žensk ima takrat prvič priložnost, da pomagajo drugim in s tem se počutijo bolj koristne ter manj odvisne.

1.1.4. Razlika med krepitevjo moči v socialnem delu in po feminističnih načelih

Krepitev moči v socialnem delu in feminizmu imata veliko stičnih točk, vendar med teoretičarkami krepitev moči v socialnem delu in feministkami vseeno obstajajo razlike. Poorman meni, da je razlika med feminističnim pristopom h krepitev moči in splošno teorijo krepitev moči v tem, da feministične teorije analizirajo statusne razlike in razlike v moči na podlagi spola, medtem pa splošna teorija krepitev moči več pozornosti posveča vidikom rase, etničnosti, kulture, razredu oz. temu, kako te kategorije prispevajo k konstrukciji osebnosti in problemov (Turner, Maschi 2014: 1).

Turner in Maschi tudi opozarjata, da feministične teorije poudarjajo pomembnost družbenih, političnih in ekonomskih struktur pri oblikovanju družbe in opozarjajo, da je pri raziskovanju rezultatov zatiranja in dominacije, moči in nemoči v družbi treba upoštevati spol (: 1).

Glede na razliko pri konceptu krepitev moči, in sicer pri upoštevanju predvsem spola kot ene izmed družbenih kategorij, na podlagi katere poteka diskriminacija, postavljam hipotezo, da bodo razlike med intervjuvankami pri izpostavljanju ovir in dilem. Predvidevam namreč, da intervjuvanke s CSD upoštevajo koncept krepitev moči, ki se pojavi v socialnem delu oz. brez poudarka na spolu kot družbeni kategoriji.

1.2. NVO in CSD

Institucije, ki nudijo pomoč pri krepitvi moči na področju nasilja nad ženskami in otroki, so NVO in CSD. V tem poglavju predstavim njihove naloge, ponudbe pomoči itd. Na začetku predstavim razvoj in izhodišča NVO na področju nasilja nad ženskami, nato predstavim CSD kot vladno institucijo.

1.2.1. Razvoj in delo nvo

1.2.1.1. Zgodovinski pregled razvoja NVO

Od začetka gibanja proti nasilju nad ženskami so se razvile različne službe in storitve za žrtve nasilja, na primer SOS telefoni, svetovalnice, zagovorništvo, zatočišča.

Po Zaviršek so bila med najpomembnejšimi rezultati ženske akcije v 70-ih letih v vseh zahodnih državah zatočišča, opredeljena kot "fizični prostor, kamor se ženska lahko začasno umakne pred nasiljem, najde zaščito in se odloči o svojem življenju" (Zaviršek 1994: 68). Avtorica poudarja, da "zatočišča niso bila pomembna le kot fizični prostor in prostor neformalne podpore, temveč tudi kot možnost profesionalne socialne in emocionalne podpore, svetovanja ter praktične medicinske in pravne pomoči ter pomoči pri iskanju zaposlitve" (: 68).

Glede ustanovitve prvega zatočišča Dobnikar meni, da je prvo zatočišče ustanovila Erin Pizzey leta 1971 (Dobnikar 2009a: 98), Zaviršek pa govori o zatočišču za pretepe ne ženske in otroke, ki je nastalo leta 1972 med eno od prvih ženskih akcij na obrobju Londona (Chiswick Women's Aid). Po Zaviršek se je gibanje "začelo kot protest mater zaradi ukinitve brezplačnega mleka v šolah" (Zaviršek 1994: 67). Po tej akciji so se ženske začele dobivati in si pripovedovati zgodbe o fizičnem nasilju; tako je bila prvič izražena potreba po varnem prostoru. Nekaj let za tem je bilo v Bostonu ustanovljeno prehodno zatočišče za pretepe ne ženske (: 67), prvo zatočišče v nekdanji Zahodni Nemčiji pa je nastalo pozimi leta 1977/78 v Berlinu (Zaviršek: 68).

Schlechter v zgodovinskem pregledu feminističnega gibanja v 70-ih letih poudarja, da so bile ženske, ki jih danes imenujemo klientke ali uporabnice, takrat aktivne udeleženke (Schechter 1982: 27). Pri ustanovitvi prvih varnih hiš je prišlo do kolektivnega oz. vrstniškega samozagovorništva. Prvo varno hišo v Bostonu sta denimo ustanovili ženski, žrtvi fizičnega nasilja (Schechter 1982: 34).

Prvi krizni centri za pomoč posiljenim ženskam so bili ustanovljeni leta 1970 v šestih mestih v ZDA (Zaviršek 1994: 108). V teh centrih so ženske uporabljale različne oblike zagovorništva: spreminjale so mitologijo posilstva v družbi, ustanavljale centre za posiljene ženske, nudile

psihosocialno pomoč, zahtevale spremembe na področju pravosodja ter druge institucionalne spremembe (Schechter 1982: 35-37).

V literaturi lahko najdemo tudi omembo varnih hiš za ženske z intelektualnimi ovirami: prvo varno hišo zanje je ustabovila organizacija Bewerly Lewis House iz Londona (Zaviršek, Zorn, Videmšek 2002: 25-26).

Z drugim valom feminističnega gibanja je povezana tudi ugotovitev, da matere, ki so žrtve nasilja in imajo mladoletne otroke, potrebujejo pomoč pri zaščiti sebe in otrok. Zaviršek meni: "Ena od 'slepih peg' socialnih služb je že omenjeno prepričanje, da lahko otroke zavarujejo zlasti matere. Ko so odkrili, da tudi matere zlorabljenih otrok največkrat same potrebujejo varovanje, so v tujini začeli razmišljati o novem modelu pomoči za otroke in matere" (Zaviršek 1993: 59). Zaviršek opisuje model socialno zdravstvene intervencije za matere in otroke v primeru nasilja v družini, ki je nastal v Bostonu leta 1986, namreč projekt *AWAKE (Advocacy for Women and Kids in Emergencies)*. Glavna dejavnost projekta je zagovorniška služba, ki daje podporo tako materi kot otroku. "Matere pa naj bi bile s pomočjo sistema dvojnega zagovorništva v prihodnosti sposobne zavarovati sebe in svoje otroke. *AWAKE*, ki je nastal v bostonski otroški bolnici, je bil prvi most med službami, specializiranimi za ženske, in tistimi, ki se ukvarjajo samo z otroki. Služba *AWAKE* je učinkovita zlasti v pristopu k delu z mrežami, ki se omejuje na otroke in na matere. Delo z mrežami, ki temelji na dvojnem zagovorništvu, omogoča, da se zlorabe odkrijejo prej, da je možnost intervencije večja in da otrok ostane z nenasilnim članom družine" (Zaviršek 1993: 60). Podobno dvojno zagovorništvo izvajajo tudi nekatere varne hiše in krizni centri v Sloveniji. Ta princip dvojnega zagovorništva je zelo pomemben pri procesu krepitev moči žensk, žrtev nasilja, ki zaradi težkih poškodb potrebujejo pomoč pri vzgoji otrok.

1.2.1.2. Razvoj služb in storitev NVO za žrtve nasilja v Sloveniji

Tudi v Sloveniji je bolj proti nasilju nad ženskami povezan z drugim valom feminističnega gibanja. Kot začetek ženskega gibanja v Sloveniji Zaviršek označi ustanovitev feministične skupine Lilit leta 1984 (Zaviršek 1996: 35).

Leskošek predstavi kratko kronologijo razvoja storitev in služb za žrtve nasilja na Slovenskem, in sicer:

- 1989 ustanovitev Društva SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja;

- 1991 ustanovitev zatočišča v Krškem (Center za socialno delo Krško uporabi zapuščino neke občanke);
- 1993 ustanovitev Ženske svetovalnice;
- 1996 CSD Maribor odpre varno hišo;
- 1996 Društvo SOS telefon ustanovi skupino za samopomoč za ženske, ki preživljajo nasilje;
- 1997 prva varna hiša, ki jo ustanovi nevladna organizacija Društvo SOS telefon;
- 1999 odpre se varna hiša v Novem Mestu;
- 2000 ustanovitev Zavoda Emma za pomoč žrtvam nasilja;
- 2001 prvi krizni center Ženske svetovalnice, ki deluje 24 ur vse dni v tednu (Leskošek 2014: 36).

Po mnenju strokovnjakinj so prve NVO izoblikovale načela za delo z ženskami, ki so žrtve nasilja (Vučenovič 2007: 84). Vučenovič pri oblikovanju feminističnih načel za delo z žrtvami nasilja izpostavlja predvsem tri NVO, in sicer Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja, Društvo Ženska svetovalnica in Društvo za nenasilno komunikacijo (Vučenovič 2007: 84).

Ustanovitev prvih NVO lahko povežemo s feminističnim gibanjem in aktivizmom. Nastajanje novih društev na različnih področjih socialnega varstva, ki so temeljila na aktivizmu in angažiranosti, je bila značilnost do leta 1992 (Leskošek 2002: 353). Leskošek kot prelomnico pri delovanju neprofitnih organizacij navaja Zakon o socialnem varstvu (ZSV) iz leta 1992, ki je "pretrgal monopol državnih služb nad intervencijo v življenje ljudi ter uvedel pluralizem izvajalcev storitev. Poleg državnih služb se v izvajanje vključijo še NVO (...)" (Leskošek 2002: 353).

Do leta 1992 lahko delovanje nevladnih organizacij v Sloveniji povežemo z družbenimi gibanji, kot je feministično gibanje. Leskošek meni, da so do leta 1992 ustanovljena društva delovala kot neformalne civilnodružbene skupine. Delovala so javno, zavzemala so se za družbene spremembe, zanje sta bila značilna aktivizem in angažiranost (Leskošek 2002: 353). Dobnikar meni, da so prve feministične skupine, ki so bile ustanovljene pred letom 1990, delovale neformalno: "Vse feministične skupine, ustanovljene pred letom 1990, so delovale pod formalnim okriljem drugih organizacij – od Sociološkega društva prek ŠKUC-Foruma do Zveze socialistične mladine Slovenije. Ta okrilja od njih niso zahtevala pretirane formalizacije, nasprotno: dajala so jim zunanji okvir, v katerem so skupine delovale zelo neformalno in bile največkrat le minimalno notranje strukturirane" (Dobnikar 2009a: 103).

Leskošek meni, da so v petnajstih letih razvoja NVO "naredile pot od aktivizma k profesionalizmu" (Leskošek 2002: 353). Strokovnjakinja opozarja na "pasti" na področju socialnega varstva, ki se pojavijo z novo retoriko, ki je podobna tržni (Leskošek 2002: 357): "Govori se o kupovanju in prodajanju storitev uporabniku kot potrošniku in o socialnem podjetništvu (...)" (Leskošek 2002: 357). Leskošek meni, da v tem času NVO pridobijo posebno mesto na področju socialnega varstva; po njenem poteka nov konsenz med državo in civilno družbo (in ne med političnimi strankami), ki jo predstavljajo nevladne organizacije (Leskošek 2002: 358). Z drugimi besedami to pomeni, da država postane financer, NVO pa so zaradi finančne odvisnosti postavljene v neenakopraven oz. hierarhično nižji položaj, s čimer lahko zgubijo položaj partnerja. Leskošek opozarja, da "ravno odvisnost od financ postavlja NVO v neenakopraven položaj. V takem položaju se pojavlja vprašanje, ali lahko še vedno postavljajo v vlogo predstavnic in zagovornic civilnodružbenih gibanj, ali pa jih je treba uvrstiti v sistem javnih služb ter jih kot take razumeti" (Leskošek 2002: 358). Kadar NVO financira država, se zastavlja vprašanje, koliko prostora še ostane za njihovo avtonomijo in aktivizem. Leskošek navede primer angleških in avstrijskih NVO: angleške NVO so ta precep razrešile tako, da so financiranje zavrnile, avstrijske NVO pa so začele delovati bolj kot javne službe. Avtorica je kljub temu prepričana, da se aktivizem in profesionalizem lahko dopolnjujeta in nista nujno medsebojno izključujoča "profesionalizem in aktivizem hkrati sta mogoča takrat, ko lahko organizacije ali skupine obdržijo dovoljšnjo mero avtonomije za svoje delovanje. (...) 'NVO-izacija' torej ne pomeni nujno pasivizacijo civilnodružbenega dogajanja, če obdržijo te organizacije dovolj avtonomije za aktivizem oziroma javno zagovorništvo" (Leskošek 2002: 358-359).

Avtorica analizira tudi situacijo NVO v Sloveniji. Govori o tem, da so se nevladne organizacije vključile v sistem storitev, ko jih financira država, na začetku z enoletnimi pogodbami, pozneje pa je MDDSZ začelo skлеpati 5-letne pogodbe z različnimi organizacijami, med katerimi so bila tudi zatočišča. Vendar avtorica opozarja, da pluralizacija na področju socialnega varstva v Sloveniji ni nastala zaradi pritiskov nevladnih organizacij, temveč zaradi zahodnih praks in modelov (Leskošek 2002: 359). Avtorica ta proces povezuje z razdržavljanjem javnih izvajalskih organizacij, ki vodi v privatizacijo. Opozarja, da so NVO kot prejemnice državnega denarja v podrejenem položaju, ker ne morejo vplivati na politiko: "Ker se bojijo izgube finančne podpore, veliko naporov vložijo v stalno predstavljanje, ki naj bi dalo vedeti, koliko delajo in kako potrebni so. (...) S profesionalizacijo in institucionalizacijo, ki sta pomembni za pridobitev denarja, izgubljajo aktivistično vlogo javnega zagovorništva" (Leskošek 2002: 360).

Avtorica meni, da se vprašanje avtonomije pojavi pri tistih NVO, ki so politične in ki niso usmerjene v profesionalizacijo, temveč opozarjajo na določene socialne probleme: na položaj določene skupine ljudi, neenakost in napačne državne strategije pri reševanju teh problemov. Strokovnjakinja navaja, da so take NVO v Sloveniji v manjšini. Med njimi našteje tudi feministične organizacije, ki delujejo na področju preprečevanja nasilja: DNK, SOS telefon, Žensko svetovalnico. Leskošek opozarja, da te organizacije s svojim delovanjem tvegajo, da bodo zgubile finančno podporo, in predpostavlja, da to "vsekakor vpliva na odločitve, od katerih je navsezadnje odvisna eksistenca aktivistk in aktivistov" (Leskošek 2002: 360).

1.2.1.3. Družbene akcije na področju nasilja nad ženskami

Različne družbene akcije, ki so jih organizirale nevladne feministične organizacije (SOS telefon, DNK in druge), pričajo o še vedno živem aktivističnem duhu v teh organizacijah, ki pravzaprav odraža feministična načela in načela neprofitnih organizacij, namreč zavzemanje za spremembe v družbi.

Prva javno odmevna medijska akcija proti nasilju nad ženskami v Sloveniji je bila izpeljana leta 1999. Akcija "Kaj ti je, deklica?", namenjena osveščanju in senzibiliziranju širše javnosti o problematiki nasilja nad ženskami, je bila izvedena v letu, ki ga je Evropski parlament razglasil za leto evropske akcije proti nasilju nad ženskami (8. marec 1999 - 8. marec 2000) (*Poročilo o projektu* 2000: 2). V okviru te akcije je bila izdana knjiga "Dosje: Nasilje nad ženskami", natisnjeni so bili jumbo plakati, organizirana konferenca, regionalni posveti o moči uporabnic socialnega varstva, strokovni posveti o moči in nemoči stanovalk in svetovalk v zatočiščih ter drugi dogodki. Od takrat vsako leto v okviru dnevov boja proti nasilju nad ženskami potekajo različne akcije, kot so razdeljevanje zloženk, javne diskusije, predavanja, vključevanje predstavnikov in predstavnic vlade.

Leta 2002 je bila izpeljana akcija "Stopnice" za večjo osveščenost družbe o nasilju nad ženskami. Med pobudnicami te akcije je bila tudi Ženska svetovalnica.⁹ Leta 2011 so NVO skupaj z Ministrstvom za notranje zadeve organizirale akcijo "Slišite", ki je bila namenjena ozaveščanju širše javnosti o nasilju nad ženskami. Pobudnice akcije so bile nevladne organizacije SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja, Društvo za nenasilno

⁹ <http://www.dnevnik.si/clanek/37190>.

komunikacijo, Društvo Ženska svetovalnica in Društvo Ključ - center za boj proti trgovini z ljudmi.¹⁰

Poleg organiziranja družbenih akcij, s katerimi nevladne organizacije osveščajo družbo o problematiki nasilja nad ženskami, so nevladne organizacije tudi prispevale k strokovnim izhodiščem za delo z žrtvami nasilja in spremembo zakonodaje.

Leta 2010 je izšla deseta številka biltena skupnosti CSD Slovenije *Kaljenje*, v katerem so predstavljene strokovne smernice za delo z otroki in odraslimi žrtvami nasilja. Pri oblikovanju smernic so sodelovale tudi nevladne organizacije. Smernice niso bile formalno potrjene, toda Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je bilo seznanjeno z njimi in nanje ni imelo pripomb (*Kaljenje* 2010: 5). Pri analizi smernic lahko hitro ugotovimo, da so bile pripravljene na podlagi feminističnih izhodišč za delo z žrtvami nasilja. Tako je v smernicah npr. predstavljeno, kakšen mora biti odnos do žrtve nasilja s strani strokovne delavke:

- 1) žrtvi nasilja verjamemo, da je žrtev nasilja;
- 2) aktivno se osredotočimo na žrtev nasilja;
- 3) do žrtve nasilja se vedemo kot do celostne osebnosti;
- 4) psihičnih, čustvenih in vedenjskih stanj žrtve nasilja ne obravnavamo kot patoloških;
- 5) ne moraliziramo, ne vrednotimo, ne obsojamo (osebe, razmišljanj, čustev, dejanj);
- 6) ne izvajamo psihičnega nasilja;
- 7) izogibamo se nerealnih pričakovanj do žrtve (*Kaljenje* 2010: 69).

Če povzamem, je ustanavljanje prvih nevladnih organizacij na področju nasilja nad ženskami v Sloveniji izhajalo iz feminističnega gibanja. Na začetku so te organizacije delovale predvsem iz aktivizma, angažiranosti in bile usmerjene na družbene spremembe. Na njih lahko gledamo kot na protiutež državi in državnim institucijam oz. kot na predstavnice civilne družbe, ki so začele opozarjati na nasilje nad ženskami kot na družben problem. Pozneje, Leskošek kot prelomnico izpostavi leto 1992, je vir financiranja za nevladne organizacije postala država. Avtorica v tem vidi nevarnost za zmanjšanje njihove avtonomnosti. Kljub tej nevarnosti, so bile NVO ustanovljene kot službe, ki delujejo po načelu "od spodaj navzgor". Humljan Urh opisuje, da temeljijo na "individualizaciji zagotavljanja storitev, saj izhajajo iz posameznikove ocene potreb pri storitvah, ki jih potrebuje" (Humljan Urh 2013: 113). Izhajajo torej iz potreb posameznika in v tem odnosu ima posameznik moč. Feministične organizacije, ki so nastale v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja izven državnih institucij in bile zato

¹⁰http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/23112009_nasilje_nad_zenska_mi_brusura.pdf.

relativno neodvisne od tržnega gospodarstva in od države, so izhajale predvsem iz potreb uporabnic, uporabljale so zagovorništvo in lahko rečemo delovale ter delujejo v interesu javnosti in interesu prikrajšanih skupin.

V raziskavi za svoje magistrsko delo sem naredila intervjuje s predstavnicami nevladnih organizacij, ki z organizacijo družbenih akcij ali svojo udeležbo v njih ter s sodelovanjem pri spremembah zakonodaje delujejo v interesu žrtev nasilja ter opozarjajo na družbeni vidik nasilja. Intervjuje sem naredila s predstavnicami Društva SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja, kriznega centra pri Ženski svetovalnici in Zavoda Emma.

Na podlagi kratke analize nevladnih organizacij, ki delujejo na področju preprečevanja nasilja nad ženskami, lahko ugotovim, da:

- (1) so nevladne organizacije (SOS telefon, Ženska svetovalnica, Zavod Emma) nastale v okviru feminističnega gibanja. Že sama oblika organizacij, njihova nevladnost, predpostavlja, da delujejo z namenom sprememb v družbi in za posameznice. Poleg tega lahko z različnimi oblikami pomoči prispevajo k pluializaciji sistema blaginje;
- (2) da pri svojem delovanju izhajajo iz feminističnih načel, kar pomeni, da si prizadevajo za spremembe v obstoječih strukturah moči in za vzpostavitev novih, v katerih ženska ne bi bila več v podrejenem položaju;
- (3) si prizadevajo za krepitev moči žrtev nasilja in proti (re)produciranju dominantnega pogleda na nasilje v družbi. Na podlagi njihove predstavitve dela na področju nasilja v družini, sklepam, da izhajajo iz pogleda, da je nasilje v družini samo ena od oblik nasilja nad ženskami, ki je posledice neenakost med spoloma v družbi.

1.2.2. Vladne organizacije in nudenje pomoči žrtvam nasilja

Centri za socialno delo so vladne ustanove, ki imajo v primerih nasilja nad ženskami poleg drugih nalog tudi nalogo krepitev moči žrtev nasilja. Ustanoviteljica centrov za socialno delo je država. Prvi center za socialno delo na slovenskem ozemlju je bil ustanovljen leta 1961 (Zaviršek 1997b: 43).

1.2.2.1. Tradicionalno socialno delo in nasilje nad ženskami

Glede obravnave nasilja nad ženskami v okviru tradicionalnega modela socialnega dela Zaviršek meni, da je bilo pred drugim valom feminističnega gibanja nasilje nad ženskami v praksah socialnega dela obravnavano zgolj v okviru "družinske problematike" (Zaviršek 1993:

45). Govorilo se je o "disfunkcionalni družini" (izpostavljena je bila patologija), o konfliktih v zasebni sferi ali pa je bila žrtev obravnava samo kot pasivni objekt. Manjkalo je družbeni vidik, koncept konstrukcije spola in moči, kar je izpostavilo gibanje proti nasilju nad ženskami. Strokovnjaki so pri analizah socialne politike opozarjali, da je po drugi svetovni vojni socialna politika spet začela potiskati ženske iz sfere javnosti v polje družine (Zaviršek 1993: 41).

Teorija o disfunkcionalni družini se je razvila sredi 40-ih let in je bila povezana z novimi idejami v družinski psihiatriji, "ki je namesto individualističnega pogleda odkrila družino kot posebno entiteto. Patološko vedenje enega od družinskih članov je postalo simptom celotne družinske patologije" (: 42). Zaviršek opozarja na pomanjkljivosti teorije o disfunkcionalni družini, ki je temeljila na familialistični ideologiji in stereotipnih predstavah o ženski vlogi v družbi. Na podlagi teh stereotipov je bila ženska tista, "ki je odgovorna za emocionalno dinamiko družinske skupnosti", in tudi "bolj odgovorna za disfunkcionalno družinsko skupnost" (Zaviršek 1993: 42). Avtorica navaja, da je bila ženska po tej teoriji kriva, ker je "zatajila kot žena, saj ne zadovoljuje potreb svojega moža in ga ne vpne v družinsko življenje tako, da mu ne bi bilo treba zadovoljevat svojih interesov zunaj nje; zatajila je kot mati, saj ni ustrezna negovalka svojih otrok; zatajila je kot odrasel človek, saj njena potreba, da naredi iz otrok starše, poruši družinsko hierarhijo" (: 43). Na podlagi te teorije, ki je bila razširjena tudi v socialnem delu, so bile ženske že *a priori* diskriminirane.

Žensko gibanje je prispevalo kritični pogled na prakse socialnega dela, ki je nasilje nad ženskami obravnavalo v okviru družinske problematike. Zaviršek opozarja, da je pri taki obravnavi veljalo prepričanje, "da so problemi žensk vezani le za področje družine in da je izhodiščni položaj moškega in ženske v družini enak. (...) To pojmovanje spregleda, da moški in ženska na temelju svojega biološkega spola zasedata v zgodovini, konkretni družbi, človeški skupini in družinskem sistemu povsem drugačni mesti" (Zaviršek 1993: 45). Avtorica govori o tem, da je pomembno v socialnem delu "razumeti koncept socialnih spolov in ideologijo, ki moškemu pripisuje dominantni položaj" (: 45).

Žensko gibanje in kritični pogled na problematiko nasilja nad ženskami sta v prakso socialnega dela prispevala nove pristope pomoči ženskam, ki so žrtve nasilja. Zaviršek govori o dveh različnih vrstah pomoči. Pri prvi je "ženska potisnjena v vlogo pasivne sprejemalke pomoči", pri drugi pa "je obravnavana kot dejavni subjekt, ki s strokovno pomočjo deluje za spremembo lastnega položaja" (Zaviršek 1994: 72). Avtorica meni, da gre v prvem primeru za hierarhičen odnos med strokovnjakinjo in prizadeto (birokratski, filantropski ali klasično terapevtski odnos), v drugem primeru pa za enakovreden odnos, "ki ženski omogoča, da najde lastne izvore samopomoči in da sama ustvarja svojo realnost brez nadzora in

paternalizma"(Zaviršek 1994: 73). Avtorica ta princip poimenuje "aktivistični pristop" ali "pristop, v katerem se strokovnjakinja/strokovnjak zaveda, da je profesionalna pomoč in ideja 'pomaganja' pogosto ovira za samostojno akcijo, ki namesto spodbude in spoštovanja prizadene, saj vzpostavlja odnos paternalistične skrbi" (Zaviršek 1994: 73).

1.2.2.2. CSD: med kontrolo in servisnimi storitvami ter nudenjem pomoči

Ustanovitev CSD je vezana na socialno politiko, ki je bila pomanjkljiva v času nekdanje Jugoslavije. Leskošek meni, da so CSD "prestali teorijo revolucionarnega avtomatizma, po kateri so težave ljudi z ideološkimi predpostavkami sistema rešljive same po sebi, torej posebnih ustanov ne potrebujejo" (Leskošek 1994: 83). Na podlagi analize treh konceptov, in sicer deviantnosti, blaginje in socialne kontrole, avtorica pride do zaključka, da vse definicije teh pojmov govorijo "o moči države nasproti moči posameznika" (Leskošek 1994: 85). Strokovnjakinja meni, da je delovanje CSD povezano s socialno politiko, in opozarja na nadzorstveno in administrativno vlogo CSD.

Leskovšek navaja, da CSD pogosto opravljajo funkcijo kontrole, preiskovanja, raziskovanja, preverjanja in presoje, ali je posameznik do neke pravice upravičen ali ne. Kot primer avtorica navaja, da se CSD pojavljajo v stanovanjski zakonodaji, zdravstveni zakonodaji, otroškem varstvu, davčni zakonodaji in meni, da je nadzorovalna funkcija centrov v teh primerih zelo jasna (Leskošek 1994: 86). Strokovnjakinja tudi opozarja na administrativno vlogo CSD, ki se nanaša na podeljevanje določenih pravic: "Center se torej v zvezi s pravicami znajde v vlogi državne administracije z nadzorstvenim predznakom. Kriteriji za uveljavljanje pravice so določeni vnaprej in so pogosto taki, da z doktrino socialnega dela nimajo nič skupnega. Pogosto si nasprotujejo, ker niso postavljeni zato, da bi bili ljudem v pomoč in jim nudili občutek pravičnosti in enakosti, temveč so postavljeni zato, ker se ob dodelitvi pravice predpostavlja, da jo bodo ljudje na vsak način skušali zlorabiti, zato jih je potrebno dobro preveriti" (Leskošek 1994: 87).

Leskošek opozarja, da kontrolne in administrativne funkcije CSD omejujejo socialne delavke pri sprejemanju avtonomnih strokovnih odločitev: "Neavtonomnost stroke je pri tem dobro zaznavna in ostaja na ravni osebne prizadetosti in nezadovoljstva; akcije ali reakcije, ki bi položaj spremenila, pa ne zmore. Razen preiskovalnih in podobnih nalog, ki jih opravlja pri uveljavljanju pravic ljudi, ne zmore resničnega odgovora na njihove potrebe. Ko prestopi iz nadzorstvene vloge v pomoč ljudem, je po navadi neuspešna" (Leskošek 1994: 86-87).

Na podlagi razmišljanj Leskošek, lahko predvidevamo, da krepitev moči žrtev nasilja na področju CSD poteka po principu krepitev "od zgoraj navzdol".

1.2.2.3. Krepitev moči žrtev nasilja na CSD: med normativnim feminističnim diskurzom in mainstream diskurzom

Vloga CSD v primerih nasilja v družini je opredeljena v Zakonu o preprečevanju nasilja v družini (ZPND), v Pravilniku o sodelovanju organov ter o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini. Strokovnjakinje opozarjajo, da je ob vstopu v veljavo ZPND CSD "poleg dolžnosti in odgovornosti za nudenje pomoči in ukrepanje za zaščito žrtve nasilja v družini v čim krajšem času, dobil še nalogo povezovanja in koordiniranja dela različnih institucij" (Milek Ogrinc 2014: 176).

V nekaterih CSD tako kot v nevladnih organizacijah delujejo krizni centri in varne hiše. Pri nudenju pomoči imajo CSD določene omejitve: kot državna institucija imajo določena zakonska pooblastila, izvajati morajo pristojne zakone in istočasno nuditi krepitev moči uporabnici. Zaradi izvajanja diskriminatornih zakonov se lahko socialni delavki, ki izhaja iz koncepta krepitve moči, v primerih nasilja pojavijo dileme in ovire. Primer: žrtev nasilja je tujka brez urejenega stalnega prebivališča v Sloveniji, zato ni upravičena do denarne socialne pomoči in ima birokratske težave pri urejanju začasnega prebivališča (Milek Ogrinc 2014: 183).

Drug primer diskriminatorne prakse, ki jo mora izvajati socialna delavka, če hoče upoštevati zakonodajo, se pojavi pri ugotavljanju materialnega položaja žrtve nasilja. Če želi žrtev nasilja uveljaviti pravico do denarne socialne pomoči, mora po zakonu začeti postopek razveze. Zakonu o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev v 11. členu pravi, da se pri ugotavljanju materialnega stanja osebene upošteva "zakonec osebe, ki v življenjski skupnosti ni več dejansko povezan z družino in je začel postopek za razvezo zakonske zveze."¹¹ Z zakonskim pogojevanjem pridobivanja denarne socialne pomoči s postopkom razveze zakon omejuje žrtev nasilja pri svobodnem odločanju. Morda se ženska zaradi svojih verskih prepričanj ali drugih okoliščin ni pripravljena razvezati (nekateri ženske tožba za razvezo pahne v veliko stisko, ker mora k odvetnici, na sodišče itn.). Menim, da taka zakonska formulacija omejuje socialno delavko pri krepitvi moči žrtev nasilja, ker jim jemlje možnost svobodnega odločanja. Predvidevam lahko, da bodo na podlagi določenih zakonskih pooblastil imele predstavnice CSD drugačne ovire in dileme pri krepitvi moči žrtev nasilja. Tako CSD kot NVO sodijo med

¹¹<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=20103387>.

socialnovarstvene organe, ki v izhodišču verjamejo žrtvam nasilja. To načelo izhaja iz feminističnega pristopa, da je treba "verjeti zgodbi ženske, ki doživlja nasilje, jo opogumljati in biti na njeni strani" (Filipčič 2014: 158). Vendar na CSD tako stališče velja le takrat, kadar strokovne delavke izvajajo storitve in ne javnih pooblastil. Javna pooblastila CSD so določena z Zakonom o splošnem upravnem postopku in v teh "postopkih se ugotavlja dejstva in preverja izjave posameznikov in posameznic" (Filipčič 2014: 158). V primerih nasilja v družini, ko je žrtev nasilja odrasla ženska brez mladoletnih otrok, CSD izvajajo storitve, medtem ko v primerih nasilja, ko je poleg ženske žrtev nasilja tudi mladoletni otrok, CSD izvajajo javna pooblastila (Pisk 2012: 17).

Poleg izvajanja diskriminatorne zakonodaje se lahko pojavijo tudi druge dileme in ovire zaradi same organizacije dela. Socialne delavke na CSD pokrivajo veliko število problematik, medtem ko so predstavnice NVO usmerjene na eno samo, in sicer na nasilje nad ženskami. CSD zaposlujejo različne profile strokovnjakinj, ki imajo znanja z različnih področij. Bezenšek Lalić meni, da bi taka raznolikost znanja lahko pripomogla "k reševanju vse bolj kompleksnih zahtev uporabnic in uporabnikov. (...) Takšna praksa del pa je pogosto omejena z organizacijo dela v centrih za socialno delo ali z nerazumevanjem pomena prispevka različnih strok v timske delu, kar največkrat ne omogoča timskega načina reševanja problema nasilja" (Bezenšek Lalić 2007: 103). Domnevam lahko, da že zgolj zaradi pokrivanja različnih problematik in bolj rigidne organizacije dela na CSD pride do različnih ovir in dilem pri socialnih delavkah v procesu krepitev moči pri žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke.

Profesionalna funkcija delavk na CSD pomeni prisotnost strokovnega znanja (socialnodelavskega, pravnega itn.), vendar ne pomeni nujno vključevanja v politične aktivistične akcije ali ozaveščanje na področju nasilja nad ženskami. Od vsake posameznice je odvisno, koliko se bo angažirala za spremembe na družbenem nivoju. Po drugi strani pa delovanje v NVO na področju nasilja nad ženskami pomeni tudi aktivno udeležbo v procesu ozaveščanja. Menim, da je ozaveščanje na področju nasilja nad ženskami ključno pri krepitev moči žrtev nasilja. Zaradi pomanjkanja kritične refleksije ali zaradi osebnih predsodkov se lahko pojavijo določene ovire in dileme pri krepitev moči.

Lahko predvidevam, da je med predstavniki/cami CSD večja verjetnost pomanjkanja (samo)refleksije in prisotnosti različnih stereotipov, povezanih z nasiljem nad ženskami. Svojo hipotezo utemeljujem z dejstvom, (a) da nasilje nad ženskami še do konca 80-ih let ni bilo obravnavano kot družben problem, ki deloma sodi v socialno politiko, ki jo (re)producirajo CSD, in (b) da je stroka socialnega dela še pred kratkim uporabljala različne pristope pri reševanju nasilja nad ženskami. Po drugi strani pa pri predstavnicah in ustanoviteljih NVO

na področju nasilja nad ženskami pričakujem večjo (samo)refleksijo in manjšo verjetnost stereotipov zaradi večjega znanja na tem področju in večje prepoznavnosti nasilja.

Proces (samo)refleksije je v socialnem delu zelo pomemben zaradi izvajanja antidiskriminacijskega pristopa in krepite moči uporabnic. Vendar ta proces ni preprost. Thompson govori o težavah, s katerimi se soočamo pri (samo) refleksiji: "Ljudje se socializiramo v vladajoče vrednote in verovanja, antidiskriminacijska praksa pa ima take učinke, da začnemo prevpraševati samoumevne predpostavke in opuščati negovana verovanja (npr. o vlogi ženske v družbi). To je gotovo lahko težavno in zbuja strah, zato je razumljivo, da se ji marsikdo upira. In ni presenetljivo, da bosta kot obrambna mehanizma v rabi zanikanje in projekcija. Zanikanje lahko privzame npr. obliko pripombe: 'Zaradi zakonskih sprememb so ženske zdaj enakopravne.' Se pravi, zanikano je realno žensko doživljanje seksizma" (Thompson 1985: 276).

Proces samoprevpraševanje osebnih prepričanj je lahko težaven in zahteva vztrajnost. Posameznica si mora v tem procesu postaviti vprašanja in najti odgovore, ki niso prisotni v *mainstream* okolju.

Pri procesu krepite moči žensk, žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, se socialne delavke soočajo s "socialno izključeno" skupino oseb. S feministične perspektive so ženske še vedno zatirana skupina, kar se vidi na različnih področjih tudi v zahodnem svetu (nižje plače, manj žensk na vodilnih položajih). Na podlagi tradicionalnih oz. izključujočih prepričanj o družini in družinskih vrednotah lahko socialna delavka zatira žensko, žrtev nasilja. Dileme in ovire se lahko pojavijo zaradi predsodkov.

V življenju se soočamo s stereotipi in različnimi pogledi, ki sicer ne sodijo k normativnemu diskurzu, vseeno pa so del *mainstreamovskega* diskurza, ki lahko (re)producira diskriminacijo. Socialne delavke prihajajo iz različnih sredin in živijo v različnih okoljih, kjer lahko ponotranjijo različne stereotipe.

Humljan Urh opozarja na "nezavedni" proces, na podlagi katerega se ustvarjajo predsodki: "pogosto je že samo okolje, v katerem socialno delo deluje, rasistično (Razack 2002) in če na osebni ravni nismo popolnoma vdani antirasističnim načelom, nas bo tok rasizma hitro potegnil za sabo. Predsodki namreč hitro postanejo 'vezivo množic' (Ule 1999, 2005) in nezavedno usmerjajo strokovno prakso. Prav zaradi nezavednega vpliva, ki jih imajo lahko predsodki na nastajanje in ohranjanje izključevanja, je potrebna (samo)refleksija. To pomeni, da se morajo socialni delavci nenehno spoprijemati z lastnimi predsodki in predpostavkami o pripadnikih etničnih skupin ter kritično razmišljati o lastni praksi" (Humljan Urh 2013: 66). Avtorica navaja, da predsodki nastajajo zaradi makrovplivov (družbene spremembe kot npr.

pomanjkanje delovnih mest, ogrožen občutek varnosti ipd.) in zaradi mikrovplivov (npr. zgodnje otroštvo, ko poteka primarna socializacija in se oblikujejo primarne kategorizacije) (Humljan Urh 2013: 66). Strokovnjakinja meni, da ima največji vpliv na razvoj predsodkov zgodnja socializacija; govori o vplivu šole, medijev in predvsem družinskega modela (: 67).

V primerih nujenja pomoči ženski, ki je žrtev nasilja in ima mladoletne otroke, se lahko pojavijo predsodki, povezani z materinstvom in družino. Če je strokovna delavka prepričana, da za otrokov razvoj oče nujno potreben, lahko žensko spodbuja, naj čim prej omogoči stike med njim in otroki, hkrati pa bo spregledala očetova nasilna dejanja. Zanimalo me je, ali in kako so taki stereotipi povezani z določno institucijo.

1.2.3. Vloga NVO in CSD na področju krepitev moči pri ženskah, ki so žrtve nasilja in imajo mladoletne otroke: razlike in podobnosti

1.2.3.1. Prednostna obravnava nasilja v družini

Vlogo NVO in CSD v primerih nasilja v družini opredeljuje predvsem Zakon o preprečevanju nasilja v družini ZPND (2008) in Pravilnik o sodelovanju organov ter delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini (2009). CSD in druge institucije so po zakonu zavezani k prednostni obravnavi nasilja v družini.

10. člen ZPND kot eno izmed nalog vladnih in nevladnih organizacij opredeli prednostno obravnavo primerov nasilja: *(1) Organi in organizacije ter nevladne organizacije so dolžne v okviru z zakoni in drugimi predpisi, določenimi nalogami in pooblastili **prednostno obravnavati** primere nasilja, zagotavljati medsebojno obveščanje in pomoč z namenom preprečevanja in odkrivanja nasilja, odpravljanja vzrokov ter nujenja pomoči žrtvi pri vzpostavitvi pogojev za varno življenje.*

Določitev prednostne obravnave je usmerjena k hitrosti ukrepanja v primerih nasilja v družini, ker je od tega odvisna varnost žrtve nasilja ter zato, "da žrtev ne izgubi zaupanja v učinkovitost delovanja organov in organizacij in da povzročitelj nasilja prejme jasno sporočilo, da država njegovega ravnanja ne dopušča" (Filipčič 2014: 61). Filipčič navaja tuje raziskave, ki so pokazale, da so polnoletne žrtve nasilja poišče pomoč povprečno po sedmih letih doživljanja nasilja. Praviloma poiščejo pomoč takrat, ko je njihova varnost najbolj ogrožena.

1.2.3.2. Zakonodaja: otrokove interesi vs materini interesi

ZPND predvideva posebno varstvo in skrb za otroka v primeru nasilja v družini in v 4. členu navaja: "Posebno varstvo pred nasiljem uživa mladoletni družinski član (v nadaljnjem besedilu: otrok)" ter opredeljuje, da je otrok žrtev nasilja tudi, "če je prisoten pri izvajanju nasilja nad drugim družinskim članom ali živi v okolju, kjer se nasilje izvaja." V 5. členu je navedena dolžnost ravnanja in člen med drugim pravi, da "če je žrtev nasilja otrok, imajo koristi in pravice otroka prednost pred koristmi in pravicami drugih udeleženk oziroma udeležencev postopka". V 6. členu je opredeljena dolžnost prijave v primerih nasilja v družini, če je otrok žrtev nasilja: "Vsakdo, zlasti pa strokovni delavci oziroma delavke v zdravstvu ter osebje vzgojno-varstvenih in vzgojno-izobraževalnih zavodov, mora ne glede na določbe o varovanju poklicne skrivnosti takoj obvestiti center za socialno delo, policijo ali državno tožilstvo, kadar sumi, da je otrok žrtev nasilja."¹² Z drugimi besedami, tudi kadar je partner nasilen do partnerke, ni pa neposredno nasilen do otroka, je otrok žrtev nasilja; in to nasilje je, kljub morebitnemu nasprotovanju partnerke, treba prijaviti. Ta člen predvideva tudi izjemo, ko dolžnosti prijave ni, in sicer "če žrtev temu izrecno nasprotuje in ne gre za sum kaznivega dejanja, ki se preganja po uradni dolžnosti". Kot meni Filipčič, "je na ta način ZPND priznal avtonomijo žrtve pri odločanju o tem, ali naj se njena izkušnja z nasiljem razkrije, vendar jo je omejil na lažje oblike nasilje, ko gre torej za kaznivo dejanje, ki se preganja na zasebno tožbo ali predlog" (Filipčič 2014: 163).

Ženske kot žrtve nasilje v ZPND niso navedene kot posebna kategorija. Dobnikar opozarja na možne slabe posledice tega: "Tako slovenski zakon o preprečevanju nasilja v družini, (...) kot posebno ogrožene skupine navaja otroke, invalide in starejše, žensk pa ne, čeprav gotovo sodijo mednje. Zelo verjetno se bo v praktičnem ravnanju institucij v primeru nasilja nad ženskami to izkazalo za slabo: imenovanje kake družbene skupine v takšnem predpisu namreč praviloma proizvede učinek večje prepoznavnosti problema, ki ga zakon obravnava, in večje pozornosti do družbene skupine, ki jo omenja. (...) Nekatere države pa so v tem pogledu naredile bistveno bolj radikalen korak in sprejele posebne zakone o preprečevanju nasilja nad ženskami. (...) s tem so tudi pokazale, da pripisujejo ustrezen pomen problemu z velikanskimi razsežnostmi" (Dobnikar 2009a: 100-101).

Tudi predpisi, ki določajo naloge CSD v primerih nasilja v družini, opredeljujejo otroke kot posebno ogroženo kategorijo. Pravilnik o sodelovanju organov ter o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini (2009)

¹² <http://www.uradni-list.si/1/content?id=84974>.

v 4. členu 2. odstavka izpostavi otroka kot posebno kategorijo: "Kadar gre za okoliščine, na podlagi katerih je mogoče sklepati, da je žrtev nasilja otrok, so organi v roku iz prejšnjega odstavka dolžni obvestiti CSD, policijo ali državno tožilstvo."

Kot je razvidno iz pregleda zakonodaje na področju nasilja, je v ospredju zaščita otroka, odrasle ženske pa niso določene kot posebna kategorija, in to kljub vsem raziskavam, ki kažejo, da so žrtve nasilja v družini v večini primerov ženske.

Na podlagi zakonskih določil, ki urejajo delo CSD, in opozoril feminističnih strokovnjakinj lahko domnevam, da se pri krepitvi moči žrtve nasilja, ki ima mladoletne otroke, lahko "porazgubi" krepitev njene moči. Zastavlja se vprašanje, kako socialne delavke gledajo na ta zakonska pooblastila in ali menijo, da jim omogočajo usklajevati delo na zaščiti otroka in krepitvi moči ženske, ki je žrtev nasilja.

NVO

Zakonodaja (ZPND), ki v primeru nasilja v družini žensk ne prepozna kot ranljive skupine, zavezuje tudi NVO. Vendar NVO za razliko od CSD nimajo pooblastil za ukrepanje (npr. za odvzem otroka). Pri tem je bil izključni namen njihove ustanovitve (govorim o NVO, ki so predmet raziskave) pomoč ženskam in otrokom, ki so žrtve nasilja. Vse predstavnice organizacij, s katerimi sem naredila intervju, v svojem poslanstvu kot ciljno skupino izrecno opredelijo ženske in otroke - žrtve nasilja. Strokovnjakinje iz področja nasilja nad ženskami menijo, da je "prednost NVO njihova možnost, da se lahko specializirajo za eno področje dela, medtem ko državne institucije, ki delujejo na področju preprečevanja nasilja, pokrivajo veliko število različnih problematik" (Horvat, Matko 2014: 247).

2. RAZISKAVA

2.1. Problem

Veliko je raziskav in veliko je bilo napisanega o tem, kako delati z žrtvami nasilja, malo pa o tem, kako krepiti moč pri žrtvah nasilja, ki imajo otroke, ter s kakšnimi dilemami in ovirami se pri tem srečujejo svetovalke.

V magistrski nalogi preverjam, kako pri socialnih delavkah v procesu krepitve moči žrtev nasilja delujejo nekatera pooblastila, strokovna navodila in osebna prepričanja. Ker so zakonska podlaga in strokovna navodila, kako delati z ženskami, ki so žrtve nasilja, razmeroma nova in malo preverjena, je naloga namenjena tudi ugotavljanju, kako jih vidijo socialne delavke pri svojem delu z žrtvami nasilja, ki imajo otroke.

V nalogi sem se osredotočila na ovire in dileme, ki jih izpostavljajo strokovne delavke, ki delajo v nevladnih ali vladnih organizacijah, v zvezi s krepitevijo moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke. V intervjuju sem postavila vprašanja, ki se navezujejo na določeno problematiko, in sicer na sam koncept krepitev moči in na vprašanje, ali obstajajo posebne ovire (a) pri krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, v primerjavi s krepitev moči žrtev nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok; in če obstajajo, katere so; (b) pri prepoznavanju nasilja; (c) v okviru zaščite žrtev nasilja in njihovih otrok; (č) na institucionalnem nivoju. Dileme in ovire, ki so jih izpostavile predstavnice NVO in CSD, sem analizirala v povezavi z njihovo pripadnostjo instituciji.

Kot svetovalka iz nevladne organizacije se v praksi srečujem z različnimi dilemami in ovirami v zvezi s krepitevijo moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke. Ena izmed dilem, ki jo lahko izpostavim, je ta, da so pogledi CSD na krepitev moči žrtev nasilja z otroki drugačni kakor pogledi NVO. Kot predstavnica NVO opažam, da (a) CSD ne prepoznavajo nasilja, ki ni življenjsko ogrožajoče, (b) na mater preložijo nesorazmerno veliko odgovornost za skrb za otroke, (c) obstaja razlika v pogledih glede tega, kaj je v korist otroka (ali so denimo stiki z očetom, ki je bil nasilen nad materjo, takoj po umiku žrtve nasilja z otroki v varno hišo, v korist otroka ali ne). Na osnovi prakse, ki sem jo opravila na CSD, ugotavljam, da so njihove pristojnosti dejansko drugačne in da tudi sama razporeditev dela lahko vpliva na različne poglede: CSD pokrivajo veliko število različnih problematik in se pri svojem delu srečujejo z različnimi marginalnimi skupinami. V svoji raziskavi analiziram ovire in dileme pri krepitev moči žrtev nasilja z obeh zornih kotov, s stališča NVO in stališča CSD.

2.2. Metodologija

2.2.1. Vrsta raziskave

Raziskava, ki sem jo izvedla, je kvalitativna in poizvedovalna. Temelji na izkušnjah strokovnih delavk, ki delajo z žrtvami nasilja.

2.2.2. Merski instrument

V magistrski nalogi predstavim analizo osmih polstrukturiranih intervjujev s svetovalkami iz NVO in CSD. Vprašanja so bila zastavljena na podlagi teoretičnih izhodišč o konceptu krepitev moči in problematike nasilja nad ženskami. Cilj intervjujev je bil pridobiti poglede

intervjuvank s CSD in NVO glede dilem in ovir, s katerimi se srečujejo pri izvajanju procesa krepite moči pri ženskah, ki imajo mladoletne otroke in so žrtve nasilja. Vprašalnik je bil sestavljen tako, da je sogovornicam s CSD in iz NVO omogočil izpostaviti ovire in dileme, ki jih opažajo na institucionalnem nivoju, na strokovnem področju in na osebni ravni.

(1) Na začetku sem sogovornicam predstavila definicijo krepite moči, ki jo uporabljam v svoji nalogi. Predstavljena definicija krepite moči temelji na izhodiščih, ki jih predstavlja stroka socialnega dela. V njej sem predstavila glavne principe krepite moči. Intervjuvanke so imele možnost izraziti svoje mnenje glede definicije.

(2) Drugo vprašanje je bilo namenjeno poizvedovanju, ali sogovornice v praksi vidijo razlike med krepitevijo moči pri ženskah, žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke, in med ženskami, ki nimajo otrok oz. so ti že odrasli; ter s kakšnimi dilemami in ovirami se srečujejo socialne delavke. Pri tem vprašanju sem izhajala iz dilem in ovir, o katerih govorita feministična teorija in stroka socialnega dela. Izhajala sem iz prepostavke, da bodo ovire pri krepitev moči žrtve nasilja, ki ima mladoletne otroke, na CSD povezane z izvajanjem javnih pooblastil: CSD bo usmerjen predvsem na korist in zaščito otroka, medtem ko bo emocionalna podpora materi deležna manj pozornosti. Glede NVO sem predvidevala, da bodo ovire in dileme povezane z neusklajenim delovanjem med institucijami, zaradi katerega ženska ne dobi dovolj ustrezne podpore.

(3) Tretje vprašanje je bilo usmerjeno v problematiko prepoznavanja nasilja. Prepoznavanje nasilja je zelo pomembna veščina pri oceni, kakšno pomoč potrebuje uporabnica. Na podlagi raziskav in feminističnih izhodišč lahko trdim, da so na tem področju določene težave. Izhajala sem iz teoretične predpostavke, da ima CSD lahko večje težave pri prepoznavanju nasilja zaradi same institucije in njene funkcije oz., ker nudi pomoč različnim skupinam: nudi zaščito otroku, dela z žrtvijo in s povzročiteljem. Pri NVO sem predvidevala, da bodo ovire drugačne narave, saj so NVO usmerjene na določeno problematiko: predvidevala sem možno neprepoznavanje nasilja s strani uporabnice, drugih institucij ali okolice.

(4) Četrto vprašanje je bilo namenjeno raziskovanju, ali obstajajo posebne dileme in ovire v zvezi z zakonsko obvezno prijavo nasilja v primerih, ko so žrtve nasilja tudi otroci. Zakon (ZPND) določa, da je otrok žrtev nasilja, če ga doživlja neposredno ali posredno. V vseh primerih, ko ima žrtev nasilja mladoletne otroke, je prijava obvezna. Tukaj se pojavi dilema med avtonomijo ženske in dolžnostjo prijave. Ker strokovna navodila pri delu z žrtvami nasilja temeljijo na feminističnih načelih, ki so usmerjena h krepitev moči oz. čim večji avtonomiji ženske ter nudenju zaščite, sem postavila hipotezo, da bodo intervjuvanke iz NVO zaradi fleksibilnosti NVO izpostavile več dilem in več možnosti za njihovo reševanje.

Izhajajoč iz funkcij CSD sem predpostavljala, da bodo zaradi zakonskih pooblastil (ta narekujejo obvezo prijave), ki –domnevam– imajo večjo "moč" kot strokovna navodila (na to, koliko je stroka na CSD še avtonomna, opozarjajo strokovnjakinje), intervjuvanke izpostavile manj dilem v zvezi obveznosti prijave nasilja. Po drugi strani pa lahko prijava nasilja v NVO sproži več dilem: na primer, kako krepiti žensko, ko prijaviš nasilje, ali kaj prijava nasilja pomeni za avtonomijo žrtve, kadar ta prijavi nasprotuje.

(5) Peto vprašanje se nanaša na problematiko diskriminacije. Izhajajoč iz feminističnega in postmodernističnega prepričanja lahko trdim, da ženske niso enotna kategorija. Na podlagi tega lahko domnevam, da tudi žrtve nasilja niso enotna kategorija. Vsaka ženska ima svojo identiteto, ki se ustvari na podlagi različnih dejavnikov. Eden izmed dejavnikov, ki lahko vpliva na identiteto žrtve nasilja, je pripadnost določeni etnični ali kulturni skupini. Prepričanja v zvezi z različnimi oblikami nasilja, ki se pojavljajo v tej kulturi, lahko vplivajo tudi na to, kako ženska doživlja nasilje in kako strokovne delavke nasilje prepoznajo. Status etnične skupine v kontekstu večinskega prebivalstva vpliva tudi na to, kako strokovnjakinje pri svojem delu z žrtvijo nasilja, ki pripada skupini manjšini, reflektirajo *mainstreamovska* prepričanja oz. stereotipe, ki se (re)producirajo med večinskim prebivalstvom. Po mojem mnenju se lahko strokovnjakinje, ki nudijo pomoč žrtvam nasilja, pri ženskah iz marginalnih skupin, ki so žrtve nasilja, soočajo z različnimi ovirami, ki so povezane s predsodki, ki se (re)producirajo med večinskim prebivalstvom, z institucionalno diskriminacijo ali občutkom nemoči zaradi pomanjkanja ustreznih oblik pomoči na institucionalnem nivoju, ki bi odgovarjale na posebne potrebe npr. romskih žensk, ki so žrtev nasilja. Podatki iz tega vprašanja zaradi preobširnosti raziskave niso bili vključeni v nalogo.

2.2.3. Populacija in vzorec

Populacijo predstavljajo strokovne delavke, ki delajo na CSD ali v NVO z žrtvami nasilja v družini. V magistrski nalogi zajeti vzorec sestavlja osem strokovnih delavk: štiri so zaposlene na CSD, štiri pa v NVO. Edini pogoj za njihovo udeležbo v intervjuju je bil, da imajo izkušnjo dela z žrtvijo nasilja, ki ima mladoletne otroke.

Vzorec je neslučajnostni oziroma priročni: za intervjuje izbrala skupino sogovornic, ki so bile najbolj dostopne. Z nekaterimi sem že sodelovala v okviru službe, nekatere so se takoj odzvale na moje povabilo k sodelovanju. Kljub anonimnosti intervjuvank sem zaradi same raziskave morala vnesti kontekstualno dimenzijo, zato sem uporabila podatek o NVO. Na

podlagi tega podatka sem sogovornice iz NVO umestila v določen družbenih okvir, ki (re)producira določeno ideologijo o nasilju nad ženskami.

2.2.4. Zbiranje podatkov

Podatke sem zbrala z individualnim ustnim spraševanjem z izvedbo polstrukturiranih intervjujev, ki sem jih opravila s strokovnimi delavkami v dogovorjenih prostorih. Vsi intervjuji s predstavnicami CSD so potekali v prostorih CSD, vsi pogovori s predstavnicami NVO so potekali v prostorih NVO. Intervjuji so bili narejeni leta 2014. Izvedla sem jih sama; pogovore sem posnela na diktafon in jih nato prepisala. Intervjuvanke sem dobila s pomočjo sodelovanja z drugimi institucijami (CSD in NVO). Kot svetovalka v varni hiši Društva za nenasilno komunikacijo namreč sodelujem z drugimi NVO in s CSD. Predvidevam, da je to pripomoglo k njihovi pripravljenosti za sodelovanje in k iskrenosti v intervjujih. Namen zbiranja podatkov je bila izključno njihova uporaba v magistrski nalogi. Podatki iz intervjujev so shranjeni pri meni.

2.2.5. Analiza podatkov

Intervjuje sem posnela na diktafon, jih transkribirala in gradivo uredila. Podatke sem obdelala in kvalitativno analizirala. Analiza intervjujev je potekala v različnih fazah. Ko so bili transkribirani, sem prvič analizirala vsakega posebej "vertikalno": brala sem intervju posamezne sogovornice in si podčrtovala odgovore, odstavke ali besede, ki so se mi zdeli relevantni za magistrsko nalogo oz. sem jih kodirala.

Nato sem analizirala posamezna vprašanja: izpisovala sem si odgovore na konkretno vprašanje in si podčrtovala oz. kodirala izjave, ki so se mi je zdele relevantne. V tretji fazi sem spet prebrala vsak intervju posebej. Ob zadnjem branju sem jih kodirala na podlagi izjav v odgovorih, ki sem jih lahko opredelila kot ovire ali dileme. S pomočjo kodiranja sem v gradivu iskala pojme, iz katerih sem nato oblikovala poskusno teorijo.

Kodiranje je temeljilo na različnih tehnikah. Uporabljala sem kodiranje *in vivo* in odprto kodiranje. Pri prvem sem kodirala besede in pojme, ki so jih uporabljale intervjuvanke (izpostavila in podčrtala sem vse besede, na podlagi pomena katerih sem lahko utemeljila, da sogovornica govori o dilemi ali oviri: dilema, ovira, problem, težave, vprašanje, nemoč). Pri odprtem kodiranju sem z empiričnim opisom pripisovala pojme. Nazive za pojme sem

uporabljala na podlagi zdravorazumskih in teoretičnih pojmov. Sorodne pojme sem združevala v kategorije, ki sem si jih deloma zastavila na podlagi tematike.

Interpretacijo intervjujev sem naredila na podlagi problematike. Intervjuje sem analizirala in interpretirala na podlagi vprašalnika. Po analizi posameznih vprašanj sem ugotovila, da se eksplicitni odgovori niso nujno ujemali z implicitnimi sporočili, ki so jih posredovale sogovornice. Pri interpretaciji določenih kod sem uporabila pristop diskurzivne analize. "Gre za proces, v katerem razvijamo, preizkušamo in opravičujemo interpretacijo teksta, torej se osredotočimo na jezik oz. na diskurz (...). Jezik ni le sredstvo komunikacije, temveč tudi že sam po sebi predstavlja dejanje. Poudarek pri diskurzivni analizi je na tem, kaj jezik sporoča in kakšen učinek ima (npr. sogovornika obtožuje, ga žali ipd.)" (Humljan Urh 2009: 135). Zaradi velikega obsega podatkov sem se usmerila predvsem na dileme in ovire, ki so jih eksplicitno izrazile sogovornice, in se nisem poglobljala v kontradiktornost, ki se je včasih pojavila. Menim, da bi ponovni poglobljeni intervjuji s sogovornicami pomagali vzpostaviti bolj jasno sliko o njihovem mnenju.

Primer kodiranja: B CSD pojasnjuje svoje mišljenje o nasilju

Tabela 4.

	B CSD			
Nasilje v družini	Načeloma mi tistemu, ki pride sem povedat, da doživlja nasilje, <u>moramo verjeti</u> . Ga pa sigurno <u>ne ugotavljamo mi</u> (...) mi sprašujemo samo, kaj doživlja, kako doživlja, kaj ona čuti, ko se ji to dogaja, kako takrat odreagira, kakšne mehanizme zaščite že vzpostavlja, te stvari se mi tu pogovorimo. <u>Vse ostalo dokazovanje nasilnih ravnanj, ali je kaznivo dejanje, je pa na strani policije</u>	CSD ne ugotavlja, ampak samo verjame tistemu, ki pride. Dokazovanje nasilnih ravnanj je naloga policije. Težave ob razvezi niso enakovredne	Prepoznavanje nasilja Tipologizacija nasilja Zmanjševanja pomena nasilja ob razhajanju s	Feministično izhodišče <i>Mainstream</i> diskurz <i>Mainstream</i> diskurz

	Velikokrat se pa srečamo s tem, ko žrtev govori o <u>nasilju</u>, gre pa v bistvu za <u>težave ob razvezi</u>, ko žrtev <u>vidi sebe kot žrtev</u>, sta si pa <u>zelo enakovredna v tem razhajanju</u>, (...) Saj je <u>neke vrste nasilje</u>. <u>Ampak ni pa to klasično nasilje</u>, ki <u>traja leta in leta</u>, <u>ampak gre za nasilje ob razhajanju</u> in to žrtvam tudi jaz tukaj povem, da <u>te zadeve so posledica razhajanja</u>. (...) in tudi <u>policija isto doživlja</u>. Jaz <u>verjamem tudi, da je to nasilje in tudi je, tisto trenutno sigurno je nasilje</u>, če začneš psihirat partnerja na tak in drugačen način. Saj po zakon <u>je to tudi psihično nasilje</u>. Jaz obema <u>verjamem in verjetno tudi je</u>, mora biti zelo hudo takrat doma, ampak jima to tudi povem, <u>da to na tožilstvu ne bo šlo skozi</u>. (...) <u>Dilemo imam, ampak jaz verjamem, da je to nasilje, seveda, in jaz tudi prijavim kot nasilje in tudi žrtev pošljem tja</u>. Ampak	klasičnemu nasilju. Pogled policije na nasilje ob razhajanju je podoben. Verjame, da je nasilje ob razhajanju psihično nasilje za oba partnerja. Ne verjame, da bo tožilstvo to videlo kot nasilje. Govori o dilemi, ko tako žrtev nasilja kot tožilstvo zmajšujeta pomen nasilja.	strani drugih institucij. Pogled na nasilje med moškim in žensko kot na nasilje med enakovrednimi partnerji. Zmanjševanja pomena nasilja v družini v drugih institucijah.	<i>Mainstream</i> diskurz Mainstream diskurz
--	---	---	--	--

	največkrat se zgodi, da <u>tam</u> <u>potem žrtev reče, pa saj ni</u> <u>bilo tako hudo in tudi preko</u> <u>tožilstva te stvari ne bodo</u> <u>šlo, ker tožilec bo rekel, da</u> <u>ni znakov nasilja.</u>			
--	--	--	--	--

2.3. Obdelava in analiza intervjujev

2.3.1. Koncept krepitev moči pri žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke

Sogovornicam s CSD in iz NVO sem predstavila svojo definicijo krepitev moči in preverila, kako bi one opredelile krepitev moči in ali bi želele kaj dodati. Definicija krepitev moči, ki sem jo uporabila v vprašalniku v magistrski nalogi je: *Krepitev moči je usmerjanje strokovnega dela v to, da bodo uporabniki in uporabnice socialnih storitev pridobili moč in zmožnost učinkovati na okolje v katerem živijo v najširšem pomenu besede; da bodo pridobili nadzor nad lastnim življenjskim potekom. Cilj je večja avtonomija njihovega življenja, dosežemo pa ga tako, da upoštevamo njihovo perspektivo, jih krepitev pri sprejemanju odločitev, jih podpiramo pri povečevanju nadzora nad lastnim življenjem, jih spodbujamo pri prevzemanju odgovornosti za njihova dejanja ter se izogibamo nadzorovalnim oz. pokroviteljskim odnosom.*

Definicija je sestavljena iz dveh delov, in sicer vključuje cilj krepitev moči in metodo krepitev. Sogovornicam sem zastavila vprašanje: Kako bi opredelili krepitev moči? Kako bi dopolnili zgornjo definicijo?

Vse sogovornice so se strinjale s cilji krepitev moči, kot so bili navedeni v definiciji. Dve sogovornici (C NVO, B CSD) nista imeli pripomb. Dve sogovornici (B NVO, D CSD) sta se strinjali s cilji krepitev moči, izpostavili pa sta dileme glede njenega izvajanja. B NVO je izpostavila dilemo, kako najti ravnovesje med nudenjem pomoči in pokroviteljstvom. D CSD je izpostavila težavo, povezano z dvojnimi nalogami, ki jih imajo CSD, in sicer med javnimi pooblastili (ki v primeru nasilja v družini vključujejo zaščito otrok) in storitvami (kamor spada

krepitev moči in je prostovoljna izbira uporabnice). Štiri sogovornice so cilj, ki je bil predstavljen v definiciji, opredelile s svojimi besedami in prilagodile konkretnemu področju nasilja nad ženskami (C CSD, A CSD, A NVO, D NVO). Dve od njih sta pri doseganju cilja izrecno izpostavili vlogo socialnih delavk: pomoč pri spreminjanju miselnih vzorcev, dajanje občutka, da ženske zmorejo same nadzorovati svoje življenje (nepokroviteljski odnos).

"...da prevzamejo vajeti v svoje roke. Pa vedo zakaj" (A CSD).

"da je krepitev moči tisti vir, ki lahko žensko postavi na noge, da je tu ključ" (A NVO).

Obe sogovornici izpostavljata kot cilj krepitev moči avtonomnost in samostojnost žensk.

"V bistvu tako, mogoče učinkovati in spreminjati svoj pogled ali pa svoje doživljanje ali pa v bistvu spremenit okolje, jaz to bolj vidim v smislu večanja varnosti in si ustvariti življenje v okolju, kjer se jaz dobro počutim, kjer jaz vidim, da lahko rečem, tukaj sem pa varna, tukaj sem pa stabilna. Se pravi ta učinkovitost bi jaz z možnostjo učinkovati na okolje v tem smislu, da bo meni ok. Pa tukaj predvsem to se mi zdi to bolj notranjo moč, ki da, tako kot ste potem lepo rekla, dobit moč, da lahko potem s to močjo spreminjam oziroma sem trdna v svojih odločitvah. Ker skozi delo se je meni velikokrat pokazala ta izkušnja, da odločeno so, ampak ni neke notranje moči, da bi to odločitev potem tudi realizirali. To pa je velikokrat potem v bistvu povezano z doživljanjem same sebe. Kakšne stranke mi rečejo, pa saj ne bo bolje, pa sem že tega vajena. Se mi zdi, da je potrebno včasih tudi s temi miselnimi koncepti, ki jih imajo in nosijo žrtve s seboj, tudi pomagati, da se spremenijo. Ker če imam jaz v sebi prepričanje, da to, kar se dogaja ni ok in da s tem tudi notranje stojim, je potem tudi ta realizacija potem na ven močnejša. Meni je hudo, če vidim, da mi stranke, da mi žrtve pridejo, pa rečejo, rada bi to, rada bi to, rada bi to, aha, ok, v redu, kje začet in potem pa, ko pa raziskujeva naprej svoja prepričanja, ki jih goji ali pa svoja stališča ali pa njene izkušnje, je pa potem težko to tudi realizirati v vsakdanjem življenju. In potem je seveda ta učinkovitost na okolje potem toliko manjši. V tem smislu" (C CSD).

Pri konceptu krepitev moči sogovornica C CSD opredeli cilj krepitev moči s svojimi besedami. Kot cilj krepitev moči vidi povečanje varnosti, stabilnosti, pridobivanje notranje moči. Sogovornica izpostavi tudi del, ki ga morajo opraviti socialne službe, in sicer pomagati žrtvam pri spreminjanju miselnih konceptov, ki ovirajo pri realizaciji svojih ciljev.

"Točno tako. Zelo pomembno je, da jim dajemo občutek, da so sposobne same uravnavati svoje življenje in da jim to nazaj damo. Ker nekatere so to včasih imele, pa so izgubile v

obdobju nasilja, ko se jim je dogajalo. Ene pa niso imele, ker so že v primarni družini doživljale nasilje in nimajo tega občutka, da same zmorejo nadzorovati svoje življenje in se odločati same" (D NVO).

D NVO se v svoji definiciji osredotoča na cilj krepitev moči ter na nalogo strokovnih delavk, ko krepijo moč ženskam, ki so žrtve nasilja.

"To se sicer zdaj tako fino strokovno sliši, ampak v bistvu, ja, je to to, se mi zdi. Včasih se mi zdi edino pri tej, ta kaj je nadzorovalna funkcija oziroma ne, a veš, ker včasih se mi zdi, da rabijo usmeritve. Zdaj kaj je preveč? Kaj je že tvoje? In kaj ne? Tukaj mogoče malo. Sploh pri kakšnih ženskah, ko greš bolj mogoče, ne vem, ko se jaz sprašujem, kje je ta meja med tem, da nisi ne pokroviteljski, da ne nadzoruješ, hkrati pa vseeno vidiš, da rabi nekaj mogoče, druga kot druga ženska pri kakih stvareh" (B NVO).

Dilema, ki jo izpostavi B NVO, je povezana z izvajanjem krepitev moči. Sogovornica izpostavi dilemo pri ugotavljanju meje med nadzorovanjem in dajanjem usmeritev: kje se konča usmerjanje in kje se začne nadzorovanje oz. "kaj je tvoje in kaj ne". Sogovornica tudi izpostavi, da se ženske med seboj razlikujejo in da potrebujejo različne stvari. Iz te opredelitve dileme vidim, da je potreben individualen pristop, kar spet sproži dilemo o meji med pokroviteljstvom in usmeritvami.

"Sama definicija krepitev moči se z njo strinjam. Je pa problem pri delu na centru za socialno delo, kjer imamo pa dvojno nalogo, eno je v okviru storitev krepitev moči, eno je pa, tako kot sva že prej rekli, v okviru javnih pooblastil in pa tudi zaščita mladoletnih otrok, v kolikor starši tega niso sposobni ali pa pripravljeni narediti. In ti dve nalogi se občasno v določenih primerih sta si nasprotujoči oziroma težko izvajata obe istočasno, ker ... usmerjeni v druge cilje" (D CSD).

D CSD se strinja z definiranim ciljem krepitev moči v definiciji. Izpostavi pa problem pri izvajanju krepitev moči v okviru CSD. Sogovornica izpostavi dvojno nalogo, ki jih imajo na CSD: krepitev moči in javna pooblastila. Obe nalogi si občasno nasprotujeta ali pa ju je težko izvajati istočasno, ker sta usmerjeni v različna cilja.

2.3.2. Krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, v primerjavi z žrtvami nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok

V feministični perspektivi ženske, žrtve nasilja, ki imajo otroke, pripadajo ranljivi skupini, "so matere v nevarnosti, ne pa matere, ki izpostavljajo svoje otroke nevarnosti" (Peled, Davidson-Arad, Perel 2010: 392). Vendar raziskovalke opozarjajo, da vloga matere pri ženskah, žrtvah nasilja lahko zbudi mešane občutke pri strokovnjakinjah, ki jim nudijo podporo. Poleg empatije in spoštovanja, ker so skrbale za svoje otroke v nasilnem okolju, lahko čutijo jezo in frustriranost, ker jo vidijo kot nekoga, ki ne ščiti svojih otrok (ne odide iz nasilnega odnosa), ali ker domnevajo, da jih tudi neposredno ogroža. Raziskave ugotavljajo paleto emocionalnih odzivov pri strokovnjakinjah v vseh posegih, povezanih z žensko, žrtvijo nasilja, ki ima otroke (E. Peled, B. Davidson-Arad, G. Perel 2010: 393). Emocionalni odzivi svetovalke, kot sta jeza in frustriranost, pa lahko v procesu krepitev moči delujejo kot ovira.

Strokovnjakinje na področju nasilja opozarjajo na "bremena", ki so jim podvržene žrtve nasilja, ki so tudi matere. Hooper v svojem članku "Izgube: kako matere občutijo spolno izrabljanje svojih otrok" med drugimi izpostavi položaj matere v primerih, ko so bili njihovi otroci spolno zlorabljeni s strani njihovih partnerjev, očeta otrok ali drugih oseb. Avtorica meni, da se "od dobre matere pričakuje, da bo sposobna preprečiti izrabljanje otrok, zato se ženske pogosto počutijo (ali pa drugi tako gledajo nanje), kot da so pri izrabljanju sodelovale" (Hooper 1996: 194). Dobnikar opozarja, kako se v primerih nasilja v družini gleda na vlogo matere in kaj se od nje pričakuje: "Kadar gre za nasilje v družini, literatura pogosto poudarja, da je naša pozornost prevečkrat usmerjena na sposobnost matere za vzgojo in zaščito otroka, namesto na vedenje nasilneža. Rečeno drugače, ko se srečamo z nasiljem v družini, se osredotočamo na materino sposobnost, da zaščiti otroka, čeprav je ta njena sposobnost zmanjšana prav zaradi nasilja. Namesto tega bi se morali osredotočiti na to, da nasilnež prevzame odgovornost za svoje vedenje" (Dobnikar 2009: 322). O prelaganju odgovornosti na žrtev glede zaščite otroka govori tudi intervjuvanka D NVO. Sogovornica govori na splošno in meni, da žrtev nasilja dobiva sporočila, kot je *"Vi ste tista, ki morate zaščititi otroke. Pravzaprav ji to sporočamo. Spet mora ona nekaj. Njemu nič ni treba. (...) Pri nas manjka tega inštituta: nasilnež moraš tudi ti nekaj."*

V britanski raziskavi o izkušnjah žensk kot mater v kontekstu nasilja v družini Lapierre dokazuje, da so težave, s katerimi se soočajo žrtve nasilje v zvezi z materinstvom, povezane s kontekstom nasilja, pa tudi z dejstvom, da se ta kontekst ne ujema z visokimi splošnimi pričakovanji od žensk kot mater. V takih okoliščinah ženske poročajo o povečanem občutku odgovornosti do svojih otrok in istočasno o izgubi nadzora nad materinstvom. Raziskave kažejo, da žrtve nasilja, kljub vsem težavam razvijejo različne strategije, s katerimi zaščitijo svoje otroke in poskrbijo za njih. Po mnenju strokovnjakinj taki zaključki spodbijajo

prepričanja, da so ženske, ki so doživele nasilje v družini, vedno slabe matere, in potrjujejo, da ženske imajo moč (Damant 2010: 13).

Raziskave kažejo, da se ženske soočajo z obtožbami, češ da niso zaščitile svojih otrok pred nasiljem v družini, tudi v službah za zaščito žensk in otrok pred nasiljem v družini. Ženske veljajo za krive tudi v primerih spolne zlorabe otrok s strani njihovih partnerjev. Po mnenju feminističnih aktivistk in znanstvenic to kaže, do katerih razsežnosti veljajo ženske za odgovorne za svoje otroke in kako se žarišče z moškega nasilja nad otroki premakne na "pomanjkljivosti" žensk kot mater. S feminističnega vidika to lahko vidimo kot izraz moške dominacije in ženske podrejenosti (:14).

Na podlagi odgovorov vseh sogovornic lahko sklepam, da krepitev moči žrtve nasilja, ki ima mladoletne otroke, in krepitev moči žrtve nasilja, ki nima mladoletnih otrok, potekata različno. Tri sogovornice s CSD (A, B, D) so opozorile na ovire pri krepitevi moči žrtve nasilja, ki ima mladoletne otroke, ki so povezane z zakonskimi pooblastili CSD. Kot oviro pri krepitevi moči vidijo javna pooblastila, na podlagi katerih morajo prioriteto obravnavati zaščito otroka. Dve sogovornici iz NVO (A in B) sta povedali, da je zadeva pri žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke, bolj kompleksna oz., da je treba zanje urejati več stvari (vpis v šolo ali vrtec, sodišče). A NVO in D CSD sta povedali, da lažje delata z žrtvami nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok. D CSD meni, da je delo brez otrok bistveno lažje, ker *"lahko več odločitev o izidih prepustiš njej"*.

A NVO meni, *"(...) tudi meni osebno lažje delati z ženskami, ki nimajo otrok. Ker ženska, ki ima otroke, sploh velike družine, veš, da se moraš dobro pripraviti, da zaštarša."*

Na vprašanje, kaj je najtežje pri delu z žensko, ki je žrtev nasilja in ima mladoletne otroke, A NVO odgovori: *"Ker je toliko nivojev različnih, teh življenjskih. Od na začetku hitro poiskati vrtec, šola, če je šola, še vse učbenike, delovne zvezke, donacije, vso to birokracijo, recimo temu, namesto, da bi se tam z otrokom začel stik vzpostavljati. Čeprav z otroki zelo rada delam, je to področje, ki bi ga rada še bolj podkrepila ali pa šla notri v to področje. Hkrati se ne moreš ženski toliko posvetiti. Te moje osebne dileme. Res, toliko front imam odprtih, katero začet, na kakšen način"* (A NVO).

A NVO razvrsti ovire in težave, s katerimi se sooča žrtev nasilja pri krepitevi moči, v različne kategorije:

- ovire, ki so osebnostne narave, in sicer ovire, "ki jih ima uporabnica v sebi";
- ovire, ki so na ravni države;

- ovire, kako najti službo in jo uskladiti z življenjem samohranilke, ter težave pri iskanju stanovanja z mladoletnimi otroki.

Iz odgovora A NVO lahko sklepam, da je ovira osebnostne narave, da so ženske, ko pridejo v zatočišče, brez moči. Sogovornica tudi meni, da več ko ima otrok, težje je za žensko, ovire pa so tudi lahko poškodbe, ki jih je ženska utrpela. *"Greva najprej na osebnostne, se pravi na tiste, ki jih ima uporabnica v sebi. Se mi zdi, ko pridejo v zatočišče, da so čisto brez moči, da jim je potrebno dati malo časa, da se klimatizirajo, navadijo in potem, da posledično tudi otroci prinesejo svojo noto, jim je najbrž še toliko težje, ker v bistvu sebe mora kontrolirati nekako, zaježiti, ker otrok bruha ven. Več ima otrok, težje je, po moje, vsaj jaz to opažam. Potem pa recimo, da čez čas, kak mesec, da se začnem pa spet s to dilemo ukvarjati. Ne morem tako posplošiti. Sigurno pa je to, da imajo vse to težavo. Se pravi, da so brez virov moči. Totalno sesute, saj zato so se odločile, da pridejo. Po navadi se pokaže dilema sama od sebe na eni točki. Ali čez otroka, ko tukaj popusti v kakih vzgojnih metodah, ali pa načnem sama to temo, kot en način motivacije, če se da. Spet odvisno od poškodb, ki jih ima, s katerimi pride. Potem pa greva, znotraj svetovalnega procesa iščeva, kateri so tisti njeni, kaj je njena močna stran. V bistvu se posvetim njej. Cilj je, da njo kolikor toliko okrepim, ker posledično bo potem tudi ona krepila otroka oz. otroke, kolikor jih ima. Dilem je en kup. Ženske sigurno, kar veliko njih, da se postavijo na noge, da zaživijo"* (A NVO).

Na podlagi odgovora predstavnice NVO lahko sklepam, da se ovire na ravni države nanašajo na prakso sodišč, kjer sogovornica opazi neprepoznavanje nasilja. *"Na državni ravni je en kup problemov. Se mi zdi, če je ženska pripravljena delati na sebi. Pa jih je kar nekaj takih, ki želijo, ki si želijo boljše življenje. To je pač dolg proces. Ampak na neki točki, če bo strmela k temu, bo uspela. Potem pa naleti na mnoge ovire. Sodišče je zelo kmalu. Tukaj se je potrebno pogovarjati o stikih, prevzeti mora eno vlogo, ki terja od njeveliko moči, na sodišču se mora pojaviti s povzročiteljem nasilja. Tako da nekako v prvih mesecih življenja v zatočišču ni časa za krepitev moči, ampak moraš kar pozabit in iti vse te procese, katere pač rabi za to, da bo en dan samostojna z otroki. Se pravi razveza, potem če je tu potem kazenska zadeva, pa če je po potrebi še prepoved približevanja po ZPND-ju. Tako, da je en kup stvari, ko se na njo kar pozabi. Ko pade v ta proces in mora in mora in mora. Tako da v bistvu nekako sem zdaj v zadnjem času ravno skozi ta proces, pa potem iščemo. Seveda, saj mora biti močna.v stik s tem, kaj se ji je dogajalo, v stik kaj rada počne. V sodišča ravno ne verjamem več. Pač ni mi za na sodišču iskat pravico"*

A NVO govori o tem, da ženska naleti na veliko ovir, ko pride v zatočišče: kmalu mora na sodišče, potem mora kar pozabiti in iti čez vse procese. *"Se pravi razveza, potem, če je tu*

potem kazenska zadeva, pa če je po potrebi še prepoved približevanja po ZPND-ju. Tako, da je en kup stvari, ko se na njo, kar pozabi."

Kot oviro pri krepitvi moči A NVO izpostavi težave, povezane s službo: ali jo ženska ima ali je nima. Če ima službo, jo kot samohranilka težko usklajuje. Kot težavo izpostavi tudi to, da so ženske, ki imajo mladoletne otroke, v nevarnosti, da bodo izgubile službo.

Poleg vprašanja službe se pojavi tudi vprašanje stanovanja. Sogovornica meni, da so možnosti najema tržnega stanovanja slabe. Predstavnica NVO omeni, da je premalo nujnih bivalnih enot in neprofitnih stanovanj. *"(...) In tista zadnja, ko odhaja oziroma malo prej, je seveda služba, če je nima. Če jo ima, je zelo težko usklajevat družino kot samohranilka in na drugi strani službo. Potem so tukaj ženske, ki jim grozi, da zgubijo službo, kar spet načenja njej občutek moči in na koncu mora najt še svoje stanovanje. Iti v podnajem največkrat, ker druge možnosti so zelo slabe. Se pravi, ni nekih nujnih bivalnih enot, ki bi bile razpoložljive takoj ali pa neprofitna stanovanja, ki bi bila malo prej dodeljena. Tako, da vse to vpliva nanjo. Se pravi znotraj tega, kolikor se le da, gradimo njen občutek moči, da smo v redu"* (A NVO).

Sogovornica C NVO meni, da so žrtve nasilja, ki imajo mladoletne otroke, bolj pripravljene sodelovati. Pri mlajših ženskahpa kot oviro pri okrevanju vidi dejstvo, da mlade ženske še ne vedo točno, kaj bi "rade" v svojem življenju. Pri starejših ženskah pa kot oviro opaža miselne vzorce "sem že toliko stara, kaj pa še lahko spremenim?", ki jim otežujejo okrevanje. *"Mogoče ženske, ki imajo mladoletne otroke, so včasih bolj pripravljene sodelovati, ampak sodelovati v tem smislu, da spremenijo svoje življenje zato, ker so tukaj vpleteni otroci. In morajo nekako prevzeti kontrolo v svoje roke, bi tako rekla tudi, če doma pač tega niso mogle, ker je pač to urejal partner nekako, če začenjajo svoje življenje na svoji novi poti, morajo stvari si začeti urejati. Jaz mislim, da otroci imajo tukaj veliko težo, prvič zato, ker one same čutijo odgovornost, da morajo za otroke poskrbet, ker nihče drug ne bo, drugič so nekatere od njih, tudi ker center pritiska na njih, da v primeru, da ne bodo odgovorno poskrbele za svoje otroke, jih bodo namestil v rejniške družine"* (C NVO).

Sogovornica D NVO je kot oviro pri krepitvi moči izpostavila družbena pričakovanja od matere, ki hoče zapustiti nasilnega partnerja: *"(...) družba pri nas še vedno veliko sprejema take odločitve po zapustitvi nasilnega partnerja, kot v smislu otroku boš vzela očeta, če ima mladoletne otroke. Tukaj je potrebno veliko delati na tem, da bosta starša celo življenje, ni pa*

nujno, da sta partnerja. Tudi mame slovenske imamo zelo to: do otrok je prijazen, saj otrok ne tepe, potrpi še malo" (D NVO).

Iz citata je razvidno, da družbena pričakovanja mati, ki hoče zapustiti nasilnega partnerja, predstavljajo v negativni luči oz. kot nekoga, ki otrokom vzame očeta. Polega tega lahko iz odgovora D NVO domnevam, da imamo ženske taka družbena pričakovanja že ponotranjena. Zato krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke in hočejo zapustiti nasilnega partnerja, traja daljši čas, od svetovalke pa zahteva kritični pogled na družbena pričakovanja od žensk. Kelly meni, da "ženske morajo najprej podvomiti o teh zdravorazumskih definicijah, predpostavkah in opravičilih, da lahko poimenujejo svoje izkušnje" (Kelly 1996: 99).

Strokovnjakinje opozarjajo, da "je materinstvo ena od pomembnih možnih socialnih ženskih identitet, h kateremu so močno usmerjena tudi družbena pričakovanja in spodbude" (Urek 1998: 167). Dekonstrukcijo koncepta materinstva lahko povežemo z drugim feminističnim valom. Kerševan Smokvina v svoji magistrski nalogi navaja, da so "feministične kritike izpostavile razpetost med materinstvom kot institucijo socialne kontrole nad ženskami na eni strani in med materinstvom kot udejanjenjem esencialne ženskosti na drugi" (Kerševan Smokvina 2007: 8). Avtorica raziskuje tudi podobe dobrega in slabega materinstva. Podobe "dobre matere" lahko povežemo s trpljenjem: "Izraz 'žrtev' kot senca spremlja izraz 'otrok' in zdi se, da je družbeno odobrena naloga žensk ta, da se 'žrtvujejo za otroke' (: 14). Po drugi strani pa se podoba tako imenovane "slabe matere" ali "demonizirane matere" navezuje na tiste ženske, ki "vzgajajo pošasti in predstavljajo grožnjo družbi". To so samske matere, prezaposlene matere, karieristke, feministke, lezbične matere, romske matere, priseljenke, odvisnice, prostitutke, posiljenke, samomorilke (Kerševan Smokvina: 14). Kerševan Smokvina se pri opredelitvi podobe "slabe matere" in njenih funkcij naslanja na Woodwardovo, ki meni, da "slabe matere (...) konstruirajo diskurzi socialne politike, medicine in psihologije" (v Kerševan Smokvina 2007: 14). Avtorica opozarja, da je "breme" oz. odgovornost za razvoj otroka preloženo na mater in "nobena še tako 'dobra mati' ne more ubežati senci krivde, ki spremlja materinjenje" (: 15). Bolj obširno razlago materinstva oz. podobo "vsemogočne matere" Kerševan Smokvina navaja na podlagi opisa Štularjeve, ki meni, da "se je današnja podoba vsemogočne matere razvila na osnovi znanstvenih odkritih o vlogi zunanjih vplivov na razvoj otroka in ob hkrati nespremenjeni delitvi dela med očetom in materjo pri vzreji in vzgoji otrok. To, da je mati tista, ki prevzame odgovornost za otrokov razvoj, gre z roko v roki s krivdo: ker naj bi bilo v zmožnosti matere popolno materinjenje (ki se prikazuje kot naravna danost ali priučena spretnost), je za vsako nepopolnost kriva mati sama. Odgovornost oziroma krivda pa ne obstaja le na individualni ravni (otrok se ne razvije v

popolnega ali vsaj zglednega pripadnika družbe), ampak posredno zadeva tudi nacijo, njen družbeni red in v končni fazi cel svet" (v Kerševan Smokvina 2007:15).

Druge sogovornice so izpostavile še druge dileme in ovire. Iz odgovora C CSD lahko sklepam, da pri delu z žrtvijo nasilja, ki ima mladoletne otroke, kot ovire pri krepitvi moči vidi življenjsko situacijo uporabnice (odvisnost od partnerja, težave pri artikuliranju svojih problemov), pomanjkanje časa zaradi samega dela na CSD, slabo povezanost med institucijami, ki bi morale spremljati situacijo uporabnice. Kot dilemo izpostavi vprašanje, ali je v korist otroka, da gre z materjo v varno hišo ali materinski dom.

D CSD kot dilemo izpostavi vprašanje, do katere točke lahko žensko krepiš in kje moraš poseči s strani države zaradi zaščite otroka. To dilemo lahko povežem s predpostavko o tem, da si krepitev moči žrtve nasilja in zavzemanje za varstvo in koristi otroka pravzaprav nasprotujeta.

B NVO izpostavi dileme pri krepitvi moči, ki so povezane s konceptom krepitve moči. Po njenem konceptu krepitve moči ni preprost; v primerih materinega nasilja nad otrokom ali drugih oblik vzgoj, ki ne vodijo k dobremu razvoju otroka, se "lomi". Sogovornica izpostavi, da v takih primerih nastopa s pozicije moči. Je v dilemi, kadar se njen pogled razlikuje od uporabničinega. Zastavi si vprašanje, ali se ima pravico vtikati v njeno življenje. Sogovornica označi krepitev moči žensk - žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, kot kompleksno, saj je treba urejati več stvari in si materini in otrokovi interesi včasih pridejo navzkriž. Sogovornica izpostavi dilemo zaščite otroka in krepitve moči ženske.

C NVO meni, da so ženske z otroci bolj pripravljene sodelovati, medtem ko mlajše ženske brez otrok niso toliko odgovorne za svoje življenje, starejše pa več ne verjamejo, da sploh lahko kaj spremenijo. Dilemo prepozna v vprašanju, kako ne biti pokroviteljska. Dilemo opredeli kot nemogočo. Razloži, da je z obliko institucije pogojen tudi čas, ki ga strokovne delavke lahko namenijo raziskovanju načinov, kako bi uporabnica izpeljala korake. Govori o dilemah pri prepoznavanju načina, kako pristopiti k uporabnici. Kot dilemo izpostavi tudi vzdrževanje distance z uporabnicami v okoliščinah, ko ima z njimi bolj neformalne odnose (vodenje delavnic) in mora biti pozorna na "strokovni odnos".

2.3.3. Dileme in ovire v zvezi s prepoznavanjem nasilja

Preden predstavim odgovore intervjuvank na vprašanje o prepoznavanju nasilja, naj izpostavim svoje ugotovitve glede izraza, ki sem ga uporabila v intervjuju. Intervjuvanke sem vprašala: "Kako ocenite, da gre za nasilje v družini in kdo je žrtev? Ali se v konkretnih

primerih soočate s kakšnimi težavami pri opredelitvi nasilja v družini? Če se soočate s težavami, s katerimi se soočate?". S tem vprašanjem sem hotela dobiti informacijo o dilemah in ovirah, ki se pojavljajo pri prepoznavanju nasilja. Med izvajanjem intervjujev sem namreč ugotovila, da beseda "oceniti" ni primerna in da je primernejša beseda "prepoznati". Tudi iz odgovorov nekaterih sogovornic lahko sklepam, da so besedno zvezo "oceniti nasilje" prepoznale kot neustrezno. Sogovornica A CSD je na vprašanje odgovorila: *"Kar mi povejo. Jaz ne ocenjujem v tem smislu, kaj zdaj, po katerem členu, pa kakšno nasilje in to. Če pride in pove, da je to in to, jaz to verjamem. Ne ocenjujem, ali je ali ni"* (A CSD)

Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje pomen besede oceniti: **océniti** -im, in oceníti in océniti -im dov. (é; îé) **1. določiti denarno vrednost**: oceniti premoženje, zemljišče **2. ustvariti, izraziti mnenje, sodbo o čem, zlasti glede na kakovost**: oceniti literarno delo; nastop so dobro ocenili; kritično, strokovno oceniti; negativno, ugodno oceniti; oceniti z določenega stališča // knjiž. *presoditi*: oceniti dokaze, izjave, navedbe; položaj je pravilno ocenil; proizvodni plan bo treba ponovno ocenit. *ikritično pregledati, analizirati* **3. ugotoviti veljavo ali vrednost**: oceniti človeka po dejanjih **4. približno določiti količino**: **ocenili** so rezerve, zaloge; nastalo škodo so takoj ocenili / približno oceniti razdaljo, višino itn.

Pomen besede "prepoznati" je opredeljen tako: **prepoznáti** -znám dov. (á â) **1. ugotoviti, da je kdo isti, kot se misli**: čeprav je bil maskiran, so ga prepoznali; prepoznati ponesrečenca, utopljenca / že pri prvih zvokih je prepoznal napev; takoj je prepoznala njegovo pisavo // *pri ponovnem srečanju ugotoviti, da je kdo isti, kot se misli*: svojega nekdanjega učenca je takoj prepoznal; tako se je spremenil, da ga ni prepoznala; pogledal se je v ogledalo in se komaj prepoznal / prepoznati po **glasu**, po hoji **2. ugotoviti: prepoznali so njegovo bolezen**; hitro je prepoznal fantovo nadarjenost • zastar. prepoznala in zaljubila sta se v vlaku *spoznala, seznanila* **prepoznán** -a -o: prepoznani mrlič; razveselil se je prepoznane sošolca.¹³

Beseda "oceniti" predpostavlja vrednotenje in s tem povezano sodbo. Beseda "prepoznati" ima drugačen pomen, in sicer predpostavlja, da neko dejstvo obstaja in da ima strokovnjakinja znanje in veščine, da ga prepozna. Prvo navodilo glede odnosa do žrtve nasilja, kadar izhajamo iz stališč krepite moči žrtve nasilja, je, da žrtvi verjamemo. V strokovnih izhodiščih, predstavljenih v biltenu skupnosti CSD Slovenije za delo z odraslimi žrtvami

¹³http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=prepoznati&hs=1.

nasilja v družini, je v poglavju "Odnos do žrtve nasilja" na prvem mestu opredeljeno, da žrtvi nasilja verjamemo, da je žrtev nasilja:

- žrtve nasilja na zaslišujemo;
- ne iščemo dokazov za to, da je res žrtev;
- ne iščemo "objektivne resnice" – ne zanima nas "druga stran" (Kaljenje 2010: 69).

Pomen besede "oceniti" ne predpostavlja pomena verjeti, medtem ko pomen besede "prepoznati" predpostavlja obstoj nečesa, v kar verjamemo. V tem poglavju se bom osredotočila na tematiko prepoznavanja nasilja in ga povezala z izhodiščem, da je treba žrtvi nasilja verjeti. Izhodišče, da je treba žrtvi nasilja verjeti, lahko povežemo s problematiko prepoznavanja nasilja in opredelitvijo nasilja.

Na podlagi odgovorov vseh intervjuvank na vprašanje o prepoznavanju nasilja lahko sklepam, da vse sogovornice uporabljajo strokovna izhodišča, ki določajo, da je žrtvi treba verjeti in da se nasilje prepozna iz pogovora.

1. Primere, ko uporabnica govori o nasilju, strokovne delavke pa ga ne prepoznajo, opisujejo tako predstavnice CSD kot predstavnice NVO. Na podlagi odgovorov dveh predstavnic NVO lahko domnevam, da so njihove dileme bolj osebne narave in ne vplivajo na delo z uporabnico. Obe sogovornici namreč povesta, da delata po načelih NVO, ki zahtevajo, da se ženski verjame. Sogovornica D CSD govori o pritiskih ljudi, ki pridejo na CSD "z idejo, da so žrtev nasilja", da bi uveljavili "neke ugodnosti" (neprofitno stanovanje, "boljšo pozicijo v razveznem postopku", denarne posledice).

2. Predstavnica D CSD izpostavi težave pri ugotavljanju, kdo je žrtev nasilja in kdo je njegov povzročitelj. Domnevam lahko, da je to povezano z nalogami, ki jih opravlja CSD. CSD dela s povzročitelji, nudi pomoč žrtvam nasilja in nudi pomoč vsem osebam, ki se znajdejo v stiski.

3. Na podlagi odgovora C NVO (sogovornica izpostavi svojo dilemo, kako delati z uporabnico, ko ugotoviš, da ima psihične težave, zaradi katerih so lahko ogrožene druge uporabnice), lahko sklepam, da imamo na institucionalnem nivoju premalo oblik pomoči za žrtve nasilja. Oblik pomoči za žrtve nasilja, ki imajo težave z duševnim zdravjem, namreč ni.

4. O neprepoznavanju nasilja s strani žrtev nasilja v njihovih odgovorih poročajo predstavnice CSD in predstavnice NVO (C CSD; D NVO). Neprepoznavanje nasilja s strani uporabnice je lahko ovira za svetovalko, če nima dovolj znanja in veščin, kako ženski pomagati pri raziskovanju, kaj vse je doživela.

5. O neprepoznavanju nasilja s strani uporabnic govori tudi sogovornica B CSD. Ob pojasnjevanju svoje dileme glede nasilja ob razhajanju in klasičnega nasilja socialna delavka omeni, da tako nasilje prijavi. Nato pojasni, da ji potem uporabnica največkrat reče, da ni bilo

tako hudo, in posledično tudi tožilstvo dejanja ne opredeli kot nasilje. V tem primeru je neprepoznavanje nasilja s strani uporabnice lahko pričakovano zaradi neobčutljivosti družbe do nasilja: "Prevladujoči moški diskurz poskuša naturalizirati in ideološko opravičiti moško nasilje nad ženskami in odnose moči, ki podpirajo rabo sile v odnosih med spoloma" (Kelly 1996: 99). Iz odgovora lahko sklepam, da neprepoznavanje nasilja s strani uporabnice svetovalna delavka uporabi kot argument za utemeljitev svoje hipoteze, da nasilje ob razvezah ni tako hudo. Definicija krepitve moči, ki sem jo predstavila v intervjujih, poudarja, da se pri sprejemanju odločitev upošteva vidik uporabnice. Vendarle lahko v takem primeru upoštevanje vidika uporabnice prispeva k neprepoznavanju nasilja in ji celo škoduje (če ne dobi dovolj informacij o zaščiti). Na podlagi odgovora B CSD lahko domnevam, da je treba poudariti, da je prepoznavanje nasilja dvosmeren proces, v katerem mora aktivno vlogo prevzeti svetovalka.

6. O neprepoznavanju nasilja s strani drugih institucij, predvsem pravosodnih institucij, poročajo tako predstavnice CSD (B, C) kot predstavnice NVO (B). Iz odgovora B CSD lahko domnevamo, da že vnaprej predvideva, da tožilstvo ne bo "našlo" znakov nasilja v družini pri nasilju ob "razvezah", C CSD pa predstavi primer, ko je otrok dal prijavo zaradi nasilja s strani enega od staršev, ovadba pa je bila zavržna. B NVO govori na splošno o problemu, ko žrtev nasilja "ne ustreza" podobi 'idealne žrtve', in takrat nastopijo težave z dokazi. Na podlagi odgovorov vseh navedenih lahko domnevam, da drugačno videnje situacije oz. neprepoznavanje nasilja s strani pravosodnih institucij lahko negativno vpliva na krepitev moči žrtve nasilja in na okrepljenost samih svetovalnih delavk CSD in NVO.

7. Na podlagi odgovorov sogovornic s CSD in iz NVO lahko kot oviro pri krepitvi moči izpostavim neprepoznavanje nasilja nad otrokom s strani matere (A NVO), svojcev (D NVO), CSD (D NVO), obeh staršev (D CSD). Proces krepitve moči namreč zahteva prostovoljno sodelovanje uporabnice. Če žrtev nasilja ne prepozna nasilja, ki ga izvaja nad otrokom, ali posledic nasilja za otroka, ki je priča nasilju, potem je sam proces krepitve moči bolj zahteven za svetovalko oz. se celo zaključí, če žrtev nasilja začuti pritisk ali zahtevo s strani svetovalke. Domnevam lahko, da sam koncept krepitve moči, ki pri prepoznavanju nasilja poudarja upoštevanje perspektive uporabnice, lahko vpliva na slabše prepoznavanje nasilja. Feministične teoretičarke namreč opozarjajo, da je nasilje nad ženskami zaradi prevladujočega moškega diskurza naturalizirano ali celo opravičevano in da imajo žrtve nasilja lahko težave pri opredeljevanju svojega doživljanja kot nasilja. Strokovnjakinje na področju nasilja tudi poudarjajo, da igrata pri prepoznavanju nasilja pomembno vlogo strokovna delavka in odnos med žrtvijo nasilja in strokovno delavko. Palaić meni, da je "reševanje in ukrepanje v primerih

Tudi teoretičarke s področja socialnega dela pri konceptu krepitev moči opozarjajo na dilemo, ki izhaja iz prepričanja, da je uporabnica kompetentna oseba in zna sama sprejeti najboljšo odločitev zase. Askheim navaja, da mora strokovnjakinja najti ravnovesje med vključevanjem uporabnice v reševanje problema in zaščito uporabnice pred morebitnimi rizičnimi situacijami, ki jih uporabnica morda ne razume zaradi kognitivnih omejitev, zaradi pomanjkanja življenjskih izkušenj ali težav v duševnem zdravju (Askheim 2003: 237). Avtor opozarja, da imajo strokovnjakinje dolžnost do uporabnic v socialni sferi in tudi dolžnost, da jih zaščitijo pred škodo. Zato poudarja, da se strokovnjakinje na podlagi koncepta krepitev moči ne smejo odpovedati svojemu strokovnemu znanju in morajo delovati v korist uporabnice (Askheim 2003: 236).

2.3.3.1. Neprepoznavanje nasilja nad otrokom je lahko ovira pri krepitvi moči žrtve nasilja

Na podlagi odgovora D NVO lahko kot oviro pri krepitvi moči žrtve nasilja izpostavim neprepoznavanje nasilja nad otroki: *"(...) Mi uporabnice poročajo, da svojci menijo, da otroci niso žrtve nasilja, ali pa centri, na centru to tudi slišimo. Saj otrok ne tepe, sta kot dva grozdka visela na njemu, tako ga imata rada."* Z neprepoznavanjem nasilja nad otrokom se reproducira večja strpnost do nasilja. Kelly izhaja iz feminističnega prepričanja in trdi, da "prevladujoči moški diskurz poskuša naturalizirati in ideološko opravičiti moško nasilje nad ženskami in odnose moči, ki podpirajo rabo sile v odnosih med spoloma" (Kelly 1996: 99). Okolje, ki reproducira strpnost do nasilja, lahko oteži žrtvi nasilja proces krepitve moči, ki je usmerjen k razvijanju kritične zavesti, s katero žrtev ozavešči svojo pozicijo zatiranja in se premakne naprej. Predvidevam lahko, da z neprepoznavanjem nasilja nad otrokom na nek način "podpiramo" povzročitelja: "Krivec vabi, da se postavimo na njegovo stran. Želi le to, da opazovalec ne bi ničesar naredil. Krivec apelira na univerzalno željo po tem, da ne bi videli,

slišali in govorili nič slabega. V nasprotju s tem žrtev prosi opazovalca, da bi z njo delil breme bolečine. Žrtev zahteva delovanje, angažiranje in spominjanje" (Zaviršek 1998: 12).

Neprepoznavanje nasilja nad otrokom s strani CSD in posledice takega neprepoznavanja pri krepitvi moči žrtve nasilja lahko razberemo iz odgovora sogovornice A CSD. Predstavnica CSD izpostavi, da bi ji pomagalo razreševati dileme in ovire pri izvajanju krepitve moči, če bi postopki na sodišču tekli hitreje, saj bi bilo tako manj možnosti za "manipulacijo". Sogovornica med odgovorom predstavi primer očeta, ki je dobil začasno odredbo o prepovedi stikov. Zaradi tega otrok že pol leta nima stikov z očetom. Strokovna delavka izpostavi svojo dilemo, ali je primerno oz. ali je v korist otroka, da stikov ni. Pozneje tudi pojasni svoje videnje. Meni, da ni nujno, da je bil storilec nasilen tudi do otroka, če je bil nasilen do žrtve. Po njenem mnenju lahko otrok dobro funkcionira in pridobi ob takem očetu.

"Da bi bili postopki hitrejši. In vse te krive ovadbe in prijave, manipulacija, da bi se to malo prečistilo" (A CSD).

"Kako bi bilo to mogoče?"

"S hitrejšimi postopki. Vsako stvar je potrebno res preveriti. Absolutno. Ampak, če ni nič na tem, da bi se hitro zaključilo. Če pa je, pa da bi se hitro ukrepalo. To bi iz mojega vidika te prijave, onemogočanje stikov, nasilje, sumi spolnih zlorab, ko zadeve tu stojijo eno leto, do dve, tri. Ne da imamo izrek prepovedi približevanja, sicer tukaj govorim o obrnjeni zadevi, ko je mati kot, čakaj kako naj ti to, mah nič to, brez veze" (A CSD).

"Ne, mene to zanima."

"No v glavnem, čas je problem. Oče nima stikov z otrokom že več kot pol leta. (...) Jaz zdaj ne vem, kaj je in kaj ni...ugotavljamo, ne moremo mimo papirja, začasno odredbo o prepovedi stikov, ne moremo, ampak vprašanje, vprašanja se postavljajo, ali je to primerno, ali je v korist otroka, ali ni, kaj, kako. (...)Tukaj je včasih tako, ko se določajo stiki in ženska potem, ki je bila ali je žrtev nasilja, to težko sprejme. Stiki pa naj bi bili prvenstveno v korist otroka. Tudi, če je bil storilec, tudi če je bil nasilen do nje, ni nujno, da je bil do otroka nasilen. Otroku lahko zelo dobro funkcionira ob tem očetu oziroma pridobi več. No, to sem že prej govorila. Zato se zamuja z dolgotrajnimi postopki" (A CSD).

Strokovnjakinje na področju nasilja nad ženskami in otroki menijo, da ni še nobena raziskava potrdila, da bi stiki otroka s staršem, ki je bil nasilen in ki ni začel spreminjati svojega vedenja, otroku koristili. Ravno nasprotno: strokovnjakinje menijo, da je možnost, da bodo stiki z nasilnim staršem otroku koristili, majhna, in da je težko popraviti odnose, če se otrok in mama bojita očeta in če oče ni pripravljen prevzeti odgovornosti zato, da bi se spremenil (Radford, Hester 2006: 86-86). Ker intervjuvanka v odgovoru meni, da bi bilo za otroka koristno, če bi

čim prej imel stik z očetom (kljub izdani začasni odredbi), povzročiteljem nasilja, lahko domnevamo, da je krepitev moči matere zapostavljena.

D CSD izpostavi težave pri opredelitvi povzročitelja in žrtve nasilja ter v primerih, ko je perspektiva uporabnice drugačna od perspektive strokovnjakinje. *"Težave so bolj kot pri opredelitvi nasilja, pri opredelitvi kdo je žrtev in kdo je povzročitelj nasilja, ker vedno štartamo najprej s prijaviteljem. Tisti, ki pride prijaviti nasilje, tistega najprej definiramo kot žrtev, ko pride s svojo subjektivno zgodbo, se nam pa večkrat izkaže potem, ko raziskujemo zadevo, da stvari niso tako črno/bele. Probleme imamo na centru pa takrat, kadar ljudje definirajo neko vedenje kot nasilje, mi ga pa ne prepoznamo kot nasilje, ampak kot težavo v partnerskih odnosih, kjer se dva enakovredne moči, ki bijeta svojo bitko. In pri tem tudi uporabljata nasilna vedenja, vendar pa sta enakovredne moči. Pri tem imamo težave"* (D CSD).

"Kako rešujete to težavo z uporabnicami oziroma, kako jo rešujete takrat, kadar se uporabničin pogled razlikuje od vašega?"

"Mi jim skušamo argumentirati svoje vidike in pokazati zakaj tako mislimo, in tudi postopke, ki jih peljemo, jih ne peljemo v okviru nasilja v družini ...za preprečevanje nasilja v družini, ampak v okviru drugega javnega pooblastila, to je pomoč pri urejanju odnosov v družini. To je tudi javno pooblastilo, ki ga imamo, to ni storitev, vendar pa je namenjeno ravno reševanju teh partnerskih, starševskih zapletov, kjer sta partnerja enakovredne moči. Kjer ne gre za podrejeni, nadrejeni položaj, da bi temu lahko, kar je osnovna definicija nasilja.(...)" (D CSD).

"Občasno se zgodi to, da ljudje pridejo z idejo, jaz sem žrtev nasilja. Pridejo to najpogosteje takrat, kadar želijo uveljavljati še neke druge ugodnosti, ki iz tega izhajajo. Bodisi dobiti neprofitno stanovanje, bodisi boljšo pozicijo v razveznem postopku, dodelitvi otrok, neke denarne posledice. Takrat pač opredelimo, kaj je nasilje, definiramo nasilje in poskušamo tudi definirati odnose, ki jih oni definirajo kot nasilje in pokazati na razliko" (D CSD). Sogovornica kot težavo izpostavi prepoznavanje, kdo je žrtev in kdo povzročitelj nasilja. Po njenih besedah kot žrtev nasilja opredelijo tistega, ki prijavi nasilje. Tako izhodišče temelji na strokovnih navodilih, da se žrtvi nasilja verjame. Vendar je glede na dejstvo, da CSD nudi pomoč različnim skupinam ljudi v različnih stiskah, hkrati pa izvaja tudi zakonska pooblastila, razumljivo, da morajo socialne delavke raziskati situacijo. Sam proces raziskovanja je odvisen od uporabnice (koliko je verbalno močna in jasno artikulirana) in strokovnjakinje in njenih sposobnosti (Palaić 2012: 110). Domnevam lahko, da prepoznavanje nasilja otežuje delo na CSD. Poleg tega lahko na podlagi odgovora domnevamo, da sogovornica ne uporablja

izhodišča pristranskosti pri delu z žrtvami nasilja. Na lažje prepoznavanja, kdo je žrtve nasilja in kdo je povzročitelj, lahko vpliva feministično izhodišče, ki opozarja na to, da so ženske podrejena skupina v družbi in da so v večini primerov žrtve nasilja ženske. Vloga "nevtralnega razsodnika", lahko negativno vpliva na žrtev nasilja, saj potrebuje pristransko zavzetost.

2.3.4. Dileme in ovire: zaščita otroka in krepitev moči matere

1) Tri predstavnice CSD ne izpostavijo dilem ali ovir glede prijave nasilja v primerih, ko gre za žrtev nasilja brez otrok ali ko je tudi otrok žrtev nasilja. C CSD pove, da si včasih želi, da ji nasilja ne bi bilo treba prijaviti. Iz tega stavka ne morem delati nobenih zaključkov. V daljšem odgovoru C CSD namreč govori o tem, kako poda informacijo o nasilju na policijo. Tako izjavo lahko interpretiram kot osebno dilemo, ki jo ima sogovornica s CSD.

2) A NVO v odgovoru o prijavi nasilja v primerih, kadar žrtev nasilja izvaja nasilje nad otroki, pove, da so se o tej dilemi pogovarjale v zatočišču. Iz odgovora lahko domnevam, da so v zatočišču prišle do nekega soglasja, da nasilja matere nad otrokom ne prijavijo takoj, in da tako soglasje temelji na argumentu, da nasilja ne bodo prijavile, dokler je otrok v okolju, kjer je varen, in dokler ženska sodeluje pri spreminjanju svojega vedenja. Kot pravi sogovornica, je "čas za premišljevanje" o prijavi takrat, ko otrok ni več varen. Tako razmišljanje lahko navežem na obliko pomoči, ki nudi zatočišče, kjer so prisotne strokovne delavke, ki izvajajo pomoč odrasli žrtvi nasilja in otroku. Sogovornica iz NVO meni, da je zakonska določitev o prijavi nasilja v primerih, ko gre za nasilje nad otrokom, v roku 24 ur, primerna, zlasti kadar otrok ni več v varnem okolju. Sogovornica A NVO pove, da nima dilem glede prijave nasilja, ima pa dileme glede tega, kako se bo stvar razvila na sodišču. Iz odgovora sogovornice lahko sklepam, da po njeni oceni nasilje na sodiščih ni prepoznano. Zato ima dilemo glede prijave nasilja.

3) Sogovornica C NVO izpostavi problem podajanja prijave proti volji žrtve nasilja, saj v takem primeru izgubi žrtvino sodelovanje in prijava ne bo šla naprej. Sogovornica zagovarja način, da se žensko krepí in da sama *"začuti, da je pomembno to prijavo podati, da ni sama kriva za stvari, ki so se ji dogajale"*. Glede prijave nasilja nad otrokom sogovornica nima nobenih pomislekov.

4) Sogovornica B NVO zagovarja stališče, da je treba odraslim žrtvam nasilja prepusti odločitev o prijavi nasilja (kadar ne gre za hudo ogroženost). Tako stališče lahko povežem z liberalnimi feminističnimi stališči, ki zagovarjajo avtonomijo žrtve nasilja pri odločanju. To dopušča tudi zakonska podlaga: 6. člen ZPND govori o dolžnosti prijave v primerih nasilja

razen "v primeru, če žrtev temu izrecno nasprotuje in ne gre za sum storitve kaznivega dejanja, ki se preganja po uradni dolžnosti".¹⁴

5) Sogovornica D NVO predstavlja dileme v zvezi z anonimnimi prijavami, in sicer, ali bo taka prijava sploh "uspešna", ali bo žrtev nasilja pripravljena sodelovati s policijo, ko ne bo imela zagovornice, in ali ne bo vsega zanikala.

2.3.4.1. Dileme pri krepitvi moči matere, ki izvaja nasilje nad otroki in je žrtev nasilja s strani partnerja

A NVO opisuje svoje dileme iz primera, ko je delala z žrtvijo nasilja, ki je bila nasilna do otroka: *"Zdaj se spomnim primera, ko je bila nasilna do otroka, starejšega. In je bila res huda dilema v zatočišču in po dolgih pogovorih in superviziji smo se odločili, da zadevo prijavimo in je potem na sodišču padlo, ker ni šlo dovolj dokazov. Šlo je za psihično nasilje, ampak zelo hudo, zelo grdo. Malo je neprijetno, ampak meni je v ospredju otrok, njegova zaščita. In tam je šlo res predaleč, zelo predaleč."* Sogovornica v nadaljevanju opisuje, da je krepitev moči matere potekala kar nekaj mesecev: *"(...) je bilo kar nekaj mesecev. To je bil eden mojih prvih primerov. Otrok je bil zelo zelo vodljiv, sodelujoč, samo malo podpore je rabil.(...) Ta otrok je potem v pogovoru z menoj zelo hitro izpostavil, da ga mami ali udari, ali mi je govoril, kaj dela. In potem smo začeli delati z mamo v tandemu. Jaz sem delala z otrokom, kolegica pa z mamo. Tako da smo potem tudi skupaj delali, vse žive poti. Mama je na eni točki zadevo videla, se jo je zavedla in se odločila, da se želi spremeniti. Je bilo hudo. Tako, da je potem ziher trajalo eno obdobje treh mesecev, ko smo samo na tem delali in je bilo bolje. (...)In že ves čas je bila dilema, do kje gremo, tukaj potem na koncu, po tistem, ko je ozdravela, pa se spet začela dret, je bilo dovolj. Ker se nismo čisto nikamor premaknili, tako da smo ji tudi povedali, da jo bomo prijavili. Itak smo se skoz odkrito pogovarjali, kje vidimo dileme in tako, da smo potem pisno obvestili center in je šlo naprej."*

Sogovornica opisuje tudi dilemo iz primera, ki so ga reševali v instituciji: *"To je bila dilema, o kateri smo se pogovarjali. Če jo takoj prijaviš, ne narediš nič. Jo samo potunkaš, izgubiš sodelovanje, nič. Jaz vseeno pravim, v zatočišču imamo nadzor, vidiš, slišiš in se zadržujejo in se tudi poskušajo bolje obnašati. Tako da nekako je otrok na varnem. Čim pa otrok ni več varen, potem pa mislim, da je čas za premišljevanje o prijavi" (A NVO).*

¹⁴<http://www.uradni-list.si/1/content?id=84974>.

"Ali bi ti tu kaj spremenila, zakonsko, strokovno? Ker strokovno je treba krepiti žensko zaradi posledic nasilja, po zakonu pa je treba takoj prijaviti nasilje."

"Jaz se bom spet oprla na to, mi žensko imamo pri nas in jo spremljamo. Recimo, da bi se ženska zaradi nesodelovanja odločila na točki, ko jo jaz soočim s tem, kako dela. Pa itak je ne soočim bum takoj, da ona pade dol, ampak lepo postopoma doziram, kaj opažam, kaj lahko spremeni in kaj ne. Res ne grem direktno. Če tega ni, pa če bi šla, če bi rekla, veste kaj, poln kufer vas imam, jaz tega ne bom poslušala, potem bi ji rekla, glejte v redu, vaša odločitev, jaz moram to prijaviti. Dokler pa vidim, da je tam in da je otrok varen, bi pustila. Če pa zdaj pogledam generalno, zakonsko, prijava takoj, ko zaznamo, bi pa pustila. Imam pa eno drugo izkušnjo iz šole, kjer pa niso takoj prijavili, pa bi morali. Pa je otrok kazal znake spolne zlorabe. (...) V takih primerih ali pa ko zaznaš sredi ceste, v bloku, takrat bi pa rekla takoj. Tako da nikoli se nisem poglobljala, kako bi to zakonsko spremenila. Nekako sem vzela to, kar imamo v okvirih, pa znotraj katerih na kakšen način lahko delam" (A NVO).

Dilemo, ki jo je predstavila sogovornica iz NVO, bi lahko opredelila kot dilemo med krepitvijo matere pri vzgojnih metodah in zaščito otroka. Na podlagi sogovorničinega odgovora lahko sklepam, da lahko krepitev moči ženske, ki je nasilna do svojih otrok, poteka v okolju, kjer sta tako ona kot otrok na varnem. Poleg tega je sogovornica v svojem odgovoru omenila, da sta na primeru delali dve svetovalki, ena z mamo, druga z otrokom.

Tudi sogovornica C iz NVO, ki nudi nastanitev žrtvam nasilja, v svojem odgovoru omeni, da ima izkušnje z žrtvami nasilja, ki so bile nasilne do svojih otrok. Izpostavi svojo dilemo, ki jo ima na začetku, in sicer *"na kakšen način seveda ji povedati, da je to pač nedopustno, da gre za isto situacijo kot so jo doživele one, da je to ponižujoče in za otroka..."* Na podlagi odgovora C NVO lahko sklepam, da je prvi korak v takih primerih opozorilo žrtvi nasilja, ki se vede nasilno do svojih otrok. Sogovornica v odgovoru predlaga, da bi v primerih, ko bi bila sprejeta mama in otrok, z njima delale dve svetovalki; ena z mamo in ena z otrokom, *"ki bi nastopala v korist otroka in v bistvu potem seveda tudi se združita skupaj svetovalke, če je potreba. Ampak, da ta, ki dela v korist otroka, z njo govori o tem, kako otroka vzgajati in, da to [nasilje] ni dopustno, da ni v isti vlogi kot njena svetovalka. Pač kot neka zagovornica otrokovih pravic bolj. To bi se mi zdelo idealno, da vsak dobi svojo svetovalko" (C NVO).*

O delu v "dvojicah" govori tudi C CSD. Intervjuvanka ne govori posebej primerih, ko se mama vede nasilno do otroka, ampak na splošno v primerih, ko gre za žrtev nasilja z mladoletnimi otroki: *"Bi bilo v takih primerih zelo dobro delat v dvojicah, zato da ti kot strokovna delavka imaš fokus bolj na žrtvi, ena pa malo bolj spremlja otročke."*

Domnevam lahko, da imajo druge NVO, ki ne nudijo institucionalnih namestitev za žrtve nasilja, manj možnosti za krepitev moči žrtev nasilja in nudenje pomoči otrokom. Tudi za CSD lahko domnevam, da imajo manj možnosti za krepitev moči žensk in istočasno zaščito otrok. CSD kot eno izmed storitev nudi pomoč na domu, v okviru katere bi lahko hipotetično izvajali krepitev moči ženske, ki je nasilna nad otrokom. Vendar je trenutno ne izvajajo vsi CSD. Sogovornica B CSD je v odgovoru opisala, da bi lažje učila socialnih veščin enega uporabnika. Iz njenega odgovora domnevam, da meni, da bilo koristno opravljati učenje socialnih veščin na terenu: *"En dan pri enem, pa drugi dan pri drugam in ga učiti teh socialnih veščin."* Sogovornica verjame, da se lažje odzoveš na situacije, če si prisoten v domačem okolju. *"Na daleč je pa težko. Lahko usmerjaš in govoriš in poveš in predvidevaš, ampak ni pa nikoli tako od daleč, kot če si ti notri vključen. Jaz ne vem, kako on zavpije, ko tamala trmari. Ne vem, kako jo prime, ali jo agresivno prime, jo grobo prime, ali ji lepo pove, ali ji proba parkrat lepo povedati, potem glas dvigne. Ne vem. Jaz ga lahko samo učim in predvidevam.(...) Kako je pa dejansko, je pa težko reči. Če bi pa bila bolj vključena v njune aktivnosti, bi malo več videla, imela več vpogleda, bi pa že sproti usmerjala lahko. Ampak tak sistem je, to je težko."* Sogovornica še pove, da je v službi in zato ne more biti osem ur na terenu.

O nasilju, ki ga povzročajo žrtve nasilja nad otroki, je bilo narejenih več raziskav. Kanadska raziskava iz leta 2006-2007 na podlagi 27 intervjujev z žrtvami nasilja analizira povezavo med izkušnjo ženske kot žrtve nasilja in njenim nasilnim vedenjem nad otroki (Damant idr. 2010: 12-21). Avtorice raziskave so ugotovile, da so nekatere intervjuvanke uporabljale nasilno vedenje do otrok zaradi izčrpanosti, kot posledico nasilja, ki so ga doživljale s strani partnerja. *"Ko sem govorila, sem bila bolj glasna. Bila sem manj potrpežljiva, ker sem bila vedno v strahu."* *"Kričala sem. Bila sem bolj utrujena. Včasih sem zagrabila njeno (hčerino) roko in včasih sem jo tresla. Vendar nisem je udarila"* (: 16). Raziskovalke so na podlagi intervjujev opazile, da pri nekaterih ženskah breme odgovornosti povzroča nasilno vedenje nad otroki (: 16). Pri nekaterih intervjuvankah so ugotavljale, da se je njihovo nasilno vedenje nad otroki spremenilo takrat, ko se je končalo nasilje v družini: *"Kričala sem predvsem takrat, ko sem bila s svojim bivšim partnerjem. Ampak ko je on odšel, ko so ga aretirali, sem bila pod stresom. Nekaj časa sem še velikokrat kričala, včasih tudi brez razloga. Zjutraj, ko smo se zbujali, doma je bil vihar. Ampak zdaj je že nekaj časa bolj mirno."* Raziskovalke menijo, da rezultati raziskave deloma potrjujejo feministično stališče, da se nasilje, ki ga uporabljajo ženske, pojavi takrat, kadar ženske same doživljajo nasilje ter zaradi njihovega zatiranja kot žensk in mater (:17). V drugem delu raziskovalke ugotavljajo, da v nekaterih primerih tudi

ženske uporabijo nasilno vedenje (kot so ga moški uporabljali nad njimi) nad otroki z namenom, da bi jih nadzorovale. Pri nekaterih intervjuvankah so raziskovalke opazile, da pri uporabi svoje moči izhajajo iz pozicije starša (: 17). Sklepam torej lahko, da samo dejstvo, da je ženska žrtev nasilja, ženski ne odvzame odgovornosti za nasilje, ki ga povzroča nad otroki, vendar to nasilje umesti v omejen kontekst (: 19). Raziskovalke so tudi ugotovile, da nekatere intervjuvanke, ki so uporabile nasilno vedenje do otrok, čutijo krivdo in sram celo takrat, kadar poskušajo obvarovati svoje otroke (Damant idr. 2010: 18).

Tudi druge raziskave so pokazale, da imajo žrtve nasilja svojo starševsko vlogo za bolj stresno v primerjavi z ženskami, ki ne doživljajo nasilja. Ugotovitve potrjujejo, da se stres, ki je povezan z vlogo matere, proporcionalno povečuje z obsegom in intenzivnostjo doživetega nasilja ter s povečevanjem problemov v vedenju otrok (Peled, Davidson-Arad, Perel 2010: 392).

Na podlagi tega je bilo v različnih raziskavah predpostavljeno, da take stiske vplivajo na izvajanje materinske vloge. Ženske naj bi bile zaradi teh stisk manj vključene v življenje svojih otrok in manj odzivne na njihove čustvene in fizične potrebe, pri vzgoji pa naj bi uporabljale neprimerne metode.

Vendar rezultati raziskav takih predpostavk ne potrjujejo enoznačno. Avtorice navajajo ugotovitve raziskav, ki kažejo, da žrtve nasilja ne uporabljajo nujno bolj negativnih metod kakor ženske, ki ne doživljajo nasilja, in prav tako nimajo pri vzdrževanju vsakdanje rutine svojih otrok nujno večjih težav kakor ženske, ki ne doživljajo nasilja. Čeprav so nekatere raziskave prišle do ugotovitev, da so žrtve nasilja bolj fizično nasilne do svojih otrok kakor ženske, ki ne doživljajo nasilja, obstajajo druge raziskave, ki tega ne potrjujejo. Levendosky in njene kolegice so v svoji raziskavi celo ugotovile, da so ženske iz njihovega vzorca, ki so doživljale hujše nasilje svojih partnerjev, poročale o bolj učinkovitem izvajanju starševske vloge in bolj varni navezanosti¹⁵ svojih predšolskih otrok (v Peled, Davidson-Arad, Perel 2010: 392). Zato literatura navaja, da žrtve nasilja niso nujno slabše matere v primerjavi z ženskami, ki ne doživljajo nasilja, seveda pa žrtve nasilja opravljajo svojo vlogo matere v zelo zahtevnih in napornih okoliščinah (Peled, Davidson-Arad, Perel 2010: 392).

Na podlagi odgovorov intervjuvank iz NVO in s CSD ter podatkov iz raziskav lahko domnevam, da je mogoče istočasno krepiti žrtev nasilja in zaščiti otroka, če sta oba v varnem okolju, če je ženska motivirana za učenje novih vzgojnih veščin in če jo lahko svetovalka uči vsakodnevno.

¹⁵ Predpostavljam, da tu avtorice govorijo o teoriji navezanosti, ki med drugim raziskuje tudi čustveno navezanost otroka na skrbnico.

Dilema, ki jo predstavi A NVO, najbrž izhaja iz usklajevanja materinih in otrokovih interesov. V primerih nasilja v družini, ko sta žrtvi nasilja mama in otrok, lahko pride po besedah B NVO do navzkrižja med materinimi in otrokovimi pravicami in potrebami. Če pride do nasilja matere nad otrokom, lahko domnevamo, da je zaščita otroka na prvem mestu. Kot meni Parsloe, krepitev moči ne more vedno biti glavno vodilo socialnega dela. Včasih otroci, starejši, bolniki in ljudje s težavami v duševnem zdravju potrebujejo zaščito. V takih primerih je prvotno vodilo zmanjšati ogroženost (v Adams 2008: 5).

Na podlagi omenjenih intervjujev lahko domnevam, da je krepitev moči žrtve nasilja, ki se vede nasilno nad otrokom, povezana z obliko pomoči, ki jo nudi določena institucija. Krepitev moči v takih primerih je možna v institucijah, ki nudijo nastanitev za žrtve nasilja, in s pomočjo terenskega dela.

2.3.4.2. Zakonska pooblastila kot ovira pri krepitevi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke

Iz odgovorov treh predstavnic CSD (A, B, D) lahko sklepam, da kot oviro pri krepitevi moči vidijo javna pooblastila, na podlagi katerih morajo prioriteto obravnavati zaščito otroka. A CSD predstavi zakonsko določena javna pooblastila kot oviro pri izvajanju krepitev moči žrtev nasilja. Istočasno vidi ta pooblastila kot okvir svojega dela: pomagajo ji s tem, da jasno določajo njeno vlogo. Na podlagi sogovorničinega odgovora lahko domnevam, da zakonodaja vpliva na to, da se interesi matere in interesi otroka ščitijo kot nasprotujoči. A CSD vidi NVO kot institucije, ki lahko izvajajo krepitev moči. Intervjuvanka v odgovoru govori o osebni dilemi, ki se ji lahko pojavi ob tem, ko mora izvajati javna pooblastila oz. se usmeriti v zaščito otroka, istočasno pa mora "žugati" materi glede njenega opravljanja starševske vloge. Istočasno pa se zaveda, da lahko žrtev nasilja v tej fazi tudi sama potrebuje podporo. Dilemo opredeli kot osebno stisko: *"(...) Te dileme so kar, ko se center sreča z žrtvijo nasilja, te možnosti [krepitev moči] skoraj ni. Mi sicer ponudimo osebno psiho-socialno pomoč, ampak redko katera se za to odloči. Tukaj imajo nevladne tega več, vstopne točke, več se lahko dela. Mi smo pač, mi delamo po zakonu in te možnosti ni. Saj mogoče še bolje, da je ni na tem mestu, ker določene stvari je pa treba ločevati vseeno. Ker mi tu zastopamo tudi koristi otrok. Tako kot sem prej na začetku rekla, moja dilema. Če je žrtev nasilja hkrati mati, če so otroci posredne žrtve nasilja, kako ona funkcionira v tej vlogi, kot mami, ko mora ločevati te zadeve in včasih je to zelo težko. Ko jaz vidim žensko kot žrtev, če bi bila brez otrok, bi lahko z njo lahko drugače delala, kot če delam z mamo"* (A CSD).

"Na primer?"

"Ker prioriteta mojega dela je varstvo in korist otrok. In jaz moram to mami povedat. Kakšne sankcije po zakonu sledijo, če ona ne bo tako in tako. Ampak obenem pa vem, da je ona kot žrtev v tej fazi, recimo, ko je zadeva zelo akutna, ni opremljena, da bi to zmogla. Potem pa še žugamo. Tukaj je včasih potrebno zelo subtilno pristopit, kako, do kam, kje. Tukaj imam jaz recimo dileme pri sebi. (...) Zakon pomaga toliko, da ga jaz potem uporabim kot en okvir, katerega se moram držat. Jaz sem konec koncev tukaj uradna oseba na centru za socialno delo in mene zavezuje zakon. In na to se lahko sklicujem in zato mi je tudi potem lažje, ker to točno vem. Po drugi strani pa je tudi lahko, ta ženska, če recimo en transfer z njo vzpostavim, se mi pa zasmili, saj sem tudi jaz človek. Tako no. Tukaj, to rabim, potem mogoče intervizijo, supervizijo in tako naprej. Saj drugače tukaj ni dilem, kaj delam, kaj ne delat, ampak čisto osebno" (A CSD).

A CSD tudi pri drugem vprašanju pojasni, da bi lažje nudila krepitev moči ženski, ki je žrtev nasilja, če ne bi imela javnih pooblastil in bi izvajala samo svetovalno delo: "Ja, potem bi morala samo to delat. Ne bi smela imet še drugih javnih pooblastil zraven. To bi mogla potem se it svetovalno delo. Tako, da ona potrka in reče, jaz bi pa to rabila. Ne da se jo napoti, da se jo prisili, da mora zato, ker je tako in tako napisano, da mora poiskat. Da bi hodila enkrat na teden po eno uro" (A CSD).

Sogovornica D CSD pri krepitev moči žrtve nasilja izpostavi kot oviro dvojne naloge, ki jih izvaja CSD: socialnovarstvene storitve in javna pooblastila. Intervjuvanka meni, da sta ti dve vrsti nalog lahko v določenih primerih nasprotujoči: "Je pa problem pri delu na centru za socialno delo, kjer imamo pa dvojno nalogo, eno je v okviru storitev krepitev moči, eno je pa, tako kot sva že prej rekli, v okviru javnih pooblastil in pa tudi zaščita mladoletnih otrok, v kolikor starši tega niso sposobni ali pa pripravljeni naredit. In ti dve nalogi se občasno v določenih primerih sta si nasprotujoči oziroma težko izvajaš obe istočasno, ker ... usmerjeni v druge cilje" (D CSD).

D CSD izpostavi, da je delo z žensko brez otrok bistveno lažje, ker "lahko več odločitev o izidih prepuščamo njej". Sogovornica meni, da nevladne organizacije lažje delajo samo na krepitev moči, medtem ko morajo vladne organizacije zagotavljati tudi zaščito otrok. Iz odlomka je razvidno, da je biti popolnoma na strani ženske nezdružljivo z zaščito otroka. Sogovornica izpostavi različne funkcije nevladnih in vladnih organizacij: "Delo z žensko brez otrok je bistveno lažje, ker lahko več odločitev o izidih prepuščamo njej. Jaz mislim, da je tukaj zelo pomembno, da sodelujemo vladne in nevladne organizacije, ker nevladne organizacije lažje delate samo na krepitev moči, medtem ko moramo mi kot vladne

organizacije spremljat tudi zaščito otrok in je prioriteta to. Tako da jaz se sama pri tem delu srečujem ... mi je lažje, kadar si te naloge v enem delu porazdelimo, kjer ima žrtev nasilja na drugi strani nevladno organizacijo, ki je 100 % na njeni strani, in center za socialno delo, ki pa gleda v prvi vrsti potrebe in koristi otrok, seveda tudi s krepitvijo mame in z delom na tem, da družina ostane skupaj in da bi mama zmogla prevzeti zaščito. Zdaj govorim o mami, ker večinoma so ženske žrtve nasilja. Vendar je pa v določenih trenutkih drugačna pozicija. Zato so najboljši izidi takrat, kadar dobro sodelujemo. Ko mi vsak svoj del naredimo in so potem tudi izidi najboljši" (D CSD).

Iz odgovora D CSD lahko sklepam, da sogovornica vidi zakonska pooblastila kot oviro pri krepitvi moči žrtve nasilja. Intervjuvanka pove, da razume "nezmožnost ali pa slabše starševsko funkcioniranje pri žrtvi kot posledico nasilja". Kot dilemo izpostavi vprašanje, do katere točke lahko žensko krepim in kdaj moram zaradi zaščite otroka poseči s strani države. "Dilema je v tem, da razumem nezmožnost ali pa slabše starševsko funkcioniranje pri žrtvi kot posledico nasilja. In kje je zdaj tista točka, ko se to lahko na nek način še tolerira, koliko časa ji dati, da se bo k sebi spravila, da tako rečem, po domače, in kje je pa zdaj tista stopnja, ko pa so otroci tako ogroženi, da je treba kljub razumevanju te njene disfunkcije poseči s strani države? To je moja največja dilema. Neka dilema je tudi do katere točke prepustiti odločitev o tem, da vztraja, sama kot žrtev nasilja, kje pa je zdaj tista meja, ko pa se reče, da je to za otroke nevzdržno, nedopustno in tukaj bomo posegali ne glede na njeno odločitev" (D CSD).

Na podlagi odgovora B CSD lahko domnevam, da sogovornica vidi javna pooblastila v primeru zaščite otroka kot oviro pri krepitvi moči matere. B CSD izpostavi, da delo "na ukrepih" in svetovalno delo temeljita na nasprotujočih nalogah: "(...)in tukaj je potem problem, ko se izključujejo tudi dve dilemi. Po eni strani v osebni pomoči, bi jo ti lahko božal in jo razumel, da ona vztraja v tej sceni, v javnih pooblastilih pa tega ne moreš dopustiti in se pri nas te stvari tudi ne poklapljajo. Se izključujejo. Zato jaz kot strokovna delavka, ki delam na ukrepih, ne morem pri isti osebi delati tudi osebno pomoč, ker jaz je ne morem imeti danes vključene v osebno pomoč, pa ji reci razumem vas, podpiram vas, dajva načrt delat, če bo prišlo do tega, kaj boste odreagirala, kako se boste skrila. Ja, če si ti odrasla oseba, lahko delaš s tem tako in se doma paziš na besede, pa se umikaš in zakleneš in greš za dva dni k prijateljici. Ok. Če pa je tukaj še ena ranljiva duša, en otrok, ji pa jaz v javnih pooblastilih ne morem skoz samo razumeti. Moram pa zahtevati od nje, da nekaj naredi, da tega otroka umakne iz tega okolja in če tega ne naredi, sem jaz dolžna ukrepati. Se pravi center mora takrat v zaščito otroka odreagirati" (D CSD). Iz odgovora socialne delavke je vidno njeno mnenje, da delo "na ukrepih" ni združljivo z s svetovalnim delom.

Na take dileme, povezane z nasprotujočimi nalogami, ki jih izvaja CSD, opozarjajo tudi strokovnjakinje. CSD namreč izvaja nalogo socialnega nadzora na podlagi javnih pooblastil in svetovalno funkcijo v okviru socialnovarstvenih storitev. Filipčič pojasni, da "javna pooblastila nalagajo CSD oblastno ravnanje za urejanje določenih razmerij med posamezniki in posameznicami, statusa posameznika oz. posameznice in njegovih/njenih dolžnosti. Pri tem je CSD vezan na formalna postopkovna pravila, določena v Zakonu o splošnem upravnem postopku" (Filipčič 2014: 158). Po drugi strani pa v okviru socialnovarstvenih storitev ni "oblastnega" odločanja, "ki bi zahtevalo ugotavljanje in preverjanje dejstev (...) Namesto tega izjave 'uporablja za prepoznavanje logike ter dinamike stisk in težav, v katerih je uporabnik, ter kot gradivo za rekonstrukcijo problemskega položaja v položaj, ki omogoča razreševanje stisk'" (Filipčič 2014: 158). Na konfliktnost svetovalne in oblastne funkcije, ki ju izvajajo CSD, opozarja tudi Stefanoski: "V zadnjih letih se je v praksi socialnega dela (na CSD) pogostokrat ubesedilo protislovje oz. nezdružljivost odločanja (v ugotovitvenem postopku) in svetovalno delo (npr. v socialnovarstvenih storitvah)" (v Pisk 2012: 18).

CSD nudijo pomoč žrtvam na podlagi Zakona o preprečevanju nasilja v družini in v okviru socialnovarstvenih storitev po Zakonu o socialnem varstvu (ZSV) in javnih pooblastil po ZSV in po Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR). Z uporabniškega vidika je razlika med socialnovarstvenimi storitvami in javnimi pooblastili v tem, da je vključitev v socialnovarstvene storitve prostovoljna in upošteva avtonomnost uporabnice, medtem ko javna pooblastila pomenijo, da ima CSD večjo moč in se lahko odloča v imenu drugega (Pisk 2012: 17).

Kadar je žrtev nasilja v družini odrasla oseba, poteka obravnava na CSD v okviru izvajanja socialnovarstvenih storitev in "za razliko od primerov, ko so žrtve nasilja otroci, CSD nimajo javnih pooblastil za ukrepanje in torej niso dolžni voditi upravnih postopkov" (Bezenšek Lalić v Pisk 2012: 19). V primerih socialnovarstvenih storitev se izjav uporabnic ne preverja, njihova stiska se sprejme. Tak pristop lahko primerjamo z načeli feminističnega pristopa pri delu z žrtvami nasilja, med katerimi je "temeljno naslednje: verjeti je treba zgodbi ženske, ki doživlja nasilje, jo opogumljati in biti na njeni strani" (Filipčič 2014: 158). Drugače je v primeru, ko žrtev nasilja otrok. Takrat ima CSD javno pooblastilo po 119. in 120. členu ZZZDR, da z ustreznimi ukrepi zavaruje otroka. Otrok sam namreč ni sposoben uveljavljati svojih pravic in država (ter njeni organi) je že po Konvenciji o otrokovih pravicah dolžna varovati pravice otrok (Pisk 2012: 19).

119. člen ZZZDR nalaga, da je Center za socialno delo dolžan storiti potrebne ukrepe, ki jih zahtevata vzgoja in varstvo otroka ali varstvo njegovih premoženjskih ter drugih pravic in koristi. 120. člen ZZZDR se glasi:

(1) Center za socialno delo sme odvzeti otroka staršem in ga dati v vzgojo in varstvo drugi osebi ali zavodu, če so starši zanemarili otrokovo vzgojo in varstvo ali če je to iz drugih pomembnih razlogov v otrokovo korist.

(2) S tem odvzemom ne prenehajo druge dolžnosti in pravice staršev do otroka.

(3) Center za socialno delo spremlja izvajanje ukrepa iz prvega odstavka tega člena.

Če povzamem, delo z polnoletnimi žrtvami nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok, ne sodi med javna pooblastila in se izvaja v okviru socialnih storitev. Če pa ima žrtev nasilja mladoletne otroke, se z njo dela na podlagi javnih pooblastil, kar z drugimi besedami pomeni, da je v ospredju zaščita otrok (Pisk 2012: 19).

Zaradi takih zakonskih pooblastil se lahko zgodi, da se ženska ne bo obrnila po pomoč na CSD iz strahu, da ji ne bi odvzeli otrok, ker jih ni zaščitila pred nasiljem. Če ženska iz kakršnihkoli razlogov še ni pripravljena in ne zmore zapustiti partnerja, ki je nasilen, "mora strokovni delavec njeno odločitev spoštovati v delu, ki se nanaša na reševanje njene stiske, povzročene z nasiljem, medtem ko je otroka dolžan zaščititi proti volji matere" (Pisk 2012: 20). Zakonodaja, na podlagi katere CSD izvajajo pomoč v primeru nasilja nad ženskami, žensk ne opredeljuje kot posebno kategorijo, ki je najbolj izpostavljena nasilju v družini. Določa pa, da morajo CSD v primeru nasilja v družini, če je žrtev otrok, ravnati na podlagi javnih pooblastil. To pomeni, da se morajo osredotočiti na zaščito otroka, odrasli osebi pa nudijo socialnovarstvene storitve.

Tri sogovornice s CSD so v svojih odgovorih izpostavile konfliktnost nalog in prioriteto zaščito otroka in ju opredelile kot oviro pri krepitvi moči matere, ki je žrtev nasilja. Dominelli opozarja, da je v zahodnih zakonodajah princip dela "v najboljšo korist otroka" predstavljen kot usmerjen na otroka. Vendar avtorica na podlagi prakse vidi pomanjkljivosti takega pristopa, ki v sprejemanje odločitev o največji koristi premalo vključuje samega otroka. Poleg tega princip dela "v najboljšo korist otroka" interese otroka postavi v konflikt iz interesi matere: interesi otroka imajo prednost pred materinimi. Ustrezneje bi bilo, da bi poiskali način, kako te interese uskladiti z bolj ustvarjalnim pristopom do tega, kaj je otroštvo, materinstvo, očetovstvo (Dominelli 2002: 116).

Še ena britanska strokovnjakinja opozarja na problem usmerjanja vse pozornosti v primerih nasilja v družini samo na zaščito otroka. Britanska strokovnjakinja Mullender (2008: 63) opozarja na probleme, povezane z obravnavo nasilja v družini v Veliki Britaniji. Po avtorici se je problematika nasilja v družini v socialnem delu začela obravnavati v zadnjem desetletju 20.

stoletja. Pred tem se je stroka socialnega dela na temo nasilja v družini odzvala s tipičnim odgovorom, da ta tema ne sodi pod njihova zakonska pooblastila. Mullender meni, da je do spremembe v obravnavi nasilja v družini prišlo takrat, ko je bila vzpostavljena povezava med nasiljem nad ženskami in ogroženostjo otrok (njihovo varnostjo in blaginjo); takrat je skrb za zaščito otrok postala glavno vodilo pri obravnavi nasilja v družini. Opozarja pa, da se je pri taki usmeritvi v otrokovo korist izgubilo prepoznavanje, da so potrebni emocionalna in praktična podpora žrtvam nasilja, neposredno delo z otroki, ki okrevajo zaradi življenja v nasilju v družini, ter reševanje problema vedenja povzročitelja. Avtorica meni, da v primerih nasilja v družini potrebni pristop obsega aktivno vključevanje otroka, krepitev matere in delo s povzročiteljem. Pristop v obravnavi nasilja v družini, ki se je uveljavil v socialnem delu v Veliki Britaniji, pa je usmerjen v zaščito otroka in opušča druge vidike.

Dojemanje matere kot edine, ki mora izvajati skrb in zaščito za otroka v primeru nasilja v družini, ne da bi ji ponudili pomoč pri izvajanju skrbi (finančna pomoč, vpis otroka v šolo ali vrtec, delo z očetom, povzročiteljem nasilja, da bi lahko opravil svojo skrb za otroka, če so določeni stiki z očetom), lahko povzroči obraten proces pri krepitvi moči oz. ženski jemlje moč. Med razlogi, zakaj žrtve nasilja ne zapustijo partnerja, je tudi finančna odvisnost in pomanjkanje osebnih virov (to je pokazala tudi nacionalna raziskava o nasilju leta 2012). Zanimarjanje dejstva, da žrtve nasilja pri celovitem reševanju težav potrebujejo dodatno pomoč (finančno, čustveno itn.), lahko povzroči stisko pri žrtvi nasilja in jo ovira pri okrevanju.

2.3.4.3. Dilema: ali je menjava okolja v primerih nasilja v družini v korist otroka

C CSD predstavlja dilemo, ali je v korist otroka, da gre z mamo v varno hišo ali drugo institucijo, kar zahteva menjavo življenjskega okolja, na katerega je navajen. *"Vedno imam pri delu recimo zadaj ali pa v zavesti, da imam tudi otročke. Se pravi dileme so, ali hodi v varno hišo tudi v korist otroka, ali je potem iz varne hiše v materinski dom tudi v korist otroka, se pravi ta problem selitve, prilagoditve, menjava življenjskega okolja za otroka. Potem tudi to, koliko je mamica opremljena s tem, kako bo znala otročku znala povedati, kaj se dogaja, v tem smislu. To so te dileme, ki so recimo"* (C CSD).

Dilemo socialne delavke lahko umestim v okvir problematike dela v najboljšo korist in zaščito otroka: ali je v korist otroka, da gre skupaj z mamo v varno hišo, ali pa naj ostane v okolju, kjer se nasilje dogaja. Če ne upoštevam konteksta nasilja, lahko rečem, da odhod v varno hišo

in/ali materinski dom zahteva menjavo okolja in ni v korist nobenega otroka. V primeru nasilja v družini pa je zaščita otroka, ki lahko pomeni pogosto menjavo okolja, v otrokovo korist. Raziskave o nasilju v družini so pokazale, kako hude posledice doživljajo otroci zaradi nasilja v družini. Kordić na podlagi tujih študij opozarja na posledice pri otrocih, ki prihajajo iz "nasilnih" družin, in meni, da je treba nameniti pozornost tudi tem posledicam: "Raziskava med štiri do šestnajst letnimi otroki in njihovimi materami je pokazala, da imajo otroci iz nasilnih družin v večji meri vedenjske težave in da so večinoma manj kompetentni kot otroci iz nenasilnih družin. Te težave so bile največje pri dečkih iz nasilnih družin in otrocih, ki so bili pogostejše izpostavljeni hudim oblikam fizičnega nasilja. Več kot četrtna otrok iz nasilnih družin je imela težave, ki bi jih lahko uvrstili med klinične" (Kordić 2007: 448).

Kadar so otroci priče nasilju v družini, trpijo zaradi posledic stresa, "postanejo nezaupljivi, razvijejo motnje vedenja, začnejo prevzemati materinovlogo, izolirajo ali paseprinjih pojavijo motnje spanja, nasilništvo, izbruhi, nezmožnost koncentracije, kronična anksioznost, občutki krivde, ker niso preprečili nasilja nad mamo, utrujenost, ker so bili vso noč budni, itd." (Kordić 2007: 449). Opozorjanje feminističnih aktivistk in raziskovalk na posledice nasilja nad otrokom je vplivalo tudi na opredelitev nasilja nad otrokom v slovenski zakonodaji. 4. člen ZPND opredeljuje, da je otrok žrtev nasilja tudi, "če je prisoten pri izvajanju nasilja nad drugim družinskim članom ali živi v okolju, kjer se nasilje izvaja". Rečemo lahko, da je bila v slovensko zakonodajo vključena "feministična" definicija nasilja nad otrokom, ki določa, da je otrok žrtev nasilja v primerih, ko je priča nasilja ali neposredna žrtev nasilja.

2.3.4.4. Dilema: zaščita otroka in krepitev moči žrtve nasilja

B NVO izpostavi, da je pri krepitevi moči žensk, žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, *"stvar še veliko bolj kompleksna, ko gre za otrok. Da se vse zakomplicira. Veliko več stvari za urejati. Pa tudi ti, včasih si pridejo potem navzkriž mamine in otrokove pravice, potrebe (...)."*

B NVO izpostavi dilemo v okviru zaščite otroka in krepitev moči matere: *"(...) ene imajo dosti ok, pač odnos, ene pa res odnos, ki je dosti problematičen za otroke, ko vidiš, da rabijo v bistvu zaščito in potem takrat je seveda dilema. Pomoč ženski, da spremeni to do otroka, pa hkrati ali je treba povedati še kam drugam. Ja, tu pa se vedno odloča glede na težo, se mi zdi, ali pa koliko je neka stvar za otroka ogrožujoča, ali taka. (...) Seveda najprej poskušaš s pomočjo, potem pa pač, če ne gre, je pa treba nekaj za moje pojme bolj orno spremeniti. In tukaj so v bistvu ti koncepti. Mama pričakuje pomoč, na koncu pa brez otroka odide. Mislim, ne?! To je v bistvu strašno, če tako gledaš, ampak včasih se mi zdi, da je treba tudi take*

odločitve sprejet. Zaščita otroka in krepitev mame: vprašanje koliko časa." Na podlagi odgovora sogovornice lahko kot primer "križanja" interesov matere in otroka navedem situacije, ko je otrok ogrožen. Takrat je sogovornica v dilemi, koliko časa krepiti mater in kdaj zaščititi otroka.

2.3.5. Ovire in dileme glede na nivoju zakonodaje/institucij/strokovnih priporočil

1) A CSD izpostavi, da bi lažje nudila krepitev moči ženski, ki je žrtev nasilja, če ne bi imela javnih pooblastil in bi izvajala samo svetovalno delo. Oviro pri nudenju pomoči žrtvam nasilja, ki imajo mladoletne otroke, vidi v dvojnih nalogah CSD: storitvah in javnih pooblastilih. Kot oviro vidi preprečevanja stikov otroka z očetom s strani mater. Iz odgovora lahko domnevam, da sogovornica kot oviro vidi premalo brezplačnih svetovalnic v lokalnem okolju za ženske.

2) B CSD izpostavi kot problem pomanjkanje brezplačne mreže pomoči v okolju (ki ni Ljubljana). Svoje videnje utemelji z mnenjem, da težko združuje dvojne naloge, in sicer delo po javnih pooblastilih in osebno pomoč. Sogovornica izpostavi problem pomanjkanja svetovanj ne samo na področju nasilja, ampak tudi družinskih in partnerskih svetovanj in osebne pomoči. Opozori, da manjkajo programi, ki bi ponujali učenje starševstva, za mladostnike, svetovanje za starše pri vzgoji mladostnikov, učenje socialnih veščin za otroke. Kot oviro izpostavi, da ni več pomoči na domu.

3) C CSD izpostavi, da bi morala stroka delovati s stališča ničelne strpnosti do nasilja, saj še ni razvita zavest, kakšne travme povzroča. Govori o občutku nemoči, ki ga občuti, ko prepozna nasilje. C CSD izpostavi potrebo po delu na preventivi in ozaveščanju, tudi na področju vzgoje oz. preprečevanju zatiranja deklic. Sogovornica opozori na pomembnost ozaveščanja v zvezi z nasiljem (bilo bi dobro, če bi bilo več člankov in delavnic o nasilju.) Opaža pozitivno spremembo pri odzivih ljudi in stroke na nasilje. Ob zaključku predlaga, da bi v primerih nasilja v družini, ko so prisotni mladoletni otroci, strokovnjakinje delale v dvojicah: ena socialna delavka bi se osredotočila na žrtev, druga pa bi spremljala otroke.

4) D CSD oviro pri krepitvi moči vidi v sodelovanju med CSD in NVO (premalo zaupanja). Sogovornica izpostavi občasen preveč "črno-bel" pogled NVO, ki spregledajo koristi otrok. Kot oviro izpostavi pomanjkanje hitrega dostopa do brezplačnih terapij za otroke. Težave vidi pri sodelovanju z zdravstvom, s pedopsihiatrijo.

5) Za A NVO so ovira pri krepitvi moči žrtev nasilja težave v praksi: včasih je težko sklicati multidisciplinarni tim (MDT), sodišča so premalo učinkovita, dostop do nujnih bivalnih enot je prepočasen. Sogovornica opozori na pomanjkanje brezplačne psihoterapevtske pomoči za otroke in žrtve nasilja. Svetovalka kot oviro pri krepitvi moči izpostavi pomanjkanje znanja na različnih področjih (npr. v psihoterapiji).

6) B NVO izpostavi probleme pri sklicevanju multidisciplinarnih timov (zdravniki jih ne jemljejo kot obvezne in se jih ne udeležujejo). Izpostavi predlog nove zakonodaje, ki bi urejala za ženske, ki so v varni hiši prehodni čas, v katerem naj bi se takoj sprejela začasna odredba, da se otrok zaupa mami; morebitni stiki z očetom bi potekali pod nadzorom. Predlaga kontinuirano izobraževanje na področju nasilja, kjer bi sodelovale socialne delavke, sodnice.

7) C NVO meni, da bi bilo treba še bolj ozaveščati javnost v zvezi z nasiljem (spreminjati miselnost ljudi, izvajati delavnice v vrtcih, nuditi pomoč staršem pri vzgoji otrok). Opozarja na pomanjkljivosti pri izvajanju že sprejete zakonodaje (delo policije). Pomanjkljivost vidi v premajhni povezanosti organizacij, ki nudijo pomoč žrtvam nasilja. Meni, da bi bila potrebna sprememba zakonodaje, ki bi bolj ščitila žensko in otroke, ki so žrtve nasilja (bolj "strogi" zakoni oz. večja zaščita ženske, in sicer umik nasilneža iz okolja, pri kršenju prepovedi približevanja takojšen pripor, hitrejši postopki pri izdajanju začasnih odločb v zvezi s skrbništvom, stiki).

8) C NVO kot predlog za izboljšanje pogojev za krepitev moči žrtev nasilja izpostavi večje sodelovanje države (boljše financiranje NVO, ničelna strpnost do nasilja tudi na ministrstvih, v državnem zboru). Govori o novih zakonskih predpisih, ki bi bolj ščitili žrtve. Omeni tudi potrebo po spremembi zakonodaje (lažji dostop do brezplačne pravne pomoči) za vse postopke in spremembo Kazenskega zakonika v zvezi s preganjanjem groženj po uradni dolžnosti). Opaža spremembo pri delu policije oz. manjšo senzibilnost do nasilja. Razlog zanjo vidi v vsesplošni krizi vrednot v Sloveniji.

2.3.5.1. Pomanjkanje povezav med institucijami, ki nudijo pomoč žrtvam nasilja, je ovira pri krepitvi moči

C CSD kot oviro izpostavi pomanjkanje časa za krepitev moči pri žrtvi nasilja ter opozori, da manjka povezava med institucijami, ki so vključene v krepitev moči ženske.

"Kaj točno je za vas ovira v takem primeru?"

"Po moje, ne vem, tisto pomanjkanje časa, da si kot posameznik ne vzame dovolj časa za stranko, da bi res lahko, ali pa z mamico, da bi res lahko videla, kaj konkretno rabi, do kam je

že stvar speljala in kje so nastale ovire, da ne more naprej. (...)da ni te povezave med organizacijami in tam ko recimo, da mamica pride v varno hišo. (...) Te povezave, da bi bili vsi, ki sodelujemo potem s to družinico ali pa z mamico, da bi bili malo bolj povezani, da bi potem lahko vsi videli, kje jo okrepit. Se pravi, da je ovira mogoče premalo sodelovanja med vsemi akterji ali pa člani multidisciplinarnega tima. In to kar sem rekla, to spremljanje, da bi lahko vsi spremljal nekako bolj povezano spremljal mamico, kje je zdaj, kaj je odločena, kaj razmišlja, da bi potem lažje krepili moč, če pa ni ali pa če se odnos, kar nekje konča ali pa zaključi ali pa potem pride obdobje, ko ni ne stika, ne kontakta, potem je težko. Potem velikokrat pridejo mamice nazaj, zdaj je pa nov problem. Tega spremljanja ni, mogoče tudi teh deležev odgovornosti, ko govorimo pri teh multidisciplinarnih timih" (C CSD).

Iz odgovora je razvidno, da bi si socialna delavka rada vzela več časa za uporabnico in z njo bolj strukturirano in poglobljeno raziskovala situacijo, vendar ji ne uspe. Na podlagi njenega odgovora lahko domnevam, da je "pomanjkanje časa" povezano z delom na CSD, vendar bi zato morala narediti drugo raziskavo.

Druga ovira, ki jo izpostavi C CSD, je povezana z pomanjkanjem sodelovanja med organizacijami. Na podlagi sogovorničinega odgovora lahko domnevam, da bi boljša povezava med institucijami, ki nudijo pomoč žrtvam nasilja, prispevala h krepitvi moči žrtve nasilja. Tudi D CSD govori o težavah pri sodelovanju z NVO. Kot težavo izpostavi, da predstavnice NVO včasih spregledajo koristi otroka pri krepitvi moči matere. *"Kar se tiče sodelovanja z nevladnimi organizacijami imamo včasih težave z našimi gledajo zelo tako črno belo. Pogledajo samo enega družinskega člana, ki je žrtev nasilja, in se zelo fokusirajo na podporo tej žrtvi nasilja, spregleda se pa celotna družinska dinamika in včasih tudi korist otrok. In tukaj mislim, da bi se mogli več o tem pogovarjat in bolj usklajevat te različne poglede, svoja stališča, ker je res pomembno, da složno delamo, da uporabnikom dajemo enake informacije" (D CSD).*

"Ste imeli kdaj primer, ko se je vaš pogled razlikoval od pogleda nevladne organizacije?"

Razloži primer materinega zanemarjanja otroka in njenega nasilja nad otrokom. Nato nadaljuje z opisom, kako se je na situacijo odzvala NVO: *"(...) In potem nevladni sektor, ki je na stališču mama je zelo poškodovana, žrtev hudega nasilja iz primarne družine, potem od vseh partnerjev, veliko hudega se ji je dogajalo, saj ona ne zmore. Dejstvo, da ne zmore, ampak hudo zanemarljivo svojega otroka. In če bi mi vsi skupaj stopili in rekli, glej tole je nedopustno, ne zmoreš, zato mora otrok it stran od tebe, kjer bodo poskrbeli za njega, mi ti bomo pa vsi skupaj pomagali, da se boš okrepila in ojačala in da ga čim prej dobiš nazaj, bi bil izid bistveno drugačen, kot če nevladna smer dela v smislu, ti si boga, ti si trpeča, poglej, zdaj ti*

bodo še otroka vzeli, bomo ti mi pomagali, da ti ga ne bodo vzeli in tako. To je slaba pozicija in za delo in za sodelovanje. ...najprej pogledat otroka in korist otroka in šele potem odraslo žrtev nasilja. In takrat je najbolj seveda učinkovito, da se mi sami usedemo, da predebatiramo, strokovni delavci, svoje stališče in skušamo uskladit zato, da nastopimo enotno, ne da vlečemo vsak na svojo stran" (D CSD).

Na podlagi odgovorov sogovornic lahko kot ovire pri krepitevi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, izpostavim:

- (a) zakonodajo;
- (b) pomanjkanje različnih vrst brezplačne pomoči za otroke in ženske žrtve nasilja (brezplačne terapije za otroke, pomanjkanje služb pomoči na lokalnem nivoju, pomanjkanje pomoči na terenu;
- (c) premalo zaupanja med CSD in NVO;
- (č) neizvajanje že sprejete zakonodaje (nesklac MDT v vseh primerih, kontinuirano izobraževanje, dolge čakalne vrste za nujno bivalno enoto);
- (d) premajhno ozaveščenost javnosti;
- (e) neprepoznavanje nasilja s strani pravosodnih organov (sodišče, tožilstvo);
- (f) pomanjkanje zaščite matere in otroka po umiku v krizni center ali varno hišo. Na podlagi odgovorov sogovornic B NVO in C NVO lahko sklepam, da manjka zakonodaja, ki bi določala, da v primeru umika v varno hišo ali krizni center otrok nekaj časa nima nenadzorovanih stikov z očetom.

2.4. Poskusna teorija

V svoji nalogi sem si postavila raziskovalno vprašanje, kako se ovire in dileme, ki jih bodo izpostavile predstavnice vladnih in nevladnih institucij, razlikujejo med seboj zaradi njihove pripadnosti določeni instituciji. In sicer:

1. CSD kot vladna institucija primarno uveljavlja cilje dominantne državne politike. Poleg drugih funkcij izvajajo tudi funkcije kontrole in državne administracije. Koncepti krepite moči, kontrole in administracije se med seboj izključujejo. Menim, da že sam status institucije (vladni ali nevladni) in naloge, ki jih zato opravlja, lahko vplivajo na to, kako bodo intervjuvanke predstavile ovire in dileme na področju krepite moči.
2. Socialne delavke na CSD imajo lahko določene ovire in dileme pri krepite moči žrtev nasilja zaradi izvajanja zakonov, ki so diskriminatorni do žrtev nasilja, ali zakonskih pooblastil, ki zahtevajo ugotavljanje dejstev in preverjanje posameznic, kar je v nasprotju z

načeli koncepta krepitve moči, ki temelji na nehierarhičnem odnosu med strokovnjakinjo in uporabnico.

3. Socialne delavke na CSD so lahko manj senzibilne do nasilja in tudi imajo težave pri njegovem prepoznavanju zaradi same organizacije dela, ki zahteva različna znanja iz različnih področij pri delu z marginaliziranimi skupinami. Socialne delavke na CSD morajo pokrivati široko področje, medtem ko se strokovnjakinje iz NVO na področju nasilja nad ženskami lahko osredotočijo na eno samo področje.

4. Strokovna navodila za delo z žrtvami nasilja ne vključuje razvijanja kritične zavesti, senzibilnosti in ozaveščenosti strokovnih delavk na področju nasilja nad ženskami. Predvidevam lahko, da "tehnično" izvajanje strokovnih navodil, ki kljub temu, da temeljijo na feminističnih načelih, še ne pomeni razumevanja dinamike nasilja na podlagi feminističnih teorij, ki nasilje nad ženskami razlagajo v družbenem okviru, v katerem je ženska na podlagi svojega spola v podrejenem položaju.

5. Spol kot družbena kategorija, na podlagi katere so ženske v podrejenem položaju, ni v središču koncepta krepitve moči v socialnem delu oz. se lahko "izgubi" med drugimi kategorijami.

2.5. Rezultati in razprava

Raziskovalna vprašanja lahko razdelim na pet delov, in sicer:

1. Posebne dileme in ovire pri krepitvi moči pri žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke.
2. Dileme in ovire pri krepitvi moči na področju prepoznavanja nasilja.
3. Dileme in ovire pri krepitvi moči na področju zaščite.
4. Dileme in ovire pri krepitvi moči na institucionalnem, zakonskem in strokovnem nivoju.
5. Povezava med izpostavljenimi dilemami in ovirami s pripadnostjo strokovnih delavk vladni ali nevladni instituciji.

2.5.1. Posebne dileme in ovire pri krepitvi moči pri žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke.

Na podlagi odgovorov vseh intervjuvank lahko sklepam, da se pri krepitvi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, soočajo tudi s posebnimi dilemami in ovirami, ki jih ni pri delu z žrtvami nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok. Intervjuvanke so kot posebne ovire izpostavile naslednje:

(a) otroci lahko žrtvi nasilja jemljejo moč: *"Otrok, upam, da se ne bo grdo slišalo, ampak jemlje energijo, jemlje moč, sploh pri naših ženskah"* (A NVO).

(b) usklajevanje službe in skrbi za otroke ter pomanjkanje socialne mreže lahko predstavlja oviro pri krepitvi moči. Sogovornica je izpostavila situacijo samohranilke, ki ima težave pri usklajevanju družine in službe, lahko pa ima tudi težave s potencialno izgubo službe: *"Če jo [službo] ima, je zelo težko usklajevat družino kot samohranilka in na drugi strani službo. Potem so tukaj ženske, ki jim grozi, da zgubijo službo, kar spet načenja njen občutek moči..."* (A NVO).

A NVO je tudi konkretno pojasnila težave pri usklajevanju družine in službe pri materi samohranilki: ženska je v službi osem ur na dan, otrok je lahko v vrtcu devet ur in ona ne uspe priti pravočasno ponj, če ima službo na drugem delu mesta. Popoldanski vrtec je odprt do 21. ure, tako kot trgovina, v kateri je ženska denimo zaposlena. Z drugimi besedami to pomeni, da ne more priti pravočasno po otroka. Če bi šla prej iz službe, bi jo lahko izgubila. Zato po mnenju sogovornice žrtve nasilja potrebujejo socialno mrežo.

"Katere omejitve bi ti izpostavila?"

"To kar sem prej rekla: služba, delovni čas, se pravi usklajevanje. Tukaj mi je, sploh za vrtčevske otroke, 9ur so lahko v vrtcu, ona je pa lahko 8ur v službi. Pa potem je recimo vrtec že tako težko dobit, pa da mi najdemo nekje v Ljubljani, pa si ona na drugem koncu najde službo, zdaj pa kako bo ona v pol ure prišla v službo, pa pol ure za nazaj v vrtec. To mi je tako mission impossible. Ali itak, da dobi samo dopoldansko zaposlitev, v redu. Pa imajo dopoldne in popoldne. Izmenski vrtec se konča ob 9-ih zvečer. Vsi Merkatorji, Spari, Kiki, ne vem, vse kar pomislim, so do 9-ih odprti. Potem pa, da zaključim, pa taratata, se pravi, da rabi mrežo. Rabi jo, no. Tako, da tukaj je ena omejitev. Finance so vedno omejitve v današnjem svetu, še bolj bodo. Stanovanje. Najemodajalec. Dolgovi. To je tudi eno področje na katerem delamo z ženskami. To je pa tisto, kar se pa vleče potem še. Tukaj je pa past lahko hitro" (A NVO).

(c) dostop do stanovanja za matere samohranilke: *"(...)na koncu mora najti še svoje stanovanje. Iti v podnajem največkrat, ker druge možnosti so zelo slabe. Se pravi, ni nekih nujnih bivalnih enot, ki bi bile razpoložljive takoj ali pa neprofitna stanovanja, ki bi bila malo prej dodeljena. Tako, da vse to vpliva nanjo"* (A NVO).

(č) družbena pričakovanja od mater (D NVO);

(d) strpnost do nasilja nad otrokom s strani samih mater: *"Ker ženske si ne predstavljajo, da so otroci žrtve nasilja, saj otroku ni pa nič naredil. Tako da jih je treba v bistvu vedno znova soočati s tem, da so ne glede na to, a jim je res kaj naredil, že v sami prisotnosti izpostavljeni nasilju"* (C NVO).

(e) strpnost svojcev in institucij do nasilja nad otrokom (D NVO);
(f) zakonska pooblastila, ki jih imajo CSD v primerih nasilja v družini pri usklajevanju interesov matere in otroka (A CSD, B CSD, D CSD). Javna pooblastila so usmerjena v zaščito otroka, medtem pa mati pri javnih pooblastilih ni prepoznana kot oseba, ki zaradi podrejenega statusa ženske v družbi pripada ranljivi skupini. Domnevam lahko, da zato predstavnice CSD javna pooblastila jemljejo kot oviro pri krepitvi moči matere.

Sogovornice so tudi izpostavile posebne dileme, ki so povezane s krepitvijo moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke. B NVO je izpostavila dilemo zaščite otrok in krepitve moči žrtev nasilja, ko mati uporablja nasilje ali druge neustrezne vzgojne metode. C CSD se sprašuje, ali je v korist otroka, da gre v varno hišo ali materinski dom.

2.5.2. Dileme in ovire pri krepitvi moči na področju prepoznavanja nasilja

Odgovori na raziskovalno vprašanje v zvezi s prepoznavanjem nasilja na CSD in v NVO kažejo, da vse sogovornice menijo, da pri prepoznavanju nasilja uporabljajo strokovna izhodišča, ki določajo, da je žrtvi nasilja treba verjeti.

"Načeloma mi tistemu, ki pride sem povedat, da doživlja nasilje, moramo verjeti" (B CSD).

"Kako pa ocenite, da gre za dejansko nasilje?"

"Po njenem pripovedovanju" (D NVO.)

Dve sogovornici iz NVO (A in B) prepoznavanje nasilja povezujeta z institucijo, kjer sta zaposleni. Izrecno sta povedali, da jim pri prepoznavanju nasilja pomaga izhodišče NVO, da je žrtvi nasilja treba verjeti: *"(...) dileme se pojavljajo, ja, sigurno. Se mi zdi, da na centrih je to še huje. Da meni je bolj jasno [glede prepoznavanja nasilja], ker je tudi izhodišče društva, da ženski verjamemo in mi je to v uteho, kul mi je to. Kar ja, seveda, ona je to takrat tako doživela. In tudi, če se znajde pri nas v zatočišču in da se izkaže, da sta se v končni fazi se kregala onadva, pa delamo na tem, pa tukaj krepimo moč" (A NVO).*

C NVO je povedala, da v primeru dilem ali dvomov glede prepoznavanja nasilja žrtev raje sprejmejo v institucijo, ki nudi nastanitev žrtvam nasilja in njihovim otrokom: *"...v tem primeru rajši sprejmemo žensko, če bi bilo kaj takega. Pa smo potem ugotovili, da ni bila situacija čisto taka, a ne. Pol smo pač delali z njo" (C NVO).*

Sogovornice iz NVO in CSD izrecno omenjajo primere neprepoznavanja nasilja s strani mater (A NVO), staršev (D CSD), CSD (D NVO), svojcev (D NVO) in sodišč (C CSD) kot oviro pri krepitvi moči žrtev nasilja.

Neprepoznavanje nasilja s strani drugih institucij (npr. sodišča) povzroča dileme v zvezi krepitvijo moči žrtev nasilja. C CSD je opisala primer otroka, ki prijavil očeta zaradi nasilja, sodišče pa je prijavo zavrnilo.

"Ampak kaj zdaj naredit, sodišče reče to, jaz sicer verjamem otroku in jaz vem, da če do tega pride, da gre otrok sam na policijo, če že ne drugega je en klic na pomoč. Ampak mi je pa dilema. Težko, ni mi dilema, težko manevriram v takih primerih, ne vem točno na kaj se opret, kaj prijet, kaj naredit, tako. Jaz imam neko svoje stališče. Zdaj mamica pravi, da je vse ok, oče je rekel, da je dobil, se pravi, da nekaj se dogaja, kaj konkretno, tudi če ni šlo, tudi če ne gre za nasilje, otroku očitno doma se nekaj dogaja. Tukaj, v takih primerih, ko je stvar še tako neotipljiva, še ne moremo postaviti take resne instrumentalne definicije problema na čem delat. Sploh, če starši recimo niso sodelujoči, ali pa oče, ki je odklonil kakršnokoli pomoč, on s tem nima težav. Dobro, saj takrat imamo po 119. členu pa po Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih druge možne ukrepe, ki jih lahko uporabimo. Ampak jaz pravim, da je bolj pomembno, da pridobim sodelovanje staršev, v tem smislu, kaj lahko naredimo, da bo bolje. Tako kot imam tu napisano, da vsi udeleženi postanejo udeleženi v rešitvi. S tem, da vsak prevzame delež odgovornosti. Ker nenazadnje je [otrok] tudi že star 16 let in se ga je tudi treba upoštevati in mu dati ... veljavo v procesu reševanja" (C CSD).

Za lažje delovanje na področju nasilja in krepitve moči žrtev nasilja je pomembno usklajeno delovanje institucij. O tem govorijo tako predstavnice NVO (A NVO) kot CSD (D CSD). A NVO kot težavo izpostavi neprepoznavanje nasilja s strani CSD: *"Včasih je težko že multidisciplinaren team sklicati. Ker jaz vidim, da je nasilje, da bi ga rabili, da bomo enotni, pa center recimo ne vidi tega"* (A NVO).

D CSD navede kot primer slabega sodelovanja med NVO in CSD, ker so po njenem NVO včasih preveč na strani žrtve nasilja in pozabijo na koristi otroka. Neprepoznavanje nasilja nad otrokom s strani matere lahko povzroča dilemo za strokovne delavke pri krepitvi moči, saj je v takem primeru treba usklajevati zaščito otroka in krepitev moči matere. O tem nazorno govori sogovornica A NVO in kot primer predstavi situacijo, ko je bila žrtev nasilja nasilna nad svojim otrokom. V tej situaciji je sogovornica A NVO izpostavila svojo dilemo: do kdaj krepiti moč žrtve nasilja, kdaj pa prijaviti nasilje nad otrokom. Istočasno ponudi tudi odgovor na svoje vprašanje: dokler je otrok v varnem okolju, zaščiten, in mama sodeluje pri spreminjanju svojega vedenja, potem je možna istočasna krepitev moči matere in zaščite otroka. Ko otrok ni več v varnem okolju, je treba prijaviti nasilje nad njim. Na podlagi odgovora sogovornice lahko menim, da ima zaščita otroka prednost v primerih nasilja v

družini, vendar ta zaščita ne izključuje krepitve moči matere pod določenimi pogoji, namreč ko sta oba na varnem in ko mama sodeluje pri spreminjanju svojega vedenja.

Na podlagi odgovora B NVO lahko sklepam, da določena prepričanja vplivajo na neprepoznavanje nasilja. B NVO govori o povobnem pojavu prepričanja, da *"ženske lažejo, hočejo moške spraviti ob otroke. Da je zdaj to spet malo bolj, kot je bilo pred petimi leti (...)"* (B NVO).

2.5.3. Dileme in ovire pri krepitvi moči na področju zaščite žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke

Na podlagi odgovorov sogovornic lahko sklepam, da vse izrecno zagovarjajo prijavo nasilja in ne nasprotujejo dolžnosti prijave. Dileme predstavnic NVO so povezane s prijavo v primerih, ko gre za odraslo žrtev nasilja in tudi ko gre za otroka. Take dileme lahko povežemo z individualnim pristopom do žrtve nasilja.

Sogovornice iz NVO vzvezi s prijavo nasilja izpostavijo več dilem in različnih pristopov k njihovem reševanju. Na podlagi odgovora A NVO lahko sklepam, da v primerih, ko gre za nasilje nad otrokom s strani matere, ki je sama žrtev nasilja svojega partnerja, sogovornica nima dilem glede prijave, ima pa dileme glede tega, kako se bo odzvalo sodišče. Sogovornica govori o neprepoznavanju nasilja s strani sodišča: *"Kaj se gremo, kaj se na sodišču pogovarjamo? Po ritki je dovoljeno, ker je otrok težko vzgojljiv. Mislim, minimaliziranje. Ja, gospa, jaz mislim, da sicer nekaj je bilo res, ampak veliko ste vi tako občutila, da rabite vi neko pomoč."* Iz odgovora je razvidna sogovorničina zgroženost nad interpretacijo sodišča v zvezi z nasiljem. Na podlagi odgovora lahko domnevam, da bi večje prepoznavanje in manjša strpnost do nasilja na vseh institucijah lahko pozitivno vplivalo na proces krepitve moči žrtev nasilja in njihovo zaščito. In obratno: sporočilo sodišča, da kar je žrtev doživela, ni bilo nasilje, lahko pripomore k ponovnemu zatiranju žrtve nasilja.

Iz odgovora B CSD je vidno, da socialna delavka obveznost prijave nasilja v primerih žrtev nasilja z mladoletnimi otroki jemlje kot okvir, ki ji olajša odločitev in ne dopušča dilem v zvezi z njimi: *"Jaz za vsa nasilja, ki jih izvem, prijavim naprej. (...) Tudi če ženska nasprotuje in ji tudi povem. Ne glede na to, da je ona rekla, da ne, sem jaz dolžna prijaviti. (...) Ker nikoli ne veš. Čez en teden bo pa prišla, ko jo bo pa na pol ubil, bo pa rekla, saj sem že zadnjič povedala. Jaz mora tudi sebe zaščititi kot strokovnega delavca. Če sem dolžna, sem to dolžna narediti, ne glede na to, ali ona želi, ali tega ne želi. Ona lahko na policiji še vedno umakne prijavo (...) ampak jaz sem zvedela in sem dala naprej"* (B CSD).

V takem primeru se pojavlja vprašanje za novo raziskavo, namreč kako obveznost prijave oz. zaščita otroka pred nasiljem vplivata na manjšo zavzetost strokovnih delavk pri krepitvi moči žrtev nasilja. Intervjuvanke A CSD, B CSD in D CSD govorijo o zaščiti otrok in krepitvi moči žrtev nasilja kot o nasprotujočih nalogah. C NVO in C CSD predlagata delo v "dvojicah", ko gre za mater in otroka žrtev nasilja: ena strokovna delavka bi zagovarjala otrokove interese, druga bi stala ob strani materi. A NVO predstavi primer nasilja matere nad otrokom, v katerega sta bili vključeni dve strokovni delavki: ena je delala z otrokom, druga z materjo. B NVO izpostavi dilemo, kako je s krepitvijo moči takrat, ko si materini in otrokovi interesi nasprotujejo. V primerih, kadar je otrok ogrožen, mama pa ne sodeluje pri njegovi zaščiti, ena sama strokovna delavka težko istočasno izvaja obe nalogi, krepitev moči matere in zaščito otroka. Tako izhodišče lahko povežem s samim konceptom krepitve moči: če mati namreč čuti zaščito otroka kot prisilo s strani institucij, potem to zanjo ni več krepitev moči. Kot meni Dragoš, "naj bo cilj naše storitve ali vpliv, ki ga izvajamo v kakšnem postopku, še tako nujen, upravičen, dobronameren, strokovno utemeljen in zakonit - če ga uporabnik razume kot prisilo, potem to tudi je" (Dragoš 2008: 27). Na podlagi odgovorov in predlogov intervjuvank razumem, da je v primeru nasprotujočih interesov otroka in matere na prvem mestu zaščita otroka, istočasno pa je pomembno, da žrtvi nasilja ponuditi možnost sodelovanja (s konkretno svetovalko ali institucijo, ki je ne doživlja kot prisilo), ki bo jo sama ocenila kot primerno in ustrezno.

2.5.4. Dileme in ovire pri krepitvi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, na institucionalnem in zakonskem nivoju

Tako intervjuvanke s CSD kot iz NVO so kot oviro pri krepitvi moči izpostavile pomanjkanje določenih oblik pomoči in pomanjkanje zakonodaje, ki bi ščitila ženske in otroke, ki se umaknejo v varno hišo ali krizni center. Predloge intervjuvank lahko razvrstim takole:

(a) potreba po dodatni zakonodaji na področju zaščite matere in otroka, ki bi hkrati prispevala h krepitvi moči žrtev nasilja (B NVO, C NVO). B NVO govori o novi zakonski podlagi, ki bi ženski in otroku omogočila vmesni čas ob umiku v varno hišo ali krizni center, ko ne bi bilo stikov z očetom oz. bi bili ti pod nadzorom: *"(...) da bi se mogoče sprejele neke za ženske, ki so v varni hiši, da bi se apriori sprejele tam, kjer so otroci, začasne odredbe takoj, pa tudi, če samo za določen čas, da se stvari razjasni za tri mesece, za šest, ne vem (...) da se otrok mami zaupa, stike pa, če že, pod nadzorom (...)"* Podobno predlaga tudi C NVO. Takšna zakonska ureditev bi lahko prispevala h krepitvi moči žrtev nasilja, ker bi njej in otrokom omogočilo

"varno okolje, v katerem se lahko umirijo in toliko okrepijo, da bodo stiki potekali s čim manj dodatnega stresa, kolikor je to zaradi same teže izkušnje nasilja sploh mogoče" (Plaz 2014: 26). Na podlagi odgovorov sogovornic menim, da lahko zaščita žrtev nasilja in njihovih otrok ter proces krepitev moči potekata istočasno in sta lahko med seboj povezana (kadar mati prepozna nasilje nad sabo in otrokom in sprejme zaščito kot potreben ukrep).

(b) izvajanje že določene zakonodaje (npr. sklicevanje multidisciplinarnega tima; A NVO in B NVO), hitrejši postopki pri izdajanju začasnih odredb (C NVO), umik povzročitelja iz okolja pri kršenju prepovedi približevanja (C NVO), udeleževanje zdravnikov na sestankih multidisciplinarnega tima (D CSD, A NVO), lažja dostopnost do brezplačne pravne pomoči za vse postopke in ne samo za prepoved približevanja in zapustitev stanovanja (D NVO).

(c) medinstitucionalno izobraževanje na področju nasilja (socialne delavke, sodnice, predstavnice NVO) kot prispevek h krepitev moči žrtev nasilja (B NVO in D NVO). Medinstitucionalno izobraževanje lahko prispeva k boljšemu prepoznavanju nasilja in izboljšanju oblik pomoči za žrtve nasilja na različnih institucijah.

(č) potreba po več oblikah brezplačne psihoterapevtske pomoči otrokom in žrtvam nasilja (D CSD, A NVO).

(d) potreba po več različnih brezplačnih oblikah pomoči na lokalnem nivoju (ne samo v Ljubljani): svetovanje za žrtve nasilja (A CSD), družinska svetovanja (B CSD), partnerska svetovanja (B CSD), osebna pomoč (B CSD), programi, usmerjeni k učenju starševstva (B CSD), programi za mladostnike za učenje socialnih veščin (B CSD);

(e) potreba po terenskemu delu v okviru CSD (B CSD). Domnevam lahko, da bi s pomočjo terenskega dela v okviru CSD lahko nudili krepitev moči žrtev nasilja, ki uporabljajo neustrezne vzgojne metode (kadar povzročitelj ne živi na istem naslovu in je žrtev varna).

(f) delo na preventivi proti nasilju (C CSD) in širjenje ozaveščenosti o nasilju (C CSD in C NVO);

(g) sodelovanje med institucijami. To potrebo so izpostavile tako predstavnice NVO (A NVO) kot CSD (D CSD).

2.5.5. Povezava med izpostavljenimi dilemami in ovirami s pripadnostjo strokovnih delavk vladni ali nevladni instituciji

V svoji raziskavi sem poskušala analizirati, kako so dileme in ovire povezane s pripadnostjo določeni vrsti institucije. Med samo analizo sem ugotovila, da bi morala narediti nove in poglobljene intervjuje s sogovornicami, ki bi pojasnili nekatere odgovore. Eksplicitni odgovori

sogovornic so se včasih namreč razlikovali od implicitnih sporočil v njihovih odgovorih, ali pa so mi na začetku intervjuja zatrdile, da nimajo dilem in ovir, pozneje v pogovoru pa so jih izpostavile. Ovine in dileme, ki jih navajajo sogovornice, so zelo različne in se nanašajo na različna področja.

Na podlagi analize intervjujev sem ugotovila, da tri sogovornice iz CSD ovire in dileme pri krepitevi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, povezujejo z javnimi pooblastili, ki so dodeljena CSD. Na podlagi javnih pooblastil svoje delo dojemajo predvsem kot usmerjeno na zaščito otrok, zato menijo, da nimajo dovolj prostora pri krepitevi moči žrtve nasilja. Dominelli opozarja, da je socialno varstvo otrok, ki se izvaja v družini, usmerjeno predvsem na krizno intervencijo in na problematiko, ki je povezana z zaščito otroka. V tem okviru je skrb za otroka predvsem odgovornost ženske, pri čemer se pozablja na odgovornost skupnosti pri vzgoji otrok, preventivne pristope pri delu z družino in vključenost moških v to delo. Avtorica navaja, da socialne delavke svoje delo večkrat usmerijo v nadzorovanje nad tem, kako ženska opravlja vlogo matere, medtem pa spregledajo pomanjkanje socialnih virov, ki bi ji pomagali pri izvajanju skrbi za otroka. Avtorica meni, da trenutna opredelitev varstva otrok vnaprej izključi možnost upoštevanja revščine ali drugih strukturnih neenakosti in izpostavi individualno odgovornost ženske v spoprijemanju s težkimi socialnimi okoliščinami (Dominelli 2002: 114).

Dominelli opozarja, da socialne službe pozabljajo na finančne potrebe žensk po razvezi oz. po zaključku razmerja s partnerjem ali z očetom svojih otrok. Avtorica opozori, da socialne službe v Veliki Britaniji nimajo veliko možnosti, da bi ženski nudile finančno ali drugo pomoč. Socialne delavke po njenem mnenju "krpajo" psihološke potrebe žensk namesto da bi kritizirale družbeno organizacijo (: 116).

Na podlagi odgovorov dveh intervjuvank iz CSD (A CSD in B CSD) sem opazila tipologizacijo, povezano z nasiljem ali žrtvijo nasilja. Sklepam lahko, da imata sogovornici določena prepričanja, ki bi lahko prispevala k neprepoznavanju ali težjemu prepoznavanju nasilja. Tako prepričanje lahko povežemo z (re)produciranjem strpnosti do nasilja. A CSD v intervjuju uporablja izraz "evidentna žrtev nasilja". Iz odgovora sogovornice lahko sklepam, da je evidentna žrtev nasilja tista, ki ima sprožene postopke na sodišču ali na policiji (prepoved približevanja): *"(...) teh vzajemnih prijavah, kar sem zdaj govorila, to se pa srečujem v okviru razveznih postopkov, ki jih pa delam, ki je moje matično delo tukaj. In tukaj se včasih zlorablja besede. Zato se sploh ne spuščam, kaj je kdo naredil, pa kaj, pa kaj ne, jaz to takoj prekinem tukaj. V tem prostoru, če govorimo o razveznem postopku, potem to ni*

mesto. Razen, če je žrtev nasilja evidentna, da je ...prepoved približevanja, takrat pa nikakor nimam tukaj skupaj ljudi" (A CSD).

"Kaj pa je zate evidentna žrtev nasilja?"

"Vsaka, ki to pove, sigurno. Ampak če pa še recimo ukrepi, je pa tukaj, me zopet zakonodaja drži, kako moram delat. (...)" (A CSD).

Sogovornica na primeru pojasni, kaj zanjo pomeni izraz "evidentna" žrtev nasilja: opiše situacijo ob razvezi in pojasni, kako bi se odzvala, če bi na tem razgovoru ženska izjavila, da ji je mož rekel, da bo jo ubil. Uporabnico bi vprašala, ali je grožnjo prijavila, in preverila, ali se počuti ogroženo (če bi se počutila ogroženo, bi takoj prekinila razgovor). Če bi uporabnica povedala, da se ne počuti ogroženo, potem bi prekinila pogovor o nasilnih dejanjih in nadaljevala postopek razveze. Sogovornica na koncu pojasni, da bi v primeru "evidentne" žrtve (če bi dobila ustrezno obvestilo policije) pogovor vodila drugače: "Ker drugače gledam kar tako nekaj. Ko recimo pride, povabim ljudi, prvič jih vidim in gospa začne sredi pogovora govorit, saj si mi zadnjič rekel, da me boš ubil. Kaj naj jaz zdaj s tem? A bom rekla, gospa, bom šla raziskovat to, to ni moje delo v okviru razveze. Sem rekla, ali ste prijavila? Sem rekla, potem pa zdajle, na tem mestu ne bomo govorili, ker smo zdaj zaradi drugih stvari tukaj. Če se čutite zdaj ogroženo, prekinemo pogovor, greste lahko ven, ali pa počakate, da gre gospod ven, pa bomo drugič se pogovarjali z vsakim posebej. Ne, ne bom, se počutim v redu. Ok. Ampak gremo naprej, ne bomo se o tem pogovarjali. Nisem prijela na to grožnjo z ... da jo bo ubil. Ker tudi ne vem, ali je res ali ni. Najbrž je bilo res, ali pa ni bilo, kaj pa jaz vem. Ampak nismo zato tukaj. Razložim postopek, kaj naj naredi, če je bilo to res oziroma, če se čuti ogroženo. To, zato, to sem mogoče rekla, to ni evidentno bilo, da bi jaz dobila od policije že, da je v kakršnemkoli postopku. Takrat bi že drugače štartala pogovor" (A CSD).

Na podlagi mojega razumevanja intervjuja lahko sklepam, da je tipologizacija žrtev nasilja na "evidentne" in "nevidentne" lahko ovira pri prepoznavanju nasilja. Iz odgovora lahko sklepam, da socialna delavka, če ne dobi obvestila s policije ali če nima potrdila o prepovedi približevanja (ali drugem ukrepu), ne bo nujno uporabila strokovnih navodil za delo z žrtvijo nasilja (ki so usmerjena h krepitvi ženske) oz. je ne bo obravnavala kot žrtev nasilja.

A CSD govori tudi o "vzajemnih prijavah". Iz njenega odgovora lahko sklepam, da to so prijave, ki jih podajo različni člani družine drug proti drugemu zaradi nasilja: "(..) v teh vzajemnih prijavah (...) To se srečujem v okvirju razveznih postopkov, ki jih delam (...). In tukaj se včasih zlorablja besede. Zato se sploh ne spuščam, kaj je kdo naredil, pa kaj ne, jaz to takoj prekinem tukaj. V tem prostoru, če govorimo o razveznem postopku, potem to ni

mesto. Razen če je žrtev nasilja evidentna, da je.. prepoved približevanja, takrat pa nikakor nimam tukaj skupaj ljudi" (A CSD).

Izraz "vzajemna prijava" predpostavlja, da sta obe strani v enakem položaju oz., da imajo moški in ženske v družbi enak položaj. Tako prepričanje je v nasprotju s feminističnimi izhodišči, ki vidijo vzroke za nasilje v podrejenem položaju žensk v družbi. Sogovornica povzru tega tudi omeni, da se v primerih "vzajemnih" prijav sploh *"ne spušča, kaj je kdo naredil"*. Posledično lahko to pomeni, da A NVO takrat prijave ne obravnava kot nasilje oz. ga razume nasilje kot razmerje med enakovrednimi partnerji in pri tem ne upošteva, da je v primerih nasilja žrtev nasilja v podrejenem položaju.

Iz odlomka je očitno, da A CSD dela na področju razvez. Na podlagi njenega odgovora vidim, kako lahko razporeditev dela na ločena področja prispeva k slabšemu prepoznavanju nasilja. Sklepam lahko, da po njenem mnenju postopek razveze "ni mesto", kjer bi se pogovarjali o nasilju. Za žrtev nasilja lahko to pomeni, da njena zgodba ostane neprepoznana. Iz odlomka je tudi vidno, kako uporaba izraza "evidentna žrtev nasilja" vpliva na (ne)prepoznavanje nasilja. Primer tipologizacije nasilja na "klasično nasilje" in "nasilje ob razvezah", o katerem govori B CSD, lahko prispeva tudi k neprepoznavanju ali težjem prepoznavanju nasilja. Za sogovornico je nasilje ob razvezah nasilje, ki se po navadi konča ob razvezi. *"Velikokrat se pa srečamo s tem, ko žrtev govori o nasilju, gre pa v bistvu za težave ob razvezi, ko žrtev vidi sebe kot žrtev, sta si pa zelo enakovredna v tem razhajanju, ko se iščejo pri partnerju, pri enem in drugem, in napake in vse stvari, ki so se dogajale. Potem še premoženjske zadeve zraven mešajo, pri stikih, pri preživninah. (...) Ampak ni pa to klasično nasilje, ki traja leta in leta, ampak gre za nasilje ob razhajanju in to žrtvam tudi jaz tukaj povem, da te zadeve so posledica razhajanja. Zdaj, če je tako hudo, da je tako nasilno, da se mora umakniti, potem tudi o teh stvareh spregovorim. Kaj lahko naredi, kako lahko naredi in da se bo postopku vse to dejansko umirilo in tudi policija isto doživlja. (...) Je pa dilema seveda. Je pa nasilje, takrat, ko se razhajajo, gre dejansko za nasilna psihiiranja, nasilna ravnanja. Ampak to težko gledaš kot enakovredno tistemu nasilju, ko ženska in moški živita v partnerskem odnosu kakor urejena partnerja in za štirimi stenami prihaja do pretepanja, do hudih verbalnih nasilij, ki trajajo in se toliko časa popredalčkajo in ven ne gredo skozi leta, pa potem ženska dejansko ne zmore več in pride povedat, kaj se ji že 20 let dogaja. To je čisto drugo nasilje, kot tisto, ko se bosta razvezala in sta obsojena na skupno življenje samo še kakšen mesec in točno veš, da potem tega ne bo več, ker sta se odločila, da bosta šla narazen. So nasilja drugačnih lestvic po stopnjah"* (B CSD).

Iz odgovora lahko sklepam, da B CSD ločuje med nasiljem ob razhajanju in klasičnim nasiljem. Iz naslednjega odlomka je vidno, da B CSD na začetku uporablja besedno zvezo "težave ob razvezi", pozneje pa "nasilje ob razhajanju".

Na podlagi odgovora lahko sklepam, da sogovornica verjame, da obstajajo težave ob razvezi, ki jih žrtve nasilja "mešajo" z nasiljem. Ker na začetku odgovora uporabi izraz "težave ob razvezi" in šele pozneje "nasilje ob razhajanju", lahko predvidevam, da nasilje ob razvezah obravnava drugače kakor "klasično" nasilje. Iz njenega odgovora lahko sklepam, da nasilje ob razhajanju po mnenem mnenju ni tako "hudo", ker se pričakuje, da se bo končalo, *"da zadeve se potem, ko se začnejo postopki na sodišču, začnejo počasi umirjati."* Sogovornica namreč verjame, da je nasilje ob razvezah psihično nasilje: *"Jaz verjamem tudi, da je to nasilje in tudi je, tisto trenutno sigurno je nasilje, če začneš psihirat partnerja na tak in drugačen način. Saj po zakon je to tudi psihično nasilje"* (B CSD).

Taka tipologizacija nasilja lahko pripomore k težjemu prepoznavanju nasilja, ker ga normalizira. V tem konkretnem primeru delitev nasilja na nasilje ob razvezi in klasično nasilje predpostavlja obstoj razlike med dvema oblikama nasilja. Na podlagi takih tipologizacij nasilja lahko govorimo o nevarnosti normalizacije nekaterih oblik nasilja. Kelly navaja, da je poudarjanje razlik med različnimi vrsti nasilja lahko nevarno, ker lahko s tem zanemarimo povezavo med različnimi oblikami nasilja in posledicami nasilja. Avtorica vidi tudi nevarnost v poudarjanju razlik med različnimi oblikami nasilja, saj lahko vodijo k vzpostavitvi hierarhije, koliko je katera oblika nasilja resna v pravnih ter drugih diskurzih (Kelly, Radford 1998: 57).

Razlaga sogovornice o nasilju ob razvezi, in sicer, da se nasilje ob razvezi konča, ko se začnejo postopki na sodišču, je v nasprotju s podatki raziskav, ki opozarjajo na dejstvo, da se nasilje velikokrat nadaljuje, tudi ko ženska odide. Zaviršek (1997a: 341) opozarja prav na to, ko pravi, da se "nasilje redko konča, ko pride do razveze ali ko se ženska odloči, da bo sama pretrgala z nasiljem. Storilci ženskam grozijo naprej, jih poskušajo najti na samem, jim grozijo po telefonu in izvajajo stalen pritisk v zvezi z pravico do otrok. Eno najuniverzalnejših vedenj storilcev je, da po razvezi zaradi nasilja zahtevajo pravice do otroka, ki so jih prej pretepali in zanemarjali. Njihova najpomembnejša skrb postane v tistem trenutku skrb za biološkega otroka. Storilci na tak način nadaljuje nasilje in zlorabe, s tem da izsiljujejo pravice do otrok in dokazujejo, da do matere nesposobne skrbeti zanje."

Na podlagi uporabe določenih izrazov pri sogovornicah (A CSD in B CSD) lahko prepoznam znake neprepoznavanje nasilja oz. pomanjkanje feminističnega vidika pri prepoznavanju

nasilja. Na podlagi odgovorov sogovornic lahko domnevam, da pri nudenju pomoči žrtvi nasilja spregleda podrejeni položaj žensk v družbi.

Na podlagi odgovora A CSD lahko sklepam, da lahko razporeditev dela na CSD po področjih oz. specializacija samo na enem področju vpliva na slabše prepoznavanje nasilja. Sogovornica dela na področju razvez in s tem utemeljuje, zakaj se med delom ne srečuje pogosto z žrtvami nasilja: *"Veš, jaz delam razveze. Jaz se neposredno prav s temi žrtvami nasilja srečujem samo, kadar sem dežurna na prvi socialni pomoči."* Iz prakse vemo, da žrtve nasilja sprožajo postopke razveze. Posledično lahko to pomeni, da žrtev nasilja, ki v razveznem postopku omeni nasilje, ne bo slišana.

Dve sogovornici iz NVO (A NVO in B NVO) sta povedali, da jima pri prepoznavanju nasilja pomagajo izhodišča društva oz. feministična izhodišča, na podlagi katerih nasilje opredeli sama uporabnica, vloga svetovalke pa je, da nasilje prepozna. Feministično načelo, ki temelji na izhodišču o podrejenem položaju žensk v družbi, lahko prispeva h krepitvi moči žrtev nasilja v družini.

3. SKLEPI

1. Teoretičarke koncepta krepitve moči (v socialnem delu in feminizmu) opozarjajo na glavno paradigmatško spremembo na nivoju odnosa med svetovalko in uporabnico v socialnem delu. V tem procesu je uporabnica strokovnjakinja za svoje življenje, svetovalka pa samo nekdo, ki ji pomaga pri iskanju odgovorov na njeno situacijo. "Z vsakim sogovornikom vedno znova vzpostavimo enkratni delovni odnos, ki temelji na prepričanju, da imajo vse odgovore o možnih rešitvah sogovorniki sami. Vloga strokovnega dela je, da posameznik podpre in mu pomaga pri njegovem iskanju odgovorov" (Videmšek 2008: 216). Menim, da lahko površni pogled na koncept krepitve moči, ki ne poudarja aktivne vloge svetovalke, prispeva k opustitvi njene aktivne vloge. D CSD na primer meni, da je delo z žrtvijo nasilja, ki nima mladoletnih otrok, lažje, ker ji lahko prepustiš več odločitev. Na podlagi takega odgovora lahko domnevam, da je v primerih, ko žrtve nasilja nimajo otrok, od posamezne socialne delavke odvisno, koliko se bo zavzela za dejavno vlogo pri krepitvi moči. Domnevam lahko, da ženske kot zatirana skupina v družbi potrebujejo dejavno podporo. Zato je pri procesu krepitve moči pomembna pristranska in aktivna vloga svetovalke. Pri krepitvi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, se moramo zavedati aktivne vloge svetovalke zato, da se ne bi celoten proces zožil zgolj na zaščito otroka.

Dejavna vloga svetovalke pri prepoznavanju nasilja pomeni uporabo veščin poslušanja in slišanja: da sliši in prepozna nasilje, o katerem govori sogovornica, in da ima znanje s področja nasilja nad ženskami (ne le nasilja v družini), ki jo lahko okrepi v primerih, ko žrtev nasilja nasilja ne prepozna.

V vprašalniku predstavljena definicija krepitev moči je bila po koncu raziskave spremenjena na podlagi predlogov intervjuvank in teoretičnih izhodišč. Definicijo krepitev moči lahko na podlagi predlogov intervjuvank in na podlagi teoretičnih izhodišč v socialnem delu in feministični teoriji prilagodimo prav žrtvam nasilja.

Krepitev moči je cilj, proces in metoda.

Cilj krepitev moči v primerih, ko gre za žrtev nasilja, ki ima mladoletne otroke, je:

- 1) povečanje varnosti matere in otrok;
- 2) razvijanje skupinske zavesti v zvezi s podrejenim položajem žensk v družbi;
- 3) zmanjševanje občutkov krivde v zvezi z doživetim nasiljem;
- 4) sprejemanje odgovornosti za osebna dejanja.

Metoda:

- 1) Upoštevanje perspektive žrtve nasilja.
- 2) Aktivna in pristranska vloga svetovalke pri zaščiti, pri vzpostavljanju zaupnega odnosa z žrtvijo nasilja, pri informiranju, pri pomoči pri spreminjanju miselnih vzorcev (ki ji bodo pomagali narediti spremembe v življenju). Izogibanje nadzorovalnim odnosom, s pomočjo jasne definicije vloge svetovalke.
- 3) Zaščita otroka, nudenje pomoči žrtvi nasilja ter aktivno delo s povzročiteljem nasilja, da bi prevzel odgovornost za svoja dejanja ter za učenja starševstva.
- 4) Zaščita žrtve nasilja in njenih otrok ima prednost: lahko je usklajena skupaj s procesom krepitev moči, lahko je v nasprotju s tem procesom (v primerih, ko žrtev nasilja nasprotuje zaščiti, gre pa za visoko ogroženost žrtve nasilja in otrok). Pri nudenju zaščite je potreben individualni pristop, ki izhaja iz potreb žrtve nasilja.

Proces:

Krepitev moči je ciklični proces in nima časovnih omejitev. Lahko pomaga svetovalki razumeti ponovitveni proces odhajanja pri žrtvi nasilja in potrebo po kontinuirani pomoči.

2. Vloga NVO in CSD pri nudenju krepitev moči se razlikuje zaradi samih funkcij institucij. NVO, ki delajo na področju nasilja, so specializirane na enem področju dela, medtem ko CSD pokrivajo veliko število različnih problematik. Da bi strokovne službe lahko nudile ustrezno

krepitev pomoč žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, so potrebna medinstitucionalna izobraževanja.

3. Prožnost NVO omogoča večjo možnost, da se proces krepitev moči prilagodi žrtvi nasilja (A NVO opisuje situacijo krepitev moči matere, ki je uporabljala nasilje nad otrokom).

4. Na podlagi odgovorov sogovornic lahko menim, da krepitev moči pri žrtvah nasilja, ki imajo mladoletne otroke, poteka drugače kakor pri žrtvah nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok. Dileme in ovire, ki so jih izpostavile sogovornice, lahko povežem z (a) družbeno strpnost do nasilja, (b) družbeno konstruirano vlogo matere, ki lahko žrtev nasilja spravi še v dodatno stisko, (c) neprijaznim družbenim okoljem do mater samohranilk in (č) neprepoznavanjem žensk kot zatirane skupine v družbi.

5. Iz odgovorov sogovornic lahko sklepam, da neprepoznavanje nasilja s strani institucij, ki nudijo zaščito (sodišče) in krepitev moči (CSD), pa tudi družbena strpnost do nasilja lahko predstavlja oviro pri krepitev moči žrtev nasilja. Predstavnice NVO izpostavljajo težave pri prepoznavanju nasilja s strani CSD, medtem ko predstavnica CSD govori o tem, da so NVO preveč na strani žrtve nasilja.

6. Dojemanje zakonskih pooblastil CSD, ki so usmerjena "v korist otroka", kot nasprotujočih s krepitevjo matere, lahko povzroči obratni proces pri materi, in sicer izgubljanje moči. Obravnava otrokovih interesov kot nasprotujočih materinim je lahko ovira pri krepitev moči žrtev nasilja, ki ima mladoletne otroke. V takem primeru lahko usmeritev na zaščito otroka vpliva na opustitev krepitev moči žrtve nasilja.

7. Na podlagi razmišljanj Mullender in nekaterih intervjuvank lahko menim, da je pri krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, pomemben celovit pristop k problemu nasilja v družini, in sicer zaščita otroka, psihosocialna ter druga pomoč žrtvi nasilja ter aktivno in obvezno delo s povzročiteljem nasilja.

8. Pri odpravljanju ovir in dilem, povezanih s krepitevjo moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, igrajo pomembno vlogo feministična izhodišča, ki so usmerjena k "osvoboditvi" žensk in proti zatiranju otrok. Obravnava otrokovih interesov kot nasprotujočih materinim lahko predstavlja oviro pri krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke. V takem primeru lahko usmeritev na zaščito otrok vpliva na opustitev krepitev moči žrtev nasilja.

9. Izrazi, ki jih uporabljajo nekatere intervjuvanke s CSD, namreč "vzajemna prijava", "evidentna žrtev nasilja", "nasilje ob razhajanju" in "klasično nasilje" lahko vplivajo na neprepoznavanje nasilja s strani strokovnih delavk in odražajo pomanjkanje feminističnega pogleda na nasilje ter na podrejen položaj žensk v družbi.

10. Razporeditev dela po področjih na CSD lahko prispeva k slabšemu prepoznavanju nasilja na CSD ter posledično na pomanjkanje feminističnega pogleda na nasilje ter neenakost spolov v družbi.

12. Večina ovir in dilem je povezanih s tem, da feministični pristop do nasilja v družini (kot ene izmed oblik nasilja nad ženskami) nima dovolj močnega vpliva pri krepitevi moči žrtve nasilja, ki ima mladoletne otroke. Feministični diskurz, ki opozarja na podrejen položaj žensk v družbi in poziva k spremembam na tem področju, počasi postaja del normativnega diskurza, vendar v vsakdanjem življenju nima vodilne vloge.

4. PREDLOGI

- Nadaljnja raziskava bi morala biti opravljena na večjem vzorcu strokovnih delavk iz NVO in CSD, da bi lahko ugotovili, kako dileme in ovire pri krepitevi moči žrtev nasilja, ki imajo otroke, povežemo z določenimi institucijami.
- Kot so izpostavile intervjuvanke, bi morali v javnosti pogosteje govoriti in pisati o nasilju. Ozaveščanje o nasilju v družini bi moralo dobiti še dodatno perspektivo, in sicer perspektivo nasilja nad ženskami oz. feministično perspektive, ki je po mnenju nekaterih strokovnjakinj trenutno v "zatonu" (Dobnikar 2009a: 108). Dobnikar tudi opozori, da "ob sprejemanju zakona o preprečevanju nasilja v družini skoraj ni bilo videti, da se zakon še kako tiče žensk" (: 108). Ženske v Zakonu o preprečevanju nasilja v družini namreč niso opredeljene kot ranljiva skupina, čeprav vse raziskave kažejo, da so prav ženske največkrat žrtve takega nasilja. Umeščanje problematike nasilja v družini kot ene izmed oblik nasilja nad ženskami bi lahko vplivalo na prepoznavanje žensk kot še vedno zatirane družbene skupine. To bi tudi lahko vplivalo na delo strokovnih služb z žrtvami nasilja, ki imajo mladoletne otroke: na večjo razumevanje stisk mater, ki so velikokrat povezane s finančnimi težavami, s katerimi se soočajo, ko postanejo samohranilke, tudi majhno socialno mrežo (ki je pri žrtvah nasilja po navadi majhna) ter druge, ki v veliki meri so povezane s podrejenim položajem žensk v družbi.
- Pomanjkanje različnih oblik pomoči za žrtve nasilja, ki imajo mladoletne otroke. Na ta problem so opozorile tudi intervjuvanke. Uvesti bi morali oblike pomoči otrokom

(terapevtska pomoč) in materam pri učenju vzgojnih veščin. Menim, da je treba zagotoviti možnost krepitev moči tudi za matere, ki imajo otroke v rejništvu; skupine za samopomoč, individualno delo ali še kake druge oblike.

- Neprepoznavanje nasilja s strani služb, ki nudijo krepitev moči žrtvam nasilja, je lahko ovira pri krepitevi moči. Pri prepoznavanju nasilja je treba poudariti, da je prepoznavanje nasilja dvosmerni proces (uporabnica-svetovalka), kjer ima svetovalka zelo pomembno dejavno vlogo. Znati mora poslušati in biti kritično ozaveščena o podrejenem položaju žensk v družbi, da bi prepoznala tudi oblike nasilja, ki niso opredeljene v zakonodaji. Pri odpravi ovir v zvezi s prepoznavanjem nasilja je pomembno čim večje ozaveščanje in različne preventivne delavnice za celotno družbo.
- Prijava nasilja z namenom zaščite žrtve nasilja je iz vidika žrtve lahko nasilje in je prepoznana kot ovira. Agencija Evropske unije za temeljne pravice (FRA –*European Union Agency for Fundamental Rights*) je letos objavila rezultate vseevropske raziskave "Nasilje nad ženskami" (Horvat 2014: 67). Podatki raziskave kažejo, da večina žensk nasilja ne prijavi niti na policiji niti pri kakšni drugi organizaciji. Raziskave so potrdile, da je "kazensko-pravna intervencija, ki jo spremlja pomoč pri reševanju finančnih težav žrtve, najučinkovitejši pristop in ga bodo žrtve tudi dojemale kot pristop, ki jim dejansko pomaga" (Filipčič 2013: 53). Na podlagi raziskav lahko menim, da je ob obvezni prijavi nasilja, ki je zelo pomembna za zaščito žrtve nasilja, pomembno ponuditi še druge oblike pomoči, ki bi žrtvi dejansko pomagale zaživeti brez nasilja.

5. LITERATURA

- Adams, R. (2008), *Empowerment, participation and social work*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Askheim, O.P. (2003), Empowerment as guidance for professional social work: An act of balancing on a slack rope. *European Journal of Social Work*, 6, 3: 229-240.
- Bezenšek Lalić, O. (2007), Strokovno delo centrov za socialno delo pri reševanju problema nasilja nad ženskami - problem zakonodaje ali/in stroke?. V: Veselič, Š. (ur), *Na poti iz nasilja*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja (97-103).
- Boškić, R. (2005), Krepitev moči – kritična presoja koncepta. *Družboslovne razprave*, XXI, 48: 177-194. Dostopno na <http://druzboslovnerazprave.org/clanek/pdf/2005/48/10/> (ogledano 10.11.2014).
- Busch, N. B., Valentine, D. (2000), Empowerment practice: A Focus on Battered Women. *Affilia*, 15, 1: 82-95.
- Damant, D., Lapierr, S., Lebossé, C., Thibault, S., Lessard, G., Hamelin-Brabant, L., Lavergne, Ch., Fortin, A. (2010), Women's abuse of their children in the context on domestic violence: reflection from women's accounts. *Child and Family Social Work*, 15: 12–21.
- Dečman, T. (ur.) (2010), *Kaljenje*, 10, 5. Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo.
- Deležan, L. B. (1999), Ko je najnevarnejša institucija zakon, najnevarnejši prostor dom, najnevarnejša oseba partner. V: Kozmik, V., Dobnikar, M. (ur.), *Dosje: Nasilje nad ženskami*. Ljubljana: Urad vlade Republike Slovenije za žensko politiko (11-14).
- Dobnikar, M. (2009a), Gibanje proti nasilju nad ženskami: med feminizmom in socialnim delom. *Dialogi*, 45, 11-12: 98-110.

- Dobnikar, M. (2009b), Šola in nasilje v družini. V: Tašner, V., Lesar, I., Antić, M. G., Hlebec, V., Pušnik, M. (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (313-329).
- Dobnikar, M. (1991), Nasilje nad ženskami kot oblika socialne kontrole. *Časopis za kritiko znanosti*, 136/137: 138-143.
- Dobnikar, M. (1985), Osebnostno je politično: nekaj besed o sodobnem ženskem gibanju. V: Dobnikar, M. (ur.), *O ženski in ženskem gibanju*. Ljubljana: Krtina (VII-XX).
- Dominelli L. (2002), *Feminist social work theory and practice*. Basingstoke: PalgraveMacMillan.
- Dragoš, S. (2008), Moč – navodila za uporabo. V: Dragoš, S., Leskošek, V., Petrovič Erlih P., Škerjanc, J. (ur.), *Krepitev moči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (10-47).
- Humljan Urh, Š. (2013), *Kulturno kompetentno socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Filipčič, K. (2014), Zakonodaja na področju preprečevanja nasilja v družini. V: Veselič, Š., Horvat, D., Plaz, M., *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja (157-174).
- Filipčič, K. (2013), Kazensko pravno odzivanje na nasilje v družini. V: *Nasilje nad ženskami v Sloveniji*, Maribor: Aristej (41-70).
- Hooper C.A. (1996), Izgube: kako matere občutijo spolno izrabljanje svojih otrok. V: Zaviršek D. (ur.), *Spolno nasilje*, Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (193-225).
- Horvat D. (2014), Nasilje proti ženskam v okviru človekovi pravic. V: Veselič, Š., Horvat, D., Plaz, M., *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja (49-71).
- Horvat, D., Matko, K. (2014), Oblike pomoči, pristojnosti in organizacije, ki nudijo pomoč ženskam in otrokom - žrtvam nasilja ter delajo z osebami, ki povzročajo nasilje. V: Veselič, Š., Horvat, D., Plaz, M., *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja (243-263).
- Humljan Urh, Š. (2013), *Kulturno kompetentno socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Humljan Urh, Š. (2009), *Etnično občutljivo socialno delo z Romi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija).
- Jerman, D. (1996), *Feministično svetovanje in antidiskriminacijska praksa*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (diplomsko delo).
- Kaj ti je, deklica?* (2000). Socialna akcija proti nasilju nad ženskami, Slovenija, 16.11. 1999 – 15. december 1999. Poročilo o projektu.

- Kasturirangan, A. (2008), Empowerment and Programs Designed to Address Domestic Violence. *Violence Against Women*, 14, 12: 1465-1475.
- Kelly, L., Radford, J.(1998), Sexual violence against women and girls. V: Dobash, R. E., Dobash, R.P. (ed.), *Rethinking violence against women*.Manchester: Sage Publications (53-76).
- Kelly, L. (1996a), Žrtve ali preživele: upor, načini obvladovanja in preživetje. V: Zavišek, D. (ur.), *Spolno nasilje. Feministične raziskave za socialno delo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (147-175).
- Kelly, L. (1996), Ne vem, kako naj temu rečem: opredelitev spolnega nasilja. V: Zavišek, D. (ur.), *Spolno nasilje. Feministične raziskave za socialno delo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (99-124).
- Kerševan Smokvina, T. (2007), *Medicinski diskurzi o materinstvu: primer porodne bolečine*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (magistrsko delo).
- Kordič, B. (2007), Etiologija, dinamika in posledice nasilja v družini. *Socialna pedagogika*, 11, , 4: 429-452.
- Leskošek, V. (2002), Mesto nevladnih organizacij v socialnem varstvu. *Socialno delo*, 41, 6: 351-364.
- Leskošek, V. (1994), Kontrola in pomoč v socialnem delu. *Socialno delo*, 33, 2: 83-89.
- Leskošek, V. (2014), Razvoj dela na področju nasilja nad ženskami v Sloveniji.V: Veselič, Š., Horvat, D., Plaz, M., *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja (33-37).
- Mencin, M. Č. (2010), Spoštovanje razlik namesto enakosti? *Socialno delo*, 49, 2–3 (Romi): 199-201.
- Mesec, B. (2008), *Družbeni okvir neprofitnih organizacij*. Ljubljana:Fakulteta za socialno delo.
- Mesec, B. (2006), Očarani z močjo. *Socialno delo*, 45, 3–5: 235–247.
- Milek Ogrinc, M. (2014), Pristojnosti centrov za socialno delo na področju preprečevanja nasilja v družini.V:Veselič, Š., Horvat, D., Plaz, M., *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja (175-188).
- Milošević Arnold, V., Postrak, M. (2003), *Uvod v socialno delo*. Ljubljana: Študentska založba.
- Milošević-Arnold, V. (1998), Nekatere značilnosti socialnega dela v Sloveniji (s poudarkom na javnem sektorju). *Socialno delo*, 37, 3-5: 213-224.

- Mullender, A. (2002), Persistent oppressions: the example of domestic violence. V: Adams, R., Dominelli, L., Payne, L.(ed.), *Critical practice in social work*. Basingstoke: Palgrave Macmillan (63-80).
- Palaić, T. (2012), Nasilje v družinah – institucionalna intervencija. *Časopis za kritiko znanosti*, 39-40, 249: 101-187.
- Papež, I. (2004), Zagovorništvo. V: Horvat, D., Lešnik Mugnaioni, D., Plaz, M., *Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja.
- Peled, E., Davidson-Arad, B., Perel, G. (2010), The Mothering of Abused Women by Their Partner: An Outcome Evaluation of a Group Intervention. *Research on Social Work Practice*, 20, 4: 391-402.
- Peled, E., Eisikovits, Z., Enosh, G., Winstok, Z. (2000), Choice and Empowerment for Battered Women Who Stay: Toward a Constructivist Model. *Social Work*, 45, 1: 9-25.
- Pisk, A. (2012), *Vloga centrov za socialno delo pri obravnavanju nasilja v družini*. Ljubljana: Fakulteta za upravo (diplomsko delo).
- Radford, L., Hester, M. (2006), *Mothering Through Domestic Violence*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Robnik, S. (2009), *(Ne) razumljeni Ne?!: spolno nadlegovanje in nadlegovanje zaradi spola na delovnem mestu*. Ljubljana: i2.
- Schechter, S. (1982), *Women and Male Violence: The Visions and Struggles of the Battered Women's Movement*. Boston: South End Press.
- Selišnik, I. (2009), Missing Measures against Gender-Based Violence. V: Antić, M. G. (ed.) *Violence in the EU examined: policies on violence against women, children and youth in 2004 EU accession countries*, Ljubljana: Faculty of Arts.
- Summerson Carr, E. (2003), Rethinking Empowerment Theory Using a Feminist Lens: The Importance of Process, *Affilia*, 18, 1: 8-20.
- Turner, S. G., Maschi, T. M. (2014). *Feminist And Empowerment Theory And Social Work Practice*. *Journal of Social Work Practice*, 28, 1: 1-12.
- Thompson, N. (1995), V podporo antidiskriminacijski akciji. *Socialno delo*, 34, 5: 273-280.
- Urek, M. (1997), Od feministične socialne akcije k feminističnemu socialnemu delu. *Socialno delo*, 36, 5-6: 383-397.
- Urek, M. (1998), Vprašanje materinstva v teoriji in praksi feminističnega socialnega dela v Ženski svetovalnici. *Zdravstveno varstvo* 37: 163-169.

Videmšek, P. (2008), Krepitev moči kot temeljno orodje socialnega dela. *Socialno delo*, 47, 3/6: 209-217.

Vučenović, L. (2007), Dobre prakse nevladnih organizacij na področju nasilja nad ženskami. V: Veselič, Š. (ur.), *Na poti iz nasilja*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja (84-89).

Zaviršek, D., Zorn, J., Videmšek, P. (2002), *Inovativne metode v socialnem delu: opolnomočenje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje*. Ljubljana: Študentska založba.

Zaviršek, D. (2000), *Hendikep kot kulturna travma*, Ljubljana: Založba *cf.

Zaviršek, D. (1998), Razumevanje nasilja v socialnih znanostih. V: Bass, E., Davis, L., *Pogum za okrevanje*, Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (7-21).

Zaviršek, D. (1997a), Diskurz o nasilju in pomoči. *Socialno delo*, 36, 5/6: 338-340.

Zaviršek, D. (1997b), Socialno delo v Sloveniji: v objemu globalizacijskih konceptualnih premikov. *Socialno delo*, 36, 1: 43-52.

Zaviršek, D. (1996), Socialne inovacije v socialnem delu: vizija ali iluzija devetdesetih? *Socialno delo*, 35, 1: 31-40.

Zaviršek, D. (1994), *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Zaviršek, D. (1993), Nasilje kot del intimnosti, spolne zlorabe otrok in posilstva. Kaj pa socialno delo? *Socialno delo*, 32, 5/6: 41-70.

Internetni viri:

Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND)

<http://www.uradni-list.si/1/content?id=84974> (15.12.2014)

Število izrečenih ukrepov prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi

http://www.mnz.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article//7249/ (2013)

Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS)

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=20103387> (15.12.2014)

Zavod Emma

<http://zavod-emma.si/programi-pomoci/> (15.12.2014)

Društvo Ženska svetovalnica

<http://www.drustvo-zenska-svetovalnica.si/krizni-center> (15.12.2014)

Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja

<http://www.drustvo-sos.si/potrebuje-te-pomoc/zatocisci-za-zrtve-nasilja> (15.12.2014)

"Stopnice" za večjo osveščenost družbe o nasilju nad ženskami, Dnevnik 25.11.2002

<http://www.dnevnik.si/clanek/37190> (5.11.2014)

"Slišite"

http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/23112009_nasilje_nad_zenskami_brusura.pdf (15.10.2014)

Slovar slovenskega knjižnega jezika (11.11.2014)

http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=oceniti&hs=

http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=prepoznati&hs=1

Leskošek, V., Urek, M., Zaviršek, D. (2010), *Nacionalna raziskava o nasilju v zasebni sferi in partnerskih odnosih*, končno poročilo 1. faze raziskovalnega projekta, Ljubljana.

<http://www.arhiv.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/NasiljeRaziskava2010.pdf> (11.10.2014)

6. POVZETEK

Krepitev moči kot glavno vodilo pri delu z žrtvami nasilja se je v socialnem delu začela uporabljati v 90-ih letih 20. stoletja. Kot pristop pri delu z žrtvami nasilja je povezana s feminističnimi gibanji v 70-ih letih, ki so redefinirala nasilje nad ženskami in ga obravnavala kot izraz moške dominacije v družbi. V feministični perspektivi so ženske obravnavane kot ranljiva skupina, ki ima omejen dostop do družbenih virov in je sistematično izključena s pozicij moči. Feministična načela krepitve moči pri žrtvah nasilja so se oblikovala z razvijanjem prakse in teoretičnih izhodišč. Proces krepitve moči pri žrtvah nasilja je bil usmerjen k poudarjanju njihovih močnih lastnosti, spoštovanju njihovih izkušenj, prepoznavanju njihovih odzivov kot racionalnih, razumevanju t.i. patologij kot načina preživetja in k temu, da strokovnjakinje same sebe niso razumele kot izvedenke, temveč kot tiste, ki lahko lajšajo proces sprememb.

Z drugim valom feminističnega gibanja se je tudi na področju praks socialnega dela oblikoval nov pogled na vlogo matere, ki doživlja nasilje in je hkrati nasilna do otroka. Vloga matere pri žrtvah nasilja je pomembna tako kot pri ženskah brez te izkušnje. Feministke opozarjajo na mit "idealne matere", ki "zadovoljuje" potrebe patriarhalne družbe in istočasno izključuje druge poglede na vlogo matere v življenju ženske.

Žrtve nasilja se soočajo z različnimi težavami pri uresničevanju svoje materinske vloge:

- tako kot druge matere so soočene z miti "idealne matere", ki so v družbi razpršeni in še vedno zelo vplivni;
- partnerjevo nasilje lahko žensko izčrpa, zato se zmanjša njena moč v vlogi matere (braniti mora sebe in otroke);
- tudi po umiku iz nasilnega okolja ni nujno, da se težave, povezane z vlogo matere, zmanjšajo, lahko se nadaljujejo in celo poslabšajo;

- za žrtev nasilja je vloga matere lahko vir moči in lahko prispeva k njeni pozitivni samopodobi, če dobi dovolj razumevanja in pomoči pri utrjevanju tega vira moči.

Feministični pogled na žrtve nasilja, ki imajo otroke, je, da te matere pripadajo ranljivi skupini, "so matere v nevarnosti, ne pa matere, ki izpostavljajo svoje otroke nevarnosti" (Peled idr. 2010: 392). Vendar raziskovalke opozarjajo, da vloga matere pri žrtvah nasilja lahko zbudi mešane občutke pri strokovnjakinjah, ki jim nudijo podporo. Poleg empatije in spoštovanja, ker so skrbele za svoje otroke v nasilnem okolju, lahko čutijo jezo in frustriranost, ker jo vidijo kot nekoga, ki ne ščiti svojih otrok (ne odide iz nasilnega odnosa), ali ker domnevajo, da jih tudi neposredno ogroža. Raziskave ugotavljajo paleto emocionalnih odzivov pri strokovnjakinjah v vseh posegih, povezanih z žrtvijo nasilja, ki ima otroke.

Ovire in dileme pri krepitvi moči v organizacijah za ženske in otroke, žrtve nasilja je tema, ki še neraziskana. Naloga analizira ovire in dileme, ki jih izpostavijo strokovne delavke iz nevladnih in vladnih organizacij v zvezi s krepitvijo moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke. Z raziskavo sem poskusila podrobneje raziskati in preučiti izpostavljene ovire in dileme: ali obstajajo posebne ovire pri krepitvi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, v primerjavi s krepitvijo moči žrtev nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok, in če obstajajo, katere so. Usmerila sem se na analizo dilem in ovir pri procesu krepitve moči na konkretnih področjih, in sicer na področju prepoznavanja nasilja, zaščite žrtev nasilja in njihovih otrok, ter ovir in dilem na institucionalnem nivoju. Dileme in ovire, ki os jih izpostavile predstavnic NVO in CSD sem analizirala v povezavi z njihovo pripadnostjo instituciji.

Na podlagi odgovorov vseh intervjuvank lahko sklepam, da se pri krepitvi moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke, soočajo tudi s posebnimi dilemami in ovirami v primerjavi z delom z žrtvami nasilja, ki nimajo mladoletnih otrok. Dileme in ovire, ki so jih izpostavile sogovornice, lahko povežem z (a) družbeno strpnostjo do nasilja, (b) družbeno konstruirano vlogo matere, ki lahko žrtev nasilja spravlja še v dodatno stisko, (c) neprijaznim družbenim okoljem do mater samohranilk in (č) neprepoznavanjem žensk kot zatirane skupine v družbi.

Iz odgovorov sogovornic lahko sklepam, da neprepoznavanje nasilja s strani institucij, ki nudijo zaščito (sodišče) in krepitev moči (CSD), pa tudi družbena strpnost do nasilja lahko predstavlja oviro pri krepitvi moči žrtev nasilja. Predstavnice NVO izpostavljajo težave pri prepoznavanju nasilja s strani CSD, medtem ko predstavnica CSD govori o tem, da so NVO preveč na strani žrtve nasilja.

Na podlagi odgovorov sogovornic lahko sklepam, da vse izrecno zagovarjajo prijavo nasilja in ne nasprotujejo dolžnosti prijave. Dileme predstavnic NVO so povezane s prijavo v primerih,

ko gre za odraslo žrtev nasilja in tudi ko gre za otroka. Take dileme lahko povežemo z individualnim pristopom do žrtve nasilja. Sogovornice iz NVO vzvezi s prijavo nasilja izpostavijo več dilem in različnih pristopov k njihovem reševanju.

Definicija krepite moči matere v primerih nasilja v družini je zelo tesno povezana z zaščito otroka. Na podlagi odgovorov sogovornic iz CSD bi lahko sklepala, da javna pooblastil CSD, ki so usmerjena "v korist otroka", dojemajo kot nasprotujoča s krepitevijo matere. Menim, da je obravnava otrokovih interesov kot nasprotujočih materinim lahko ovira pri krepitev moči žrtev nasilja, ki imajo mladoletne otroke. V takem primeru lahko usmeritev na zaščito otroka vpliva na opustitev krepite moči žrtev nasilja.

Večina ovir in dilem je povezanih z dejstvom, da feministični pristop do nasilja v družini (kot ene izmed oblik nasilja nad ženskami) nima dovolj močnega vpliva pri krepitev moči žrtev nasilja, ki ima mladoletne otroke. Feministični diskurz, ki opozarja na podrejen položaj žensk v družbi in poziva k spremembam na tem področju počasi postaja del normativnega diskurza, vendar v vsakdanjem življenju nima vodilne vloge.

7. PRILOGE

Vprašalnik

V svoji magistrski nalogi krepitev moči opredelim tako:

Krepitev moči je usmerjanje strokovnega dela v to, da bodo uporabniki in uporabnice socialnih storitev pridobili moč in zmožnost učinkovati na okolje v katerem živijo v najširšem pomenu besede; da bodo pridobili nadzor nad lastnim življenjskim potekom. Cilj je večja avtonomija njihovega življenja, dosegamo pa ga tako, da upoštevamo njihovo perspektivo, jih krepimo pri sprejemanju odločitev, jih podpiramo pri povečevanju nadzora nad lastnim življenjem, jih spodbujamo pri prevzemanju odgovornosti za njihova dejanja ter se izogibamo nadzorovalnim oz. pokroviteljskim odnosom.

1. Kako bi opredelili krepitev moči? Kako bi dopolnili zgornjo definicijo?
2. Krepitev moči je koncept, ki zglada preprost, vendar ga je v praksi pogosto težko izvajati. Prosim vas, da navedete glavne ovire ali težave pri izvajanju koncepta, ko gre za ženske z otroci in nasilnega partnerja. S kakšnimi dilemami in ovirami se srečujete pri tem?
3. Kako ocenite, da gre za nasilje v družini in kdo je žrtev ? Ali se soočate s kakšnimi težavami pri opredelitvi nasilja v družini v konkretnih primerih ? Če se soočate, potem s kakšnimi ?
 - a) Ali ste imeli kakšen primer, da je vaša ocena glede nasilja bila drugačna (ali nasprotna) od ocene ženske ? Kako pa ste takrat ravnali ?
 - b) Ali se soočate s kakšnimi posebnimi težavami pri ugotavljanju, ali je otrok žrtev nasilja ali ne ? Če se soočate, potem s kakšnimi ? Na primer, v zakonu o preprečevanju nasilja v družini je določeno, da je otrok žrtev nasilja tudi, če je priča nasilju. Kako pa takrat ukrepate ?
 - c) Kdaj in kako se odločate za prijavo nasilja ?
 - d) Kdaj nimate strokovnih dilem in zakonskih ovir glede prijave nasilje?

4. Kako rešujete dilemo, ko morate ukrepati proti volji ženske (obravnavati nasilje po zakonu) in hkrati po strokovnih predpisih veste, da jo je potrebno okrepiti zaradi posledic nasilja:
 - a. Na primer, ko nad žensko izvaja nasilje partner, živijo pa skupaj z mladoletnimi otroci, ki so priče tega nasilja ?
 - b. Na primer, ko nad žensko izvaja nasilje partner, ona pa nad mladoletnimi otroci ?
5. Ali se srečujete s posebnimi ovirami in dilemami pri delu z žensko, ki ima nasilnega partnerja in z njim vzgaja mladoletne otroke, družina pa prihaja iz drugega kulturnega okolja, na primer romskega? Lahko opišete te ovire in dileme?
6. Lahko navedete primere dobre prakse, ko govorimo o krepitvi moči žensk, ki imajo nasilne partnerje in z njimi vzgaja mladoletne otroke?
7. Ali mislite, da bi kakšni novi predpisi ali strokovna doktrina vam pomagale razreševati dileme in ovire, s katerimi se soočate v primerih nudenja pomoči ženskam, nad katerimi nasilje izvajajo možje/partnerji, in s katerimi vzgajajo mladoletne otroke ?
8. Bi želeli dodati še kaj, o čemer nisva govorili?